

ЁШЛАР БАЙРОҚДОР БЎЛСИН!

*Ўзбекистон Қаҳрамони, Халқ шоири
Абдулла ОРИПОВ билан суҳбат*

– Абдулла ака, аввало қутлуғ 70 ёшингиз билан самимий табриклаймиз. Шу ёшда тўла илҳом билан ижод қилаётганингиз шоғирдларингизга ҳам юқсин. Сиз 50 ёшга кирганингизда ўша вақтдаги Ёзувчилар уюшмасининг раиси, атоқли адиб О. Ёқубов адабиёт газетамизда каттакон бир мақола (балки эссе дир) билан чиққан эди. Мақола “Тавба, Абдулла ҳам элликка кириб қўйибди-я!” деб бошлангани ҳануз эсимда. Отахон адиблар наздида ўша вақтларда ҳам Сиз тенги шоирлар ҳамон “ёш шоир” дея эътироф этилишини биз ҳам кузатганмиз. Одам элликка кирса ҳам “ёш” бўлиб юриши... ғалати. Ҳолбуки, А.Қаҳҳор, Ойбек, Ғ.Ғулум каби ўзбек адабиётининг юксак қояларига ақалли 65 ёш ҳам насиб этмаган эди. Ўша йили 31 августда Президентимиз И.Каримовнинг беқиёс жасорати билан миллий мустақиллигимиз эълон қилинди. Жамият тубдан ўзгара бошлади. Кўп ўтмай давлатимиз мадҳияси яратилди ва Сиз унинг матни муаллифи бўлдингиз.

Ҳозир ўйлаб қарасам, мен мактабни тугатган 1981 йилда Сиз қирқ ёшга тўлганингиз ва китобларингиздаги қисқа

маълумотларни ўқиб билардикки, доврўгингиз алақачон Ўзбекистондан тошиб чиққан эди.

Бугун етмишга кирдингиз. Ортга, залворли даврларга қараганингизда нималар хаёлингизга келади?

– Одамнинг ёши нечага борса ҳам демак, унга Худо шу ёшни насиб кўрибди, бунга ҳеч шак-шубҳа йўқ. Лекин қизиқасан-да: қайси ёш ўзи кўркам? Бунга жавобан айтаманки, қайси ёш устида турган бўлсанг, ўша ёш кўркам. Чунки миниб юрган отга ўхшайди-да бу. Хоҳ олтмиш, хоҳ етмишга, хоҳ саксонга кир – шу гап. Одил ака, Пиримқул ака, Жуманиёз акалар саксондан ошиб яшадилар. Қайси ёш яхши экан деб сўрамаганмиз. Қандоқ ҳам сўрайсан – одам боласи узоқроқ умр кўрсам, деб яшайди-ку.

Устоз Абдулла Қаҳҳор, Ойбек, Ғафур Ғулом, Шайхзодалар пайғамбар ёшига ҳам етиб-етмадилар. Абдулла ака умрининг охирларида жуда заифлашиб қолган эди.

Балки замон, сиёсий алғов-далғовлар уларнинг ичини тўкиб ташлаганмикан? Шундайлиги-ку аниқ. Замон асабингни тинимсиз эговлаб тургандан кейин соғлиқ қолармиди. Ҳозир, тўқсонга ҳам чиққан адибларимиз бор. Лекин Ойбек, Қаҳҳорлар қисқароқ умр кўрган бўлсалар ҳам иқтидорлари ниҳоятда кучли эди. Балки бунинг яна бир сабаби уларнинг ўтган аср бошларидаги жадидчиликнинг шиддатли тўлқинидан сузиб чиқишганидадир.

Рус адабиётида “олтин давр” деб аталадиган XIX асрни олайлик. Пушкин, Лермонтов, Толстой, Достоевский – қанча яшаганидан қатъий назар кетма-кет гуркираб ижод қилишди. Барчалари даҳо эди. Бизда ҳам худди фасллар сингари адабий авлодлар алмашиб турди. Ўрта авлоддан сўнг пайдо бўлган Одил Ёқубов, Пиримқул Қодировларни эслайлик – улар бизнинг авлод қарвонбошилари эдилар. Одил аканинг “Муқаддас” қиссаси Айтматовнинг “Жамила”сидек, янги бир кўшиқдек пайдо бўлди. Бу кўшиқнинг садоси баланд эди. Унгача адабиётда бунақа асар йўқ эди. Ёки Пиримқул аканинг “Уч илдиз” романини олайлик. Асарда талабаликнинг олтин даври баробарида ҳаётий зиддиятлар дадиллик билан таҳлил этилган эдики, бу асар ҳам қўлма-қўл бўлиб кетди.

Эллигинчи йилларнинг охири, олтмишинчи йилларнинг бошига келиб шеърятимиз ҳам ўзгара бошлади.

Бадий асарга нисбатан айтиладиган етук, ўртача каби баҳолар бор. Бу тўғри, албатта. Ажабо, мазкур сифатлар адибларнинг ўзларига ҳам мутлақо тааллуқлидир. Майли, уларнинг ҳаёт йўллари қанчалик зиддиятли бўлмасин, барчасига хос умумий жиҳатлар ҳам мавжуд.

Александр Блок бир шеърда шундай дейди: эй, шоир, эртадан кечгача қовоқхонага кириб бўккунча ичасан, сўкишасан, бўғишасан, чиқиб черковга бориб ибодат ҳам қиласан, қайтаётиб йўлнинг бир четида юмлаб қоласан. Лекин мен ачинсам-да, нафратлансам-да, барибир сенинг қавмингданман, сени шу ҳолингдаям яхши кўраман...

Майдакашлик, тарафкашлик нафақат адабиётни, балки миллатни ҳам емиради. Чамаси қирқ йиллар

бўлди, Фарғонада хизмат сафарида юрибмиз. Эрталаб турсак бир шеригимиз айюҳаннос солиб бақиряпти, Тошкентга, ҳозирги адабиёт газетамизга телефон қилиб ўшқиряпти: нега менинг номим газетада фалончидан кейин ёзилибди, ундан менинг кам жойим борми?..

Шунда ўз-ўзимга: ё фалак, шуларга ўхшашдан Худонинг ўзи асрасин, деганман. Буям бир ибрат.

Лекин ҳаётимда жуда мард, танти устозларни ҳам кўрдим. Уларни қўмсайман. Улар аввало Шахс эдилар. Назаримда Шахс бўлиш учун инсон 70-80 га кириши шарт эмас. У 20 ёшда бўлиши ҳам мумкин. Юраги катта, олижаноб, бағри кенг инсон Шахс бўлишга ҳақли. Ойбек, Қаҳҳор, Шайхзода, Миртемирлар Шахслар эдилар. Улар қалбларига одамийликни, ранг-баранг, катта адабиётни жо қила олган эдилар.

Яқинда ёзувчи укамиз Л.Бўрихоннинг янги романи қўлёзмасини ўқидим. Унинг қаҳрамони жуда йирик Шахс. Ўйлайманки, бундай асарлар китобхонни ҳам юксалтиради.

– Сизни Худо юксак истеъдод билан қанчалик сийлаган бўлса, истеъдодда тенгсиз устозлар билан ҳам шунчалик сийлагандир. А.Қаҳҳор “Муножотни тинглаб” шеърингиздан тўрт мисра эпиграф олгани ва бунинг сабабини ҳам билгандаймиз. Аввало, бу кенг миқёсдаги эътироф эканини ҳам тушунамиз. Ойбек, Ғ.Ғулом, М.Шайхзода, Миртемир ҳақидаги мароқли хотираларингиздан воқиф бўлганлар бор. Назаримда, буларни бир тизма қилса, яъни қоғозга туширилса нақадар ажойиб ва қимматли китоб бўлар эди.

Айтинг-чи, Сиз устоз ёки замондош сифатида улардан нималарни ўзингизга ибрат қилиб олган эдингиз?

– Ўзим ҳам бу ҳақда кўп ўйлайман. Ёрқин истеъдодлар, йирик шахслар ҳақида ёзиш яхши, албатта. Лекин камина баъзан улуғ устозлар ҳаётига оид баъзи хотираларни варақлаб кўриб, негадир кўнглим тўлмайди. Масалан, А.Қаҳҳор ланж, чучмал, эзма одамларни мутлақо ёқтирмас эди. Бироқ Қаҳҳор хотирланган баъзи асарларда у узундан-узоқ нутқ ирод этади, маърузалар ўқиб юборади. Ғафур аканинг ҳам ўз феъли бор эди. Албатта, аллақачон марҳум бўлиб кетган одам ҳақидаги гапнинг тўғри эканини ҳеч ким исботлай олмайди. Шунинг учун бўлса керак, баъзилар бу ўринда ўзларидан бемалол кўшиб ҳам юборавердилар. Биз уларни билмасак экан... Ахир тутилиб гапирганнинг ҳар бири Ойбек, ёки “бўтам” деганлар Миртемир бўлавермайди-ку. Устозлар ҳақида сўз юритганда аввало улар ҳақида ибрат бўлгулик нарсалар битиш керак, деб ўйлайман. Авваламбор, у зотларнинг мен учун ибрати меҳнатсеварлиги ва бағрикенгликлари дир.

Умуман, хотира ёзмоқчи бўлганда киши турли андишага боради: яъни, улар билан ош-қатиқ бўлган эдим, базму жамшидларда бирга эдим, мени отига мингаштириб юрар эди, деганга ўхшаш иддаолар пайдо бўлмасмикан, деб ўйлаб қоласан. Ҳолбуки, менинг Ч.Айтматов, Р.Ҳамзатов, Қ.Қулиевлар тўғрисида ҳам хотираларим кўп.

Бироқ нима десангиз денг-у, бугунги кунда хоти-

ра ёзиш ҳаддан зиёд мода тусига кирди. Адабий мардикор ёллаш ҳам одатга айланди. Уларни ўқиганда асар қахрамони шу қадар покизаю малаксиймо экан-у, биз уларни билмай юрган эканмиз-да, деган хаёлга борасан...

Баъзи олимлар ҳақидаги китобларда эса у ҳақда ким илиқ гапиргани, ким билан суратга тушгани, қайси юртга сафар қилгани – ҳаммаси батафсил ёзилади. Бундай китоб балки унинг ўзига керакдир, боринги, беш-ўнта яқин қариндошига улашар. Бир шоввоз эса кимлардан дастхат олган бўлса, уларни йиғиб китобга айлантирибди. Бир қарасанг, китоб чиқариш ҳам тўйга таклифнома чиқаргандай гап бўлиб қолди. Ҳамма нарса эви билан-да...

Навий бобомиз ҳақидаги замондошлари хотираларини ўқисангиз, аксар “таъблари нозик эди” деган жумлага дуч келасиз. Хондамир, Бобурлар ҳам шундай деб ёзган. Бу – ҳазратнинг инжиқ феълига ишора. Бобур Навий турмуши ҳақида ёза туриб, шоирнинг рўзгор тутмаганлигини айтади, сабаби эса бизга маълум эмас дейди. Қанчалар оқилона муносабат!

Агар Бобур Мирзо миш-мишларни ҳам ёзиб юборганида борми, Худо кўрсатмасин, бизнинг вақтимизга келиб улар яна ҳам болалаб кетган бўлармиди? Бу ҳол асло тасаввурга сиғмайди.

Ибн Арабшоҳ соҳибқирон Амир Темур ҳақида салбий гапларни кўп ёзган. Сабаби – 12 ёшли Арабшоҳ Шомдан асир қилиб келтирилган, демак, унинг алами бўлган. Лекин тарихчи олим ўзи билмаган ҳолда ҳам Соҳибқироннинг нақадар олижаноб инсон эканини қайд қилиб ўтади. Амир Темур даҳосини тан олади.

Ёзилган хотира аҳамиятли бўлса яхши, бироқ мақтанчоқлик, гуруҳбозлик, олифтагарчиликка хизмат қилса, у балои азимга айланади.

Ўрни келди, бир гапни эслаб қолдим. Ёзувчилар уюшмасида Шевердин деган зот бўлган. Кўп акаларимизнинг қамалишига шу одам сабабчи бўлган. А.Қаҳҳор қачондир “Ҳаётдан ўтганимда тепамда Шевердин гапиришидан қўрқаман”, деган экан. Надоматлар бўлсинки, Абдулла ака вафот этганда шундай ҳол юз берди...

– Замон шундоқ эдики, надомат, афсус, армон у ёқда турсин, севгида айрилиқ, ҳижрон ҳақидаги шеърий сатрлар ҳам таъқиб этиларди. “Нега?” деган саволни берувчи маҳкама кимларнинг ёстигини қўритмаган эди ахир? Уларни санаб ўтсак гапимиз чўзилади, албатта. Аммо унутиш ҳам мумкин эмас-да.

Анов куни телевизорга қараб ўтирсам, ёш бўлишига қарамай дунёнинг кўп жойларига бориб келган спортчи йигит ўзбекча талаффузда қийнала-қийнала оламда Ўзбекистондай, балки гўзалроқ жойлар ҳам бор, лекин ҳеч бир жойда биздаги меҳр йўқ, меникидай она йўқ, менинг аёлимдай гўзал йўқ, менинг уйимдагидай хотиржамлик йўқ. Шунинг учун бизнинг чўлларимиз ҳам уларнинг боғу паркидан афзал кўринади, деяпти. Самимийлиги кўзларидан сезилиб турибди.

Шунда беихтиёр қаттол замонларда ҳам Ватанни, она халқимизни алқаб битган кўплаб шеърларингиз бирин-кетин шууримга оқиб кира бошлади. Ва баногоҳ, негадир, ҳар тугул Ватанни севиш таъқиб остига олинмаган экан-ку, деб ўйладим. Аслида ҳам шундаймиди?

– Ватанни севиш оддий гап эмас. Кимдир сўзамоллик билан артистлик қилиб севаман дейиши мумкин, биров оёғига тикан киргани ҳолда шу тиканзорлари бор Ватанини яхши кўришда давом этаверади.

Одам боласи онанинг қорнидан ватанпарвар бўлиб туғилмайди. Ватанни севишга ҳам, иймонли бўлишга ҳам бола ўргатилади, унга шу руҳда тарбия берилади. Бола мурғаклигидан ниманинг таъсирига тушса, шу амални қила бошлайди.

Бир япон аскарлари русларга асир тушиб Сибир ўрмонларида яшаб юради. Япон императори асирга тушгани учун кечирмаслигини у яхши билади. Юртига қайтгани билан жазоси аниқ – ўлим. Бироқ пайт келиб япон императорининг туғилган кунда сургундагилар ўша ҳукмдорни бўралаб сўка бошлайдилар. Буни кўрган япон асири алампидан шартта пичоғини олади-ю, ўз юрагига санчади...

Дунёда шунақанги ватанпарварлигу ориятлар ҳам бор экан.

Нажмиддин Куброни эсланг. Ёши бир жойга бориб қолган авлиё зот, Чингизхоннинг сиз қалъадан чиқинг,

биз жанг қиламиз деган шартига жавобан: "Менинг ортимда элим, муридларим турибди, уларни ташлаб кетмайман!" дейди. Ва у, ўзингиз билганингиздек, юртдошлари билан бирга Чингизхонга қарши жангда қурбон бўлади. Албатта, Кубронинг жасорати ҳам асл ватанпарварликнинг айнан ўзидир. Биз эса, бундай ҳолатларни асарларимизда тасвирлаганимизда, қаҳрамонга узун монолог ўқитамиз, ватанни севиш хусусида амру маъруф қилдирамиз.

Мақсуд Шайхзода бир суҳбатда шундоқ дегани эсимда: "Шекспирнинг драмаларида одам бирданига ўлиб кетавермайди, жон бергунича ҳам кўп воқеалар юз беради. Фалончининг асарларида эса қаҳрамони тез ўлиб қолади-да... Баъзан эса ҳалок бўлган кимсанинг иягини боғлаш ўрнига бир балоларни декламация қилиб гапиришади. Китобхон шунга ишонадими?.."

"Мен нечун севаман Ўзбекистонни?" деган шеъримда "Юртим, сени фақат бойликларинг-чун, Севган фарзанд бўлса кечирма асло!" деган мисралар бор. Таассуфки, биз азиз билган шу Ватанни фақат моддий бойлик манбаи деб қаровчилар ҳам талайгина.

Ватанни севиш таъқиб қилинганмиди, деган саволингизга келсак, менинг жавобим бундоқ: Ўзбекистонни эмас, бепоеён СССРни ватан деб қуйлаш наинки лозим, балки шарт эди. Ўзбекистонни ундан алоҳида қуйлаш миллатчилик ва айирмачиликка кирарди. Шу боисдан Ватанни жўнгина "Юртим", деб қўя қолардик.

– Саксонинчи йилларнинг ўрталарига келганда – у пайт биз талаба ёхуд битирув арафасида эдик – баъзилар Сизни китобий тилда айтганда замонасозликда айблай бошлаганлари эсимга тушяпти. Лекин Сиз уларга жавоб қилмадингиз. "Замон ўзгарди, дунё адабиёти ҳам бошқа йўсинга ўтди, адабиёт буюғига бизники", деганларни ҳам кўрдик. Сиз эса, ўзингизнинг мухташам шеърий кошонангизни тиклаш билан банд бўлавердингиз.

Кейинчалик замон биз ўйлагандан кўра шиддатли тус олди. Мустақил бўлдик. Мана, Улуғ Истиқлолга эришганимизга 20 йил бўлаётир. Сиз эса услубингизга содиқ қолдингиз, шеърий шаклда ҳам ўзгариш ясамадингиз.

Яқинда юбилей қилишга тараддуд кўраётган бир шоир қулоғимга шивирлагандай қилиб айтди: "Собир, адабиётда истеъдодлар жуда кўп бўлар экан, лекин даҳо битта бўларкан!.."

– Ёв қочса ботир кўпаяди, деган бор гап. Лекин ҳамма жойда ҳаёт мавжуд. Ҳатто ўша қамоқхоналарда ҳам.

Бетгачопарлик жасорат саналмайди. Менга ёқмади, деб тўйни бузиш марднинг иши эмас. Ўтган замонларда ўзини сиёсий тазйиққа учраганман деганларнинг баъзилари аслида киссавур, от ўғриси бўлганлар. Астафурилло!

Ҳазрат Навоий "Айтар сўзни айт, айтмас сўздан қайт", дея ўғит берган эдилар. Рост гапни ҳам ўз ўрнида айтмоқ лозимлигини ўқтирганлар.

Навоий одоб билан салафларини эътироф этади, уларнинг изидан бораётганини таъкидлайди, сўнг эса шоирнинг ўзи салафларидан ҳам ўтказиб ёзиб қўя қолади...

– Адабиётда истеъдодлар доим ҳам бўлган. Навоий ҳазратлари ўз муҳотидаги юзлаб шоирлар ҳақида маълумот беради. Давр ҳукми шекилли, биз уларнинг камгинасини биламиз.

Шўро даврида адабиёт борасида катта танловлар бўлганини эслаш қийин. Мустақилликдан сўнг бизда айниқса ёшлар учун жуда кўп танлов, мукофотлар жорий этилди. 25 ёшгача бўлган қизлар учун Зулфия номидаги Давлат мукофоти таъсис этилганига анча йил бўлди. Ёзувчилар уюшмаси ҳузуридаги "Ижод" жамоат фондининг ташкил этилиши эса давлат раҳбари И.Каримовнинг тағин адабиёт аҳли, жумладан, ёшларга кўрсатган алоҳида марҳамати бўлди. Ҳозир бир қатор ёшларнинг китоблари давлат ҳомийлигида кўп минг нусхада чоп этилиб, барча ўқув даргоҳларига етказиб берилди.

Абдулла ака, бу ёшлардан Сиз нималар кутасиз? Улар ичида айрича истеъдод соҳибларини кўряпсизми?

– Ёшларга эътибор жуда улуғ иш. Бу эътибор мухтарам Юртбошимизнинг "Фарзандларимиз биздан кўра кучли, билимли, доно ва албатта бахтли бўлишлари шарт!" деган даъватининг давомидир. Ёш ижодкорлар орасида истеъдодлилари кўп. Келгусида уларнинг ўнтасидан бири ёки юзтасидан ўнтаси яхши ижодкор бўлиб чиқиши, шубҳасиз! Ахир юзта ниҳол ўтказсанг, ҳеч бўлмаса, учдан бири кўкариб дарахт бўлар-ку.

Ўтган асрнинг эллигинчи йилларида ялпи адабий савия жуда паст эди. Бугунги ёшларнинг савияси эса анча баланд. Уларнинг яна ҳам юксалишларини, мумтоз адабиётимизнинг маъно ва мазмунини, маҳоратини янада пухтароқ ўзлаштиришларини хоҳлаймиз.

Адабиётда мавзу чекланмаган. Хоҳлаган мавзуда қаловини топиб ёзолсанг зўр асар вужудга келиши мумкин. Бировларга тақлид қилиш асло шарт эмас.

Истеъдодларни юзага чиқариш учун ҳар томонлама шарт-шароитлар муҳайё қилинди. Ёшлар бу имкониятдан унумли фойдалана билишлари зарур. Бизга дунё тилларини ўрганиш, ўзлаштириш насиб қилмади. Қани энди фарзандларимиз орасидан нафақат моҳир тилмочлар, балки зукко адабий таржимонлар ҳам чиқсаю асарларимизни дунёга кўз-кўз қилолса.

Бу йил мустақиллигимизнинг йигирма йиллигини нишонлаймиз. Адабиёт остонасида турган йигит-қизлар

ҳам қарийб мустақиллигимизнинг тенгқурларидир. Биз бу навқирон авлоддан кўп нарса қутишга ҳақлимиз.

Муҳтарам Президентимиз «Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлашдириш ва фуқаролик жамиятини шакллантириш концепцияси» рисолаларида Ўзбекистонимизни юқори даражада тараққий этган давлатлар қаторига қўшиш принципларини аниқ белгилаб бердилар. Мамлакатимиз ўшандай даражага етишишида ёшлар байроқдор бўладилар, албатта.

– Эътибор берганмисиз, бизда библиография, мемуар ёзиш йўлга қўйилмаган. Бир-биримизни қисқа эътироф этишга ўрганиб қолдик. Саид Аҳмад домланинг Ғ.Ғулом, А.Қаҳҳор ҳақидаги эс-даликлари ғоят қадрли. Чунки улар жуда жонли тилда ёзилган ва табиийки, улуғ адибларимизнинг ҳаётда оддий инсон бўлганликларини, аини пайтда хос фазилатларини ҳам ёрқин англайди.

Демоқчи бўлганим: фурсати билан Сиз ҳам устозларингиз ёки сизга замондош бўлган тарихий шахслар ҳақида ёзсангиз, жуда мароқли китоб (ёки китоблар) бўлар эди. Ўрни билан айтай, Сиз ҳақингизда мемуар ёзмоқчи бўлиб юрганлар бор. Борлари, китоб ҳолида чиққанлари эса чала-ярим, узук-юлуқ тасаввур беради.

– Бировни яхши кўриш учун уни яхши билиш керак. Бировни ёмон кўриш учун эса ундан ҳам кўпроқ билиш лозим. Бир ижодкорни баҳолаш учун унинг айрим сатрларини талқин қилиш билан чегараланмаслик керак.

Умуман билмай баҳолаш ёмон иллат. Баъзи олимларимиз эса аннотация, тақриз, эътирофдан иборат акс-садоларни катта илм деб ҳисоблашади. Баъзан ўзим ҳақимда ёзилган айрим нарсаларни ўқиганда ҳам ҳайрон қоламан.

– Гарчанд одатий бўлса-да, бу саволни четлаб ўтолмас эканмиз: нималар ёзиш билан машғулсиз?

– Бир тўртлигим бор:

Коинот гултожи инсондир азал,

Ундадир энг олий тафаккур, амал.

Ҳатто у тубанлик ичра ҳам танҳо,

Ё фалак, ижодинг бунча мукамал!

Бундан буён ҳам каттами, кичикми асар ёзар эканман, инсон қалбининг мураккаблигини тасвирлашга ҳаракат қиламан. Бу мураккаблик эса ниҳоятда теран, унинг туби кўринмайди.

Собир ЎНАР суҳбатлашди.

Абдулла ОРИПОВ

Олган ҳар нафасини янгидир бешак

УЛОҚ

Тоглар орасида, жуда узоқда,
Мен ҳам қатнашганман битта улоқда.

Улоқни ўртага ташилар баковул,
Майдонда бошланар гўёки довул.

Тўзон кўтаришиб отлар чопишар,
Улоқни узай деб қўллар ёпишар.

Гоҳида тулпорга беришади панд,
Тўпланиб, йўлига солишади банд.

Баъзилар гирромлик қилса ҳам бироқ
Қизир қизигандан кўпқари-улоқ.

Бу ҳам бир томоша, бу ҳам ҳавасдир,
Улоқнинг ўрнида бўлмасанг басдир.

24. 02. 2011 йил.

ЮМУШ

Асло адо бўлмас тириклик иши,
Монеълик қилолмас унга ҳеч бир жон.
Фалон юмуш билан банддир у киши,
Фалон хизматдадир мана бу инсон.

Пайт келиб, ўзгартар касбини биров,
Истеъфо бергайдир, дейлик, амалдор.

Собиқ деб атарлар уларни дарров,
Собиқлар сафи ҳам минг йилларки бор.

Кимки гар юксаклик пояларида
Хизмат қила олди юртига содиқ –
Мудом баҳра бордир сояларида,
Мудом улуглашар, бўлса-да собиқ.

Асли бу ҳолатда йўқ зарра алам,
Авлод-ку алмашиб тургай доимо.
Шоирим, тушмасин қўлингдан қалам,
Сени собиқликдан асрасин Худо!

24.01.2011 йил.

ИЛТИМОСНОМА

Тафаккур соҳиби мана бу одам,
У асло синмайди, қанча эзмагин.
Бироқ банда у ҳам, инсондир у ҳам,
Ҳурматли худбинжон, унга тегмагин.

Мана бу одамда қалб бордир гўзал,
Ҳислари ўхшайди ёйилган кунга.
Илтимос қиламан, раҳм айлагил сал,
Азизим дилозор, тегмагин унга.

Бунда-чи, порлайди ёрқин истеъдод,
Ақлу ҳис бирлашиб, унда бўлмиш жам.
Худо ҳаққи, уни қилмагил барбод,
Қадрли ҳасадагўй, тегма унга ҳам.

*Яхшиси, барчангиз марҳамат айлаб,
Келинг ҳузуримга, меҳмон қилгайман.
Ахир аён менга сиздаги талаб,
Ҳар нечук, мен сизни кўндан билгайман.*

25.01. 2011 йил.

ТУҒИЛГАН КУН

*Туғилган кунингни чиқарма эсдан,
Гарчи таъмалардан бўлсанг ҳам холи.
Жилмайиб тургайсан, гўё мухлисдан,
Мақтов кутаётган шоир мисоли.*

*Асли бундай айём ёшларгадир мос,
Улар улгайишдан қувонмас нечун.
Кекса-чи, шукрона айтгайдир холос,
Ўлмай шу кунларга етгани учун.*

*Ёшлар сурон солар яна дунёга,
Оёгин остида чатнайди тупроқ.
Кекса-чи, очса ҳам қўлин дуога,
Кейинги санасин ўйлайди кўпроқ.*

07. 01. 2011 йил.

САВОБ

*Унда қайнаб ётар меҳр булоғи,
Йўқ унга дўстларнинг яқин-йироғи.
Савобга шу қадар ботиб кетмиш у,
Фақат кўринади икки қулоғи.*

23. 11. 2010 йил.

ГАВҲАР

*Азизим, бир ҳолни назарга илгил
Ва унга ҳаммиша риоя қилгил:
Йўлга сочилади оддий чағир тои,
Гавҳар қадалади дасторга, билгил!*

23. 11. 2010 йил.

ОДАМ

*Бир заррин ип тортар қўлимдан гўё,
Болалик киргандек чоллар тушига.
Мен ундан дастимни узмасман асло,
Боғлиқ у бобомнинг оғриқ тишига.*

*Иккинчи қўлимдан тортар бир арқон,
Мақоми юксаклик йўлларидадир.
Унинг битта учи бешак, бегумон,
Ёвқур набирамнинг қўлларидадир.*

*Дунёда шу тахлит яшайди Одам,
Гоҳо мағлуб бўлса, гоҳида голиб.
Авлодлар изидан ташилар у қадам
Ўтган аждодларни ёдига олиб.*

01. 11. 2010 йил.

УРФ

*Табиатда ҳар неки одат бўлур,
Чу эскирди, одат табиат бўлур.*

Алишер Навоий

*Дунёда нима кўп – урф кўп, болажсон,
Бунёд бўлибмизки, кўргаймиз уни.
Нимадир урф бўлса тонгда ногаҳон,
Шомга етиб келгай унинг учқуни.*

*Дейлик, пайдо бўлди почаси тор шим,
Кучук талагандек йиртиқ ва ямоқ.
Тақлид шу заҳоти бошланар, балким
Иштон тикилади ундан баттарроқ.*

*Асли урф дегани гоҳида зўр куч,
Оҳорин йўқотмас донолар сўзи.
Одамзод ҳаммиша янгиликка ўч,
Ахир янгилик-ку туғилмоқ ўзи.*

*Мана, компьютер ҳам замон талаби,
Ракета одамни элтгай самога.
Лекин инсон зотин битмас матлаби,
У таҳрир киритар доим дунёга.*

*Асло тиним билмай чарх урар фалак,
Динлар, фалсафалар яшар қоришиқ.
Олган ҳар нафасинг янгидир бешак,
Тажриба Холиққа аслан ярашиқ.*

*Худди ҳозиргидек замину осмон,
Турли урфлар билан лиқ тўлган эди.
Ғалати бир мавсум, ба ҳукми замон,
Менга тои отиш ҳам урф бўлган эди.*

*У кезлар наинки ўзликни, балки,
Ўзбеклигимни ҳам айтолмас эдим.
Ёшим минг йилларга тенг келса ҳамки,
Битик тошларимга қайтолмас эдим.*

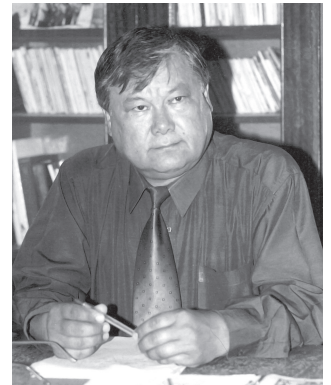
*Гарчи, эгиз эди биз билан даврон,
Қанотсиз қолганди лекин тафаккур.
Шунча талотўндан ўтиб соғ-омон,
Шеър ёзиб юрибман, Аллоҳга шукур.*

4.04. 2010 йил.

Турсун АЛИ

Адабиёт – инсон қалбига йўл

Оммабоп журналимиз «Ёшлик» «Адиб хонадо-нида» рукнида ўз мулоҳазаларим, хотираларим, мушоҳадаларим билан иштирок этишга так-лиф қилганида, хийла тараддуланиб қолдим, анча вақт (насрода бўлгани учун) жавоб ёзишга журъат қилолмадим. Аслида мавзу таниш, аксарият суҳбатларимда бу бо-рада имкон даражасида гапирганман ҳам. Янги гап ай-тиш қийин. Нимадан гап бошлаш керак?..

Онам ҳақида. Дарвоқе, бувим Қундузхон опа (Қувада онани буви дейишади), қорачадан келган, озгин, меҳнаткаш, чайир аёл бўлган. Ҳамиша далам, уй-жойим, болам, рўзгорим деб жон куйдиргувчи (кўп аёллар янглиғ) она бўлган. Жуда ёш бўлсам-да, эс-лайман: согин сигиримиз қишда молхонасиз қолганда, бувим лой кечиб, молхона қурган ва ўшанда қаттиқ шамоллаб болаларим уйда ёлғиз қолади деб касал-хонада ётмаган. Бувим эрта баҳорда ўпка шамолла-ши оқибатида оламдан ўтган. Онадан олти фарзанд қолганмиз.

Дадам ўрта бўй, қирғиз қовоқ, қишлоқда «Ўрмон қирғиз», «Ўрмон қарис», деб айтилган. Бу лақабларни хушламасдан баъзилар билан ёқалашиб қолганига ҳам болалиқда гувоҳ бўлганман. Ҳаммага яхшилиқ қилиб юрадиган инсон бўлган. Табиатида меҳрибонлик, жон-қуярлик юксак эди. Вақти одамларга яхшилиқ қилиш билан ўтиб, уй-жой ташвишларига фурсати қолмас эди ҳисоб. Умри асосан ишда, кўчада ўтган. Шеър-лар машқ қилишимдан қаттиқ қувонган. Кўпчиликка мақтанган. Газеталарда чоп этилган шеърларимни қўйнига солиб, кўрган таниш-билишларга энтиқиб ўқиб берган. Раҳматли дадамда мендан фахрланиш туйғуси баланд эди.

Эсимни танибманки, шеърят, адабиётга меҳр қўйганман. Ҳали бошланғич синфда шеърлар ёдлаб юриб, ўзим ҳам ёзишга қизиқиб, онамнинг ёрдамида

шеър машқ қилганман. Илк шеърим иккинчи синф-далигимда “Ленин учқуни” (ҳозирги «Тонг юлдузи») газетасида чоп этилган. Ўша кун тун ярмида дадам уйқудан уйғотиб, газетани бутун оиламизга кўрсатган. Шеър ёзишим мактабда, қишлоқда шов-шув бўлган. Саккизинчи синфни битирганимдан сўнг дадам Тош-кентга, Қишлоқ хўжалиқ техникумига ўқишга олиб кел-ган. Бироқ, адабиётга қизиқишим устун келиб, бошқа соҳага меҳр уйғонмади.

Шаҳарда дадамнинг қишлоқдаги болалиқ ён кўшниси Асадулла тоғаникида яшаб, кундуз босма-хонада ишлаб, ишдан кейин 2-сонли Ишчи ёшлар кечки мактабида ўқидим. Шеър машқ қилишни ташла-мадим. Машқларимни олиб «Гулистон» журнали бош муҳаррири, қувалик ёзувчи Иброҳим Раҳимнинг олдига бориб, яқиндан танишганман. Кейинчалик ота-боладек бўлиб кетдик. Кўп нон-тузини тотдим. Яхшилиқларини кўрдим. Машқларим чоп этилишида ёрдами беқиёс бўлди.

Ўзбекистон халқ ёзувчиси Иброҳим Раҳим хонадо-нида бир муддат яшаб, Комил Яшин, Ҳалима Носиро-ва, расомлар Раҳим Аҳмедов, Абдулҳақ Абдуллаев, шоир-ёзувчилар Ҳафиз Абдусаматов, Ҳамид Фулом, Шухрат, Йўлдош Шамшаров, Асқад Мухтор, Рамз Бо-божон, Абдулла Орипов ва бошқа кўплаб санъаткор-лар, зиёлилар билан кўришиб, уларнинг суҳбатидан баҳраманд бўлганман. Тошкент Давлат университети-га (ҳозирги Ўзбекистон Миллий университети) ўқишга киришимга ўша пайтлар машҳур адабиётшунос, про-фессор Лазиз Қажумовнинг ёрдами теккан. Ҳали тала-балик пайтимда дастлабки шеърый китобим «Зангори овоза», «Юракдаги ёзувлар» Фафур Фулом номидаги Адабиёт ва Санъат нашриётида чоп этилган. Бугун у китобларимдан унчалик кўнглим тўлмайди.

Эндиликда қўлёзмани нашр этишда шошилмас-

ликни, китоб мутолаасида танлаб-танлаб ўқишни, дунё адабиётини мутолаа қилиш заруратини тушуниб етдим. Жуда кеч. Ҳозиргача ўн битта китобим чоп этилган бўлса, фақат кейинги «Сокин ҳайқириқ», «Ой япроғи», «Гуллаётган юрак» номли китобларим нашридан қувонаман, холос. Гарчи шеърларимга устоз Абдулла Орипов «Оқ йўл» тилаган бўлса-да, кўпроқ Рауф Парфи шеърляти йўлидан бораётганимни ҳис этаман. Адабиётда кўп йўл-йўриқни айнан Рауф Парфи берганини ёдда тутаман. У мутолаа учун Жорж Байрон, Нозим Ҳикмат, Фозил Ҳусни Доғларжа, Гарсиа Лорка, Пабло Неруда, Александр Блок, Имант Зиедонис, Янис Рижис, Андрей Вознесенский сингари, инглиз, испан, турк, рус, хуллас, дунё шоирлари рўйхатини ёзиб берар эди. Уларни ўқишга даъват этарди. Балки, озми-кўпми, ўқиганларим туфайли баҳолиқудрат изланиб, янги йўналишлар қидирардим. Менимча, Рауф Парфи янги изланишлар ва йўналишлар мактабидир.

Адабиётимиз ранг-баранг бўлишини хоҳлайман. Бекорга Чўлпон ҳам арузни ўқиб, бир хиллик, бир хиллик деб қайғурмаган. Қайғуларни амалда қўллаб, турк, рус, татар ва бошқа адабиётларни ўрганиш натижасида янги шеърлятга асос солди (у бир ўзи эмасди). Қувончли ҳол: бугун адабиётимиз ранг-баранг тус олган. Аруз ҳам, бармоқ ҳам, сарбаст ҳам ривожланиб, модерн адабиёти ҳам авж олмоқда. Ахир, арузни Эркин Воҳидов, бармоқни Абдулла Орипов, сарбастни Рауф Парфи каби пешқадам шоирларимиз янгиланганидек, бугун ҳам шеърлятимиз янгиланиб бораётир. Нафақат шеърлятимиз, насримиз ҳам аллақачон янги тус олган.

Бугунги адабиётимизга назар ташласак, менинг наздимда, ҳозир ёшлар насри юксалиб бораётир. Бу кузатишларимни «Ёшлик», «Шарқ юлдузи» журналларида кўраётирман. «Ёшлар китоби», «Олтин кўприк» китоблари, илк тўпламлар мутолаасида бунга гувоҳ бўлаётирман. Кейинги пайтларда Ватан мавзусига кўп урғу берилаётир. Бу – тўғри. Айни маҳалда ҳар бир ёзилган шеър ёки бошқа жанрдаги асар ўз-ўзидан ватан ва ватандаги воқеа, ҳодиса, одамлар, нарсалар ҳақида эканлигини ҳам унутмаслигимиз керак. Асарлардаги манзаралар, жонзотлар, майсалар, дарахтлар, тоғлар, булоқлар, еру осмон, ҳамма-ҳаммаси ватаники бўлгач, каттами, кичикми, ҳар бир асар ватан ҳақида бўлади. Хуллас, яралган асар ватан тараннуми, ватан мадҳи эмасми? Зеро, Ватандаги ҳар бир нарса Ватандир.

Бошқа бир кузатишим ҳозирги, катта адабиётга кириб келаётган ёшлар ҳақида. Улар миллий адабиётимизни, жаҳон адабиётини ҳам жуда кам ўқишаётир. Бу эртанги адабиётимиз учун катта нуқсон бўлиши мумкин. Адабиётимизнинг яна бир касали – кечагина қалам ушлаган ёшми, қарими борки, китоб чиқариш дардига йўлиққан. Ҳатто, уч-тўрт китоби билан элга танилиб-танилмай, сайланмалар, жилд-жилд китоблар чоп этишга киришиб кетадилар. Ўз ҳисоби ёки кимларнингдир ҳомийлигида, албатта. Менинг наздимда ҳақиқий адабиётга ҳеч қандай ҳомий керак эмас, адабиёт ўз йўлини, ўқувчи қалбини ўзи топади. На-

заримда, адабиётшуносларимиз, танқидчиларимиз адабиётнинг тўғони бўлишлари керак. Афсус... Ҳамма қаламкаш ҳам ижодкор бўла олмайди. Ижодкорни эл «ёзувчи», «шоир» деб тан олмаса, ёзганлари – елвизак бўлиб қолади.

Мавриди экан, ўзим ҳақимда давом этсам. Менинг руҳиятимда ҳаяжон кучли бўлса керак: манзара, ҳолатлардан ҳайратланишим чексиз.

Раҳмдилликни яхши кўраман.

Севги, муҳаббат, меҳр туйғуларини асрашга ҳаракат қиламан.

Гўзалликни, гулларни севаман. Ҳар бир гулнинг ўзига хос тоғи, ифори бор. Улар менга илҳом бахш этади, уларга атаб ёниб шеърлар ёзаман.

Бева-бечораларга қайғураман, куйинаман.

Дарвеш, жунунвор одамлар билан тез дўстлашиб, чиқишиб кетаман. Имкониятим борича кўмак беришга уринаман. Жонкуяр аёлим «йўлга солиб» турмаганида, дарвешга айланиб қолган бўлардим, эҳтимол.

Иқтидорли кишиларга ҳурмат-эҳтиромим юксак.

Бошимда қилич турса-да, рост сўзлашни хоҳлайман.

Алданишдан ўқсийман.

Мансабпараст, худбин одамларга яқин бўлишдан тийиламан.

Мақтовни жиним суймайди.

Танқид ўринли бўлса, тан оламан, суюнаман.

Адабиёт ва санъатда ранг-барангликни хуш кўраман.

Оила аъзоларимни, гарчи мақташга лойиқ бўлишса-да, мақташни ёқтирмайман.

Негадир туғилган кунимни нишонлашни, эслашни, табрикларни истамайман. Ҳатто, ўша кунни эсламасдан ўтказсам дейман.

ШОИР ҲАҚИДА

Турсун Али (Урманов) 1952 йилнинг 5 февралда Фарғона вилоятининг Қува туманидаги Тошйўли қишлоғида туғилган. 1968 йил 2-ўрта мактабнинг 8-синфини тамомлаб, 1971 йилда Тошкент шаҳридаги 2-кечки ишчи ёшлар мактабини тугаллаган. 1981 йили ҳозирги Ўзбекистон Миллий университетининг филология бўлимини битирган.

Дастлаб у “Ўзбекистон маданияти” (ҳозирги “Ўзбекистон адабиёти ва санъати”) газетасида мусахҳих, сўнгера Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриётида, Чўлпон нашриётида, “Ўзбекистон овози” газетаси таҳририятида ва “Адолат” нашриётларида турли лавозимларда ишлаган. Айти пайтда Ўзбекистон ёзувчилар уюшмасида адабий маслаҳатчи вазифасида меҳнат қилиб келмоқда.

2008 йили “Дўстлик” ордени билан мукофотланган.

Турсун Алининг дастлабки шеърлари “Ёшлик баёзи”, “Ёшлик” альманахларида босилган. Шундан сўнг, “Зангори овоза” (1979), “Юракдаги сўзлар” (1983), “Ёруғ кунлар” (1986), “Изтироб остонаси” (1983), “Тун товуши” (1993), “Ёлғизим” (1995), “Уйғоқ сукунат” (1999), “Туйғулар ранги” (2001, “Сайланма”), “Сокин ҳайқириқ” (2005), “Ой япроғи” (2008), “Гуллаётган юрак” (2009) номли шеърий тўпламлари нашр қилинган. Шоирнинг “Смена” журналида туркум шеърлари, “Гранат” (рус тилида) альманахида, Озарбайжонда (озар тилида) тўпламлари чоп этилган. Шунингдек унинг шеърлари инглиз, тожик, қорақалпоқ тилларига таржима қилинган.

У таржимон сифатида ҳам фаолият кўрсатиб, хитой, япон, рус шеърляти намуналарини ўзбек тилига ўгирган.

Умр йўлдоши Мавлуда Урманова ҳисобчи. 3 нафар ўғли бор. Икки фарзанди олий маълумотли, уйланган. Кенжаси ўқувчи.

Турсун АЛИ

Кетиб борар қора ридо кийган пун

ФАРҒОНАДАН ЎТГАН ТУРНАЛАР

Марғилон.

2009.

Мезон.

Маҳмуд ўғли Исмоилнинг гулларга ошён ҳовлиси.

Баланд ишком остида,

Шўълаланган

тилла узумлар ҳидидан сармаст,

суҳбат қураар икки юрак,

икки тақдир.

Қадим адабиёт,

Навқирон шеърят...

Баланд-баланд тоғлардан шоишган сувлар ҳам,

қувлашмачоқ ўйнаб кечган кунлар ҳам,

ирмоқларни сизгидиролмай азим Сирдарё,

бир латиф газалдай бўлмиш Фарғона.

Овоз берар Увайсий момо,

Нодира моҳим,

суҳбатга бош бўлмиш Навоий бобо.

Ёр эшигин тонг отгунча қучган Ҳазиний,

Эл дардини куйлаб ўтган Махмургача то.

Эҳ-ҳей,

тагин қанча-қанча шоирлар.

Нур ёйиб даврага кирар Хувайдо,

Ёркентдан нидоси бўйлар Фурқатнинг.

Муқимий ятакда «оҳ» тортади, «оҳ».

Ҳабибулло Саид Ғани шеър ўқир маҳзун.

Ў, Йўлдош Сулаймон

момогулдиракдай тортади наъра.

Ногоҳ, осмон тоқидан таралар садо.

Бир лаҳза қотган муаллақ

«қурей-қурей» — садо тортган турналар.

Ё фалак,

Осмонни бўйлайди Адабиёт,

Замину фалакни чулғар Шеърят қалби.

«Биз қайтамиз» демоқчи бўлдими улар,
Фарғонани ташлаб кетган шоир болаларидек?

ЭСКИ МЕҲМОНХОНА

Шаҳар узра оқшом. Чироқлар хира –

Қадалар ўликнинг кўзидай нурсиз.

Дарбадар туман-да оқсаб, судрала,

Анвойи рангларга чулганар ҳиссиз.

Толиққан жисмимни опичлаб базўр,

Бир баланд бинога кираман беҳол.

Нураган, намиққан деворлари шўр,

Ётоққа ўргимчак ин қурмиш, не ҳол?

Увада кўрпалар булутдай тўзғоқ,

Каравот гичирлар – синган қовурга.

Шифт бўйлаб бадбўй ҳид анчадан изғоқ,

Ўқтин чириллайди дайди чувуртка.

Кўшни хоналарда уйғонар хуррак,

Кимдир оҳ тортади ҳазин, синиққан.

Қайси бир кимсалар бузмайди пинак,

Шунақа муҳитда, қайдам, чиниққан?

Девор четларида кўзи лўқ сичқон,

Яқин бир хонада йиғлар чақалоқ!

Балки, онайизори чарчаб, толиққан,

Оҳ, йиғлайди, йиғи тинмайди узоқ.

Бурчакда дилдирар сочи узун қиз,

Бугдой юзларида аччиқ изтироб.

Кўзи ўйчан бола ўлтирар ёлғиз,

Балки у шоирдир, гадо ё бетоб?

Йўлакдан барваста кас ўтар сармаст,

Қўлтигида гулдай навниҳол аёл.

*Бу дунё бўлмаган, ҳеч бекаму кўст,
Бошимда чарх урар турфа хил дунё.*

*Дарз кетган руҳимда кезар маҳзун шеър,
Ташиқарида туман қип-қизил, сариқ.
У қора алвасти – ёвуз, бемехр,
Юрагимда қалқар қайсар бир оғриқ.*

Оҳ, қайдан келдим бу меҳмонсаройга?

САБОТ

*Сина-сина,
яшнай-яшнай чангалзорга эврилган дарахт,
шоҳларида вишиллар илонлар,
сур калтакесаклар ўқрайя ёмон.*

*Чатнай-чатнай,
гуллай-гулламай, эртак боласига йўғрилган
дарахт,
теграсида арилар учади ҳамон.*

*Ғадир-ғадир,
сағир-сағир, бир қўрқинчли чангаллари ҳайҳот-
ҳайҳот дарахт,
япроқлари япроқлар эмас,
бақалардир сап-сариқ.*

*Умрзор...
Кўмирзор узра қадимий харсангга айланган
дарахтдан,
қоп-қора терларга ботиб вужудим,
мевалар қидирдим, бол томчилаган.*

Сўнгги йўқ афсусга чулганди бағрим...

ОЙДИН КУНЛАРИМ

*Кўройдин...
Дарахтзор яланғоч,
ҳоргин.
Куз йўли.
Боряпман тун қаърига жим.
Пойимда хазонлар шитирлар қақшаб,
теграмда юлдузлар
пиртирар бир зум.
Ой
аждарҳо булутлар комида қолган,
янада
қораяр мушфиқ тунларим.
Босган қадамимда шиддат ҳам толган,
изимдан термилар ойдин кунларим.*

КУН БИЛАН ВИДОЛАШУВ

*Деразамнинг кўзларин очдим,
ийманиб кирди шаббода.
Ёлғиз эмасман, севгилим, энди.*

*Ухлаётган кечани
уйғотди
Қари итнинг ёлғиз товуши*

*Бирдан эшитаман ўз овозимни,
тўрт тарафга аланглайман жим,
танитайман овозимни мен.*

*Тунни ухлатмади сира ҳам
марҳум Рауф Парфининг
ёруғликни излаётган толгин кўзлари.*

*Табиат шу қадар гўзалки,
Борлиқ кўз ўнгида
ўлдиролмасман ўзимни ҳеч ҳам.*

*Бармоқларинг югурар баданимда,
Сен ҳақингда, маликам,
хаёллар сураман сокин ҳам узоқ.*

*Кўзларингда шамол-тўзон кўрдим.
Ва жимгина
кўзинг қудуғига беркиниб олдим.*

*Сенга етдим десам,
узоқлардан жилоланган аксинг экан,
эй, кўлим етган Ой.*

*...Туш кўраман илонларни мен.
Уйғониб боқсам,
кешиб борар қора ридо кийган тун.*

*Боғ ичра ёлғизоёқ йўл,
босаман танҳо,
кўксимга урилар шамолдек дунё.*

*Боғ қаърида итлар улиди узоқ,
қақраган дарахт тагида
дуо каби ўқидим шеърлар.*

*Тамаки тутунин ичимга ютдим,
Сўнг қидирдим ичимдан
ўз сўзларимни.*

Абдулла АЙИЗОВ

ПОЛВОН ЙИҒЛАГАН ТҮН

Қисса

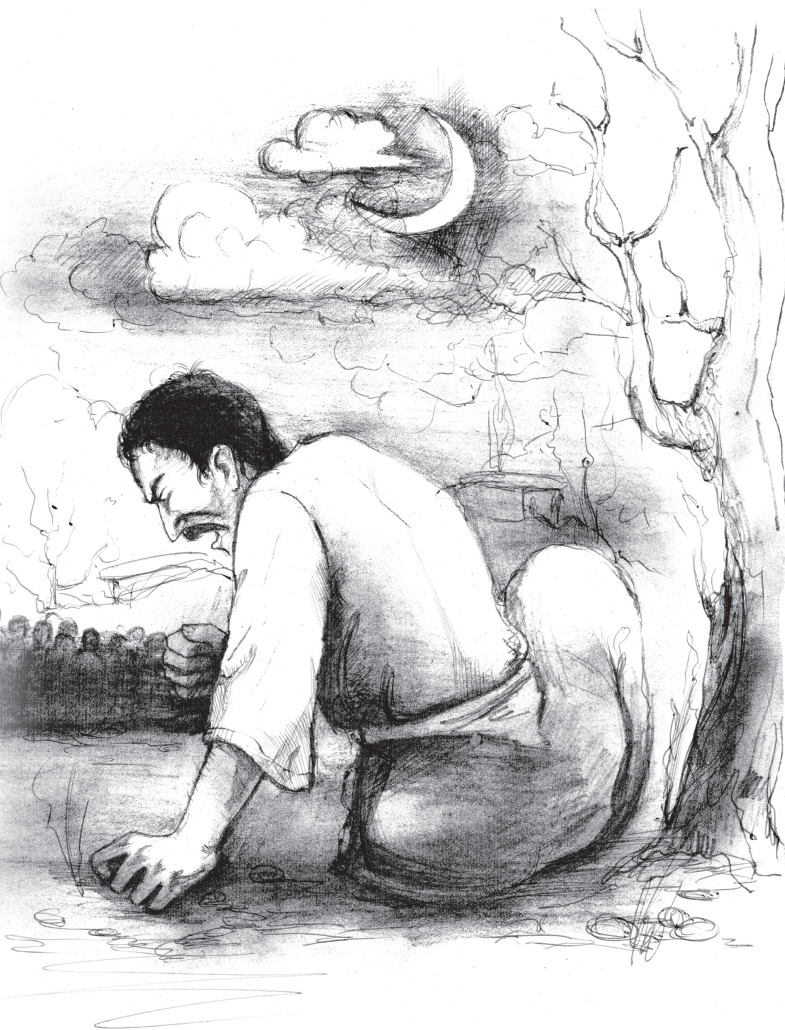
Бугун челақлик Қодирбек мерган тўй бошлаб юборди. Қиру адирлардан ошиб узоқ-узоқларга таралган карнай-сурнай садолари одамларнинг хуш-хандон қий-чувиға уланиб кетди. Бу ёғи тоғли қишлоқлардан, у ёғи чўл тараф овуллардан гуррос-гуррос меҳмонлар, пол-вонлар кела бошладилар.

Тўйхона биқинидаги бедапоядан тортиб, ўйдим-чуқур йўл четларигача машиналар тизим-тизим: мез-бонлар томонидан тайинланган кузатувчилар уларни зийрак қўриқлашади. Ахир бир кунлик тўй ўтади-кетди, аммо кейин ғийбат кўпайиши мумкин. “Фалон қишлоқдаги фалончининг тўйига борган эдик. Томоша айни қизиган пайт, уловимизнинг зарур нарсасини шилиб кетибди! Дабдабага берилгунча меҳмонларнинг из-затини қил, кўликларига кўз-қулоқ бўл...” – қабилидаги гап-сўзлардан эҳтиёт бўлган маъқул.

Қодирбек мерган давра кўрган одам. Тўй олди яқинларини маслаҳат ошиға чақириб, ҳар кимнинг кай-воничилиғига қараб хизматларни тақсимлаб берган. “Тўй бир маники эмас, ҳаммамизники. Бирга обрў олайлик”, деган одатдагидек жиддий бир қиёфада.

Мана, элдан чиқмай, кимгадир яхши, кимгадир ёмон кўринса-да, тўй-маъракаларда бош-қош бўлиб юрган Қодирбек мерганнинг ўзи бугун эл-улус олдидан ўтаяпти. Маҳалланинг ёшу қариси хизматга “лаббай” деб турибди. Хизматчиларнинг оёғи олти, қўли етти. Ҳар бири ўз вазифасини бинойигина ўтаб, тўйчининг эътиборига тушиш иштиёқида.

Ҳа, нимасини айтасиз, тўйга нима етсин?! Одамлар юз-кўзларида табассум. Бир-бирини бағрига босишлар... Меҳмонларга тавозе билан пешвоз чиққан Қодирбек мерганга кимдир ошқора, кимдир пинҳона тўёна кистиришга уринади. Биров хизматчи болага ета-клатиб юборган кўзига зимдан ишора қилса, бошқаси са-

ломлашиш баҳонасида тўй соҳибининг кафтини маҳкам қисади.

“Э, шундай келаверсангиз ҳам бўларди...” дейди Қодирбек мерган хижолатомуз. Тўёналарни мерганнинг боди бир божаси лабига сигарет қистирган кўйи кўк дафтарига қайд этиб боради.

Дарвоза қаршисидаги ариқ рошини қопларидаги нарсаларни кўз-кўзлаётган пистафурушлар-у, атторлар эгаллашган...

Шодиёна шавқидан маст кишилар ҳаш-паш дегунча кеч тушиб қолганини-да пайқашмади.

Шом. Кўприкдан ўтиб, тўйхона яқинига келиб тўхтаган “Раф” машинаси атрофини қий-чув кўтарган болалар ўраб олишди.

– Ур-ра! Сардор полвон келди-и-и!

– Кураш томошаси роса қизийдиган бўлди-да.

– Сардор полвон акамнинг ошнаси, армияда бирга бўлган...

– Бекор айтибсан, мақтанчоқ, Сардор полвон аканг билан ҳеч ҳам ошна эмас! Аммо менинг тоғам билан Тошкентдан битта самолётда келган, билдингми?

– Бувам айтувдила, Сардор полвоннинг бизга қариндошлиги боракан...

Меҳмонларни одатдагидек, назардан қолдирмай “Хуш кўрдик!” дея пешвоз қаршилаётган Қодирбек мерганнинг кўзи чироқ ёруғида ўзи томон келаётган Сардор полвонга тушди-ю, ҳовлиқанича олдинга интилди.

– Э-э... марҳабо, меҳмонлар, марҳабо!

Сардор полвон мерганни қучоқлаб чаққонлик билан даст кўтарди:

– Тўйлар муборак, акагинам...

– Қуллуқ, қуллуқ

Қодирбек мерган барча келганлар билан ҳам илиқ кўришиб чиқди-да, атрофга аланг-жалаң боқиб, биқинидан шошилиб ўтаётган йигитни тўхтатди:

– Баҳодир, Жарлик оғайниларимизга қарагин, хўпми, қўноқ Розик чавандозниқанда, билдингми?

Йигит “Хўп-хўп” деганча Сардор полвонга бошдан оёқ разм солди-да, қўл узатди.

– Қани, юринглар, акалар...

Жарлик меҳмонлар йўлчи йигит изидан узун-қисқа бўлиб эргашишди.

Жой излаётган машиналарнинг чироғи кўзларни камаштиради. Улар машиналарни оралаб, торгина кўприкдан ўтишди. Йўлчи йигит муюлишдаги икки табақали тахта дарвоза олдида тўхтади. Қия очиқ эшикчидан бош суқди-да, товуш берди:

– Ким бор?

Ичкаридан аввал “Ҳозир...” деган сас эшитилди.

Сўнг, остонада беқасам тўнини кия-кия ўрта ёшли, миқти гавдали киши пайдо бўлди.

– Салом алайкум, келинлар, меҳмонлар!

У тавозе қилганча меҳмонлар билан кўришиб чиқди.

Сўнг чаққонгина супа четидаги офтобани олиб, тордаги сочиқни елкасига ташлади-да, меҳмонларнинг кўлларига сув қуйди.

Меҳмонлар таклиф қилинган хона даҳлизи бурчагида маҳси-калиш ва печкага суяб қўйилган ҳасса кўзга ташланади. Мезбон хона эшигини очиб ичкарига мўралади-да :

– Бува, қаранг, меҳмонлар келди, – деди.

– Ассалом алайкум!

Меҳмонлар хона тўрида қўш ёстиққа ёнбошлаб олган, ёши саксонларни қоралаган, соқоллари ўзига ярашиб турган чол билан кўришишга чоғланишди. Чол

ўрнидан кўзғалмоқчи бўлди. Меҳмонлар бувани ортиқча уринтирмаслик учун:

– Қимирламанг, бува, – дея бирин-кетин қўл олиб кўришишди.

Ҳол-аҳвол сўрашиб улгурмаслариданоқ дастурхон келтирилди.

Чол дастурхонга қанд-курс, майиз қўяётган кишига:

– Чойни тезлатинглар! – деди-да, меҳмонларга бир сира разм сола бошлади.

– Хўп яхши кебсизлар-да, кураш полвонлар билан қизийди-да... – Қария гап орасида негадир Сардор полвонга бир неча бор тусмоллаб тикилди. – Сардор полвонман, денг. Жарлик эканлигингизни эшитгандим. Аммо кимнинг ули эканлигингизни билмасдим...

Сардор энди оғиз жуфтлаган эди, отахон гапни улади.

– Одамни бир кўришда биламиз. Сиз, Жардаги обрўли кишиларнинг авлодидансиз, тўғрими? Раҳматли отангизни бир-икки марта кўрганман. Ҳам ўқиб, ҳам баннисида ишларди чоғи... Эҳ-хе...

– Мени... бошқа биров билан адаштираяписиз чоғи, бува, – деди полвон қимтинибгина.

– Ол-а, адаштириб, ўлдими, бир аниқлик билмасам тилимга калима келмайди. Синаб кўрмоқчисизлар, шекилли. Хоҳланг-хоҳламанг, сиз, Сардоржон, – отахон полвонга тикилди, – Жаббор дўхтирнинг ули бўласиз. Аҳ-ҳа топдимми? Қани, полвон, қўлни ташланг. Сумбатингиз, боринги, қош-кўзларингиз қуйиб қўйгандек отангизнинг ўзи...

Полвон қулоғигача қизариб кетди. Қариянинг полвонга узатган қўли ҳавода муаллақ қолди. Полвон кафти билан пахта гулли пиёлани тўнтариб, айлантира бошлади. Даврага жимлик чўқди. Отахон “оғзимдан ножўя гап чиқмадимми ишқилиб”, деган ўйда эсанкираб қолди. Бир муддат ўтгач таҳорат баҳонасида секингина ўрнидан кўзғалиб ташқарига чиқиб кетди.

Хонага ғалати бир сукунат чўмди. Сардор полвоннинг қош-қабоғи осилди-қолди. Уни кўриб ҳамқишлоқлар ҳам ҳайрон. Кўп ўтмай мезбон дастурхонга шўр-ва тортди. Меҳмонларга манзират қилди.

– Кўп овора бўлманг, ака, – деб қўйди кимдир, истаристамас оғзига бир бурда нон соларкан.

– Қани, полвонлар, сизларни даврага чақиришяпти.

Мезбон йигит шундай дея, меҳмонларнинг оёқ кийимларини ўнглай бошлади. Полвонлар аста кўзғалишди.

Борлиқни қоплай бошлаган тун пардасининг бир парчаси гўё Сардор полвоннинг кўкрак қафасига тушгандек. Шу топда юрагига қил ҳам сиғмайди.

“Сен жарлик Жаббор дўхтирга қуйиб қўйгандек ўхшайсан деган шаъмаларни болалигимда ҳам эшитган эдим. Ёшим улғая боргач бу сўзни бошқа қишлоқлар одамларидан ҳам кўп эшитадиган бўлдим. Товба. Ўз отам бўла туриб мени қаёқдаги Жаббор дўхтирга менгашади-я?! Ё... бунда бирор сир бормикан? Назаримда, анови чол ҳам беҳуда гап бошлаб қолмади-ёв... Ер ёрилмади-ю, ерга кирмадим”.

Сардор полвон чуқур “уф” тортиб осмонга боқди. Самода жимирлаётган юлдузлар кўзларига тиғ янглиғ қадаларди.

Полвоннинг раъйига қараган ҳамроҳлар ҳам алланечук сукут сақлаб одимлашар, худди шу ҳол ҳам Сардорнинг шубҳаларини баттар оширар эди.

Эҳ-ҳе! Кураш майдонида тумонат одам. Электр чироқлари томошатабларнинг зич даврасини аранг ёритиб турибди.

Ҳамма ҳаяжонда. Вақтлироқ келиб жой эгаллаган олд қатордагилар чордона куриб олишган. Ҳамишагидек, кураш иштиёқмандларининг барчаси, бир-бирини туртиб-суриб давранинг олд тарафига ўтиб олишга интилади. Тўдани ёриб ўтишнинг иложини қилолмаганлар, сал имкон топилди дегунча кўз илинадиган жойга бош тикишади.

Баковул микрофондан полвонларни чорлаяпти.

– Тезроқ, азиз меҳмонлар. Полвонлар, жойларингизни эгалланг. Бугун Қодирбек мерган ўзидан мард полвонларга улашаман, дея ниёт қилган. Шунинг учун бугун эсда қоларли кураш бўлади. Қани, даврани устозлар бошлаб беришсин.

Удумга кўра ёшлигида давра кўрган икки чол бел олишди. Атрофда қийқириқ кулги...

– Яшанг, полвонлар, кучларингиз тенг экан, – дея баковул чолларни ажратиб, солим ўрнида елкаларига тўн ташлади.

Навбат, одатдагидек болаларга! Ўз номзодларини ҳозирлаётганлар баковулнинг қулоғига шипшиб, полвон йигитчаларнинг исмини, қаерданлигини эслатишади. Баковул уларни ёнига чақириб, даврага таништиради. Беллашувларни кузатиб, полвонларга солим тайин этади. Полвон йигитчаларнинг ҳаракатлари, ҳатто баъзиларининг аразлашиб, қизаришиб қолишлари-да томошабинларнинг завқини кўзғайди. Курашнинг ёзилмаган қонунлари бор. Полвонлар тарафма-тараф. Ҳар қайсининг ўз мухлислари бор. Ғолиб полвонни жўралари кучоқлаб қутлашган, мағлуб полвон тарафидагилар эса орият учун “Ўша полвонинг энди менга чиқсин!” дегандек давра айланадилар. Ғолиб полвон хоҳласа-хоҳламаса рақибининг издоши билан беллашади...

Ишқибозлар катта-номдор полвонларни, бош соврин учун беллашувни сабрсизлик билан кутишаяпти. Ўзларича бугун ким полвон бўлишини-да башорат қиладиганлар қанча!

Тун теваракни тобора ўз қора кучоғига тортиб борарди. Даврадан кўтарилаётган чанг-ғубордан ҳатто юлдузлар ҳам кўринмай қолди. Сардор полвон ҳалиҳануз ўз хаёллари билан андармон.

“Ё... онаминг ҳаётида бирор доғ бормикан?! – изтироб исканжасида ўйларди у. – Одамлар шунчаки юзимга айтолмай, пана-панада гап қилиб юришгандир?! Йў-ўқ, бунинг тагига етмасам бўлмайди. Токай бунақа писмиқи қочиримларни эшитиб юраман...”

Сардор полвон шундай эзгин хаёллар билан, ҳатто, кураш охирига қолганини ҳам сезмади.

– Энди навбат товоқларга. Биринчи товоқ – бир ҳўк-киз, бит-та рангли телевизор. Кимнинг юраги чопса марҳамат...

Баковулнинг тантанавор ҳайқириғидан у ногоҳ ўзига келди. Чўчиб аввал теварагига, сўнг майдонга кўз ташлади.

Баковул давра ўртасига товоқ келтириб қўйди. Сардор полвоннинг эзгин кайфиятидан ҳамроҳлари ҳам эзилган. Бир гапириб ўн қуладиган Сардор полвонни улар илгари бу қадар тушкун аҳволда кўришмаган...

– Қани, полвон, товоқни олинг!

Қулоқлари остида тўсатдан жаранглаган бу сўз полвонни ҳушёр торттирди. Атрофга назар солди, ҳамманинг нигоҳи унга қадалган.

Полвон бир силкиниб ўрнидан турди. Жарликлар юзига табассум қалқиди. Бир-бирига мамнун-масрур кўз ташлаб олишди. Сардор даврага тушиб товоққа қўл тегибди. Удумга кўра товоқ устига қўйилган патирдан синдириб оғзига солди. Давра туйкус сув қуйгандек сокин тортди.

Баковул овози янгради:

– Биринчи товоқни олган жарлик Сардор полвонга талабгор борми? – у бир муддат даврага кўз югуртирди, ҳеч кимдан садо чиқмади. – Бўлмаса соврин Сардор полвонга берилади. Бунинг қизиғи йўқ-да, ахир. Эл-улусга томоша бўлсин-да. Қани, полвонлар, зотга эғалик қилинглар.

Бир пайт донғи кетган, ҳозир қартайиб қолган Нажим полвон челаклик полвонларга зарда қилди:

– Э, ўргилдим гердайиб юришларингдан. Бизнинг ёшлигимизда челакликлар ҳамма совринга эғалик қилишарди. Бу қандай шармандалик?! Ўз овулингда юрак ютиб даврага чиқолмасанг. Қани, Ҳошим, чиқ!

У невараси Ҳошим полвонга юзланди:

– Бизнинг уруғдан бўлсанг даврага туш. Зўр бўлса йиқитар. Йиқилганни ер кўтаради. Бошқа ерлик полвонларга талабгор бўлмасанглар Челақнинг боласи эмасанлар...

Бу сўзлар челаклик полвонларнинг ориятини кўзгади.

– Қани, Ҳошим полвон, нима бўлса ҳам чиқинг.

Бултур ёзда Деҳқонободдаги бир тўйда мана шу Сардор полвон билан беллашгани Ҳошимнинг хаёлидан ўтди. Ўшанда у Ҳошимни бир қафаслик курашдан ўтказмаган. Қўллари чайир, худди темир, бунинг устига балодек чақон. Гавдаям, гавда-да!

– Ҳошим, чиқасанми? Ё ўзим чиқайми? – Нажим полвон бетоқатланиб чопонини еча бошлади.

– Қўйинг, бува, ўзим чиқаман.

Нажим полвон бетоқатланганча даврага қадам босди. Баковулни имлади...

Баковул Сардор полвонга Ҳошим полвон талабгор эканлигини даврага эшиттирди. Атрофда қийқириқ, қарсақ қўпди. Орзиқиб қутилгани сайин полвонларнинг даврага чиқиши чўзилгандек бўлаверди.

Ниҳоят, Сардор полвон даврага тушди. Ўз жамоаси томонга қараб тавоф қилди ва одамлардан фотиҳа олди. Кўзларини ердан узмай, қўлларини киндигига босганича секин давра айланди. Ҳамманинг нигоҳи Сардор полвонга қаратилган.

Ҳошим полвон жомакорининг у ёқ-бу ёғини тўғрилаган бўлиб ғоз юриш билан даврага қадам босди. Бир муддат давра айланган полвонлар қўл олишди.

Кураш бошланди.

Томошабинларнинг нафаси ичига тушган. Улар полвонларнинг ҳар ҳаракатини нигоҳларидан қочирмасликка ҳаракат қилишади. Сардор полвон бир жойда депсиниб, рақибини ўзига яқин келишга чорлайди. Ҳошим полвон эса унинг теварагига сакраб-сакраб, бармоқларини ҳавода уйнатганича шоштиришга уринади. Ниҳоят, Сардор полвон бир шахд билан рақибининг белбоғидан тутди. Оёғини Ҳошимнинг бутидан ошириб, унинг болдирига маҳкам илдирди. Кўкраги билан орқага сура кетди. Ҳошим полвоннинг оёғи тоя бошлади. Гурс! Ҳошим полвон чақонлик билан ёнбошга ағдарилди.

– Ҳисоб эмас, чаппа!

Ҳошим полвон тура солиб, рақибнинг ёқасига ёпишди. Баковул унинг қўлини Сардор полвоннинг ёқасидан ажратар экан:

– Яхшимас, Ҳошим полвон, буни кураш дейдилар, мард бўлиш керак. Ҳозир тагин бел олишасизлар. Чаппа дедик-ку, ахир, бироз дам олинглар, – деди.

Кўзлари косасидан чиққудек турган Ҳошим полвон орқага бурилар экан:

– Сардор, ўзи кимнинг боласи эканлигини биласанми? – деди-ю гавдасини икки ёнга саллона ташлаб челақлик полвонлар томон кетди.

– Нима дединг?! – Сардор полвоннинг сўзи оғзида қолди.

Сардор полвоннинг пешонасида қайнаб чиқаётгандек терлар жимирлади. Шогирдлари ўтирғизиб елкасига чакмон ташлаб, чой тутишди. Полвоннинг ғазаби қайнади. Миясида гумонлар ғужғон:

“Жаббор деганлари ким ўзи?! Бунча асабимга тегишмаса. Манови Ҳошим тирриқнинг пичинги ҳаммасидан ошиб тушди. Агар шу гаплар рост бўлса, унда бу давра менга бегона. Полвон ота-онасининг, кейин элнинг фарзанди бўлиши керак!”

Сардор полвон лабини тишлаганча муштларини қисди. Унинг важоҳатини кўрган киши юрак ютиб бир сўз демасди.

Сардор полвоннинг хаёлини баковулнинг сўзлари бўлиб юборди:

– Қани, полвонлар, давра совиб қолди. Дам олиш ҳам шунчалик-да.

Сардор полвон қўлларини ерга тираб ўрнидан кўзгалди. Унинг важоҳатини, шер каби ҳамлага ҳозир эканлигини кўриб, Ҳошим эсанкираб қолди. Беллашмай деса, уят. Эртага овулдошларининг юзига қандай қилиб қарайди? Беллашай деса, Сардор полвон шу тобда уни мажақлаб ташлашдан ҳам тоймайди.

– Ҳошим, чиқасанми ё жонинг узилдими? – Нажим полвон унинг бошида дарғазаб бўлиб турарди.

Ҳошим полвон ноилж даврага тушди. Рақибига рўбарў келди. Сардор полвон бир ҳамла билан рақибнинг ёқасидан тутиб ўзига тортди. Кўзлар тўқнашди.

– Нима дединг? – Сардор полвоннинг панжалари Ҳошимнинг баданини тешгудек ботиб борарди. – Билиб қўй. Сенга ўхшаб даврани ҳаром қилганим йўқ! Жомакоримни, белбоғимни, босиб юрган тупроғимни ҳаром қилганим йўқ... Ё пирим!!!

Сардор полвоннинг ўкиригидан давра бир қалқиб тушди.

– Ҳалол, ҳалол!

Оёққа турган ишқибозлар Сардор полвонни ғалаба билан олқишларди. Ҳошим полвон анчагача ўзига келолмай ётди. Уни жўралари ўраб олишган. Юзига сув сепиш билан овора. Сардор полвон олқишларга ҳам парво қилмади. Елкасига чакмонини ташлаб, совринга ҳам қарамасдан аста даврадан сирғалиб чиқди.

... Чексиз адир. У беихтиёр боши оққан томонга кета бошлади. Анча юриб майсалар устига чўккалади. Завққа тўла даврадаги олқишлар, бақир-чақирлар элас-элас қулоққа чалинади... Юраги тўлиб кетди. Қўлларини юзига босиб, йиғлаб юборди. Эсини таниганидан бери илк бора йиғлаши эди. Қанча ўтирганини билмайди. Совуқдан жунжикиб ўзига келди. Тўй овозлари тинган. Аҳён-аҳёнда узоқлардан итларнинг акиллаши демаса, атроф жим-жит...

Роҳила хола ярим тунда дарвоза тақиллашидан кўрқиб кетди.

– Ким бўлдийкин? Туф-туф... Яхшиликка бўлсин-да.

Зулфини туширгач, остонада жияни Сардор полвонни кўриб ичига ғулғула тушди. “Тинчликмикан, ишқилиб?”

– Ассалому алайкум, хола.

– Ваалайкум. Қани-қани, Сардоржон, ичкарига кир.

Ҳол-аҳвол сўрашишгач, Роҳила хола қизиқсинди:

– Қандай шамоллар учирди, Сардоржон, ўтакамни ёрдинг-ку. Намунча ярим кечаси безовталаниб юрибсан?! – у чироқ ёруғида жиянининг бузуқ авзойини кўриб донг қотган эди.

– Ўзим, – деди полвон оғир хўрсиниб, – тинчлик, хола. Келганимдан мақсад, – у муддаога ўтди, – бир гумон гапни аниқламоқчиман. Фақат тўғрисини айтинг. Онамнинг, сизнинг опангизнинг ҳаётида бирор ифлос сир борми? Жаббор деганлари ким?! Нега мени ҳамма ўшанга ўхшатишади?

Хола жиянини тинчлантиришга уринди:

– Болагинам, “Астағфуруллоҳ” де, тавба қил.

– Гапни айланторманг! – ғазаб билан деворни муштлади полвон. – Менга очик, рўй-рост айтинг. Мен кимнинг фарзандиман ўзи?!

– Болам, қандай кунларга қолдик-а. Бу кундан кўра, онангдан олдинроқ мен ўлиб кетсам бўлмасмиди.

Хола кўз ёшларини рўмолининг учига артди. Лаблари пирпираб, гапини йўқотиб қўйди.

– Гапиринг, илтимос.

– Биласанми, Сардор... – аёл деворга қоқилган сўзанага тикилиб сукутга чўмди. Хаёл уни олис-олисларга учириб кетди.

Тут айни ҳил-ҳил пишиб турган пайтлар эди.

– Қизим, Зайнаб бийингни би-и-р сийлайлик. Ҳовлимиздаги тутни хосиятли деганлари деган. Дуоғўй кампир... – деди Момохол каштачи қизига.

Бу тақлифдан Гуласал севиниб кетди. У Зайнаб момони яхши кўради. Ёшлигида муаллималик қилган Зайнаб момонинг гурунглари бирам ажойибки, тинглаган сайин тинглагинг келади. Оқила аёл. Бутун қишлоқнинг ҳурматини қозонган. Кўчада кўриб қолган ёшми-кексамми, унинг олдидан тавозесиз ўтмайди. Тут йўқлаш баҳонасида Зайнаб момонинг қизиқарли суҳбатларини тинглашга ошиқаётган Гуласал ўзини кўз-кўз қиладиган зумрад тутлардан атайин саралаб терди.

Баҳор авжи палласига чиққан пайт. Чор-атроф ям-яшил. Самоларни тўлдириб қалдирғочлар чарх уришади. Офтоб тафти кишига алланечук хуш ёқади.

Қиз ҳовлига кирар-кирмас тўлқинланиб сас берди:

– Зайнаб бийи!

– Биза буёққа, айланай, – деган майин овоз эшитилди айвон тарафдан.

Гуласалнинг кўзи шундагина ўша ердаги хонтахта ёнида ўтирган Зайнаб момо билан нотаниш йигитга тушди.

– Ассалому алайкум.

– Ваалайкум, келақолинг, айланай.

Зайнаб момо қўлларини тиззаларига босганча ўрнидан тура бошлади. Момони уринтириб қўймаслик учун Гуласал қадамни тезлатди.

Улар қуяқ кўришишди. Гуласал атлас гирдихонада чордона қуриб ўтирган, кийинишидан, ўзини тутишидан шаҳарда ўқийдиганларга ўхшаб кетадиган йигит томонга ҳам секингина бош ирғаб қўйди.

– Яхшимисиз? – деди қимтинибгина нотаниш йигит ҳам.

Гуласал қўлидаги чинни косани дастурхон четига қўйди.

– Онам бериб юбордилар.

– Вой, барака топинглар, айланайлар! Ишқилиб Момохол мани эсдан чиқармайди, Момохол каштачи асл аёл-да – дея қўшниларини алқаб момо йигитга ишора қилди. – Қани, Жабборжон, тутлардан ол. Шаҳарда тўйиб тут ҳам еяолмасанглар керак. Бу тут бошқача...

Жаббор беихтиёр қиз томон тикилиб қоларди: “Эгнидаги алвон гулли қўйлаги ўзига ярашган, икки ўрим сочи тақимида талашган, тортинчоқлиги, ибo-ҳаёси ўзига ярашган бу хурлиқо ким бўлдийкин?!”

Гуласал ҳам зимдан йигитга кўз ташлади. Бехос кўзлар тўқнашдилар. Улар саросималаниб бир-биридан нигоҳларини олиб қочишди.

– Жабборжон дўхтирликка ўқийди. Ҳар гал қишлоққа келса бирров кўриб кетади, барака топсин, – дея жиянига меҳр билан тикилди момо.

Жаббор ўнғайсизланди.

Қимтинибгина ўтирган Гуласал ижозат сўради:

– Энди борақолай.

Жабборнинг ичида бир нима узилгандек бўлди. У ялт этиб қизга қаради. “Ўтиринг” демоқчи бўлди-ю, тилини тишлади. Сўнг момо томон илтижоли кўз ташлади: “Аммам нима деркинлар, ишқилиб қизнинг туришига ижозат бермасинлар-да.”

– Гуласал қизим, озиб-ёзиб бир келасан-у, оловга ўтиргандек дарров тураманга тушасан-а? – деди кулгига олиб кампир ҳам худди жиянининг кўнглини уққандай.

Гуласал қистайвергач Зайнаб момо дуога қўл очди. Туршак солинган идишга ликопчадаги парвардаларни ағдарди-да, дастурхон бари билан ликопчани артиб косадаги яримлаб қолган тутларни солди. “Қуруқ бўлмасин” дея бўшаган коса устига нон қўйди. Гуласал уялганидан қизариб кетди.

– Қўйинг, ҳеч нарса керакмас.

– Удум шунақа, айланай, Худойим боғларинга барака берсин, Момохолга салом айтиб қўй, бундоқ чиқиб турсин, – дея момо қўярд-қўймай коса билан нонни Гуласалнинг қўйнига қистирди. Ва кузатиш учун тараддудланди.

– Ўтирувринг, Зайнаб бийи. Меҳмонмидим кузатиб қўйсангиз, – дея Гуласал чаққонлик билан супадан тушди.

Жаббор қизнинг ортидан термулиб қолди:

“Ҳадемай имтиҳонлардан ўтиб олгач, таътилда қишлоқда бўламан. Ўшанда Гуласални топиб оламан. Балки, мактабни энди тугатаётгандир. Ўқишга борса қани эди!”

Юрса ҳам, ўтирса ҳам Жабборнинг хаёлида шу навниҳол қиз чарақлаб чиқиб келаверадиган бўлиб қолди.

Ёзги таътилга келган набирасини юз-кўзларидан тўйиб-тўйиб ўпар экан, Бодом момо севинчини сиғдирилмай, нуқул “Худого шукур, худого шукур!” дея ўзини қўярга жой тополмасди. Отаси Раҳматилло мироб:

– Имтиҳонлар қийнаб қўйганга ўхшайди, ўғлим, – дея Жабборга бошдан-оёқ кўз югуртирди.

Ўчоқ бошида куймаланаётган онаизори ўғлига разм солар экан: “Болагинамга гўдаклигидаги хасталиги барибир таъсирини кўрсатди. Тенгқурларидан кўра нимжонроқ бўлиб қолди. Ҳарқалай китобга берилди. Аъло баҳоларда ўқиб дўхтирликка кирди. Қишлоқдошларнинг касалхонага иши тушса шаҳарда Жабборжонни излашди. Айтишларича, қўлидан келган ёрдамани, вақтини аямай дўхтирма-дўхтир текширтираркан. Даво топиб келганларнинг дуосини олаяпти. Худо хоҳласа зўр дўхтир бўлиб келади...” дея ютиниб қўйди-да, овқат сузишга ҳозирлик кўра бошлади.

Жаббор товоқдаги ширгуручни иштаҳа билан тановул қиларкан:

– Қишлоқда тагин янгиликлар борми? – дея момосини гапга солди.

– Нимаям янгилик бўларди, болам...

– Тўй-пўйлар дегандай...

– Ҳа-я, эсимдан чиқай дебди, – дея гапга аралашди онаизори, – Гулас бор-ку, Момохол каштачининг қизи, ўша бечорага қийин бўлди...

– Нера?!

– Бир аҳмоққа унаштиришган экан.

– Нима-а? Кимга?!

– Кимга бўларди, анови қирнинг нарёғидаги Пирмат биргаднинг ўғлига. Отиям нимаиди-я...

Жабборнинг қўлидаги қошиқ дастурхонга тушди.

– Кейин-чи, нима бўлди?

– Бечора Момохол каштачи қишлоқда бош кўтаролмай қолди. Маъракаларда ҳам кўринмайди боёқиш...

Жабборнинг юзлари қизариб, ерга тикилиб қолганини сезган отаси безовталанди:

– Ол, овқатингни е. Иштаҳанг йўқ. Ё, санам шаҳардан бирортасини топиб олганмисан?..

Ўғлининг гапини Бодом момонинг ҳазин товуши бузди.

– Оғзингдагини шамол учирсин-ей, болам, ундай дема, неварагинам биза топган қизни олади. Тўғрими, Жабборжон...

Пирмат биргад “Қизингни ўғлимга берсанг ҳам берсан, бермасанг ҳам берсан!” деб оёқ тираб олганидан Момохол каштачининг боши қотган. Укалари ҳам шўрлик аёлни ўртага олишиб “Пирмат биргад ўзимизники, жиянимиз келин бўлса шундай боёт-шоёт рўзғорга келин бўлади-да, ўғли Шомирза институтда ўқиса, бунинг устига топармон-тутармон бўлса, Гулас ноз қилмай рози бўлаверсин” дейишгани-дейишган.

Гуласалнинг Пирмат биргаднинг ўғлига кўнгли йўқлигини бировга айтиб бўладими? Совчилар келиб-кетди дегунча бечора қиз йиғлагани-йиғлаган:

– Ўзим танимаган, кўрмаган кишига қандай тегаман?

Момохол каштачи қизининг гапларини соддаликка йўяди.

“Ёш-да, нимани ҳам тушунарди. Ўзим ҳам умримда кўрмаган йигитга текканман. Худого шукур, кам бўлмадим. Ёшлар аста-секин бир-бирини тушунади. Ўша севги-да!”

Момохол каштачи кўп ўйлади. Охири рози бўлди. “Ишқилиб бахтли, тахтли бўлишсин-да!”

Холаю аммалар, дугоналар Гуласалга “Ҳаётнинг пасту-баланди”ни билганларича уқтиришди. Гуласал

онасини ўйлади. Кейинги пайтларда касалманд бўлиб қолган Момохол каштачининг орзу-ҳаваси бор. Фарзандларини бахтли бўлишини ич-ичидан истайди. Гуласал онаизорини ортиқча қийнамаслик учун ноилож “Пешонамга шу ёзилган экан-да”, дея тақдирга тан берди.

Гулаласал билан Шомирзани ими-жимидан унаштириб қўйишди. Пирмат биргад билан Момохол каштачининг қуда бўлаётгани қишлоққа ёйилди.

Удумга кўра ҳар якшанба “келин учун” ҳолва олиб келаётган қуда томон хотинлари Шомирзани оғизларидан бол томиб мақташарди.

– Иши бошидан ошиб ётибди. Қишлоққа келишга ҳечам вақти етмаскан. Келинни тўй қуни кўравераман дебди уялиб, илоё, умридан барака топсин...

Гулаласал Шомирзани хаёлида тасвирлашга ҳаракат қилади-ю, аммо негадир ҳадеб кўз ўнгида Жаббор жонланаверади. Бундан қиз хижолатга тушади.

Кутилмаганда совчи тўйни тезлаштиришни кўндаланг қўйди.

Момохол каштачи ҳовлиққанича тўй тадоригини кўра бошлади. Қуда томондан келган маҳмадона жувон Гуласални туман марказига олиб бориб бозор-у, дўконларни роса айлантириб, бош-оёқ кийимлардан олиб берди...

Гулаласалнинг кундан-кун очилиб бораётгани, атрофдагилар билан хушмуомалада бўлаётгани Момохол каштачининг кўнглини кўтаради.

“Айтувдим-ку, ҳали ёш, бора-бора тушунади, илоё, кўз тегмасин, кўёвим билан қўша қаришсин...” дея ичида яхши ниятлар тилайди.

Индин тўй. Бу хонадондан бир ҳафтадирки, хешу ақрабо, қўни-қўшнининг оёғи узилмайди. Одамлар чехрасидаги қувончни айтмайсизми...

Гулаласалнинг кўзларига уйку илинмайди: бир сулув келинчак бўлсинки, ҳамманинг ҳаваси келсин. У оқ ҳарир либосда самоларда сузади, оппоқ, момиқ булутларни кўчади... Келин бўлиб тушаётган хонадонни файзга тўлдиргиси келади. Қайнона-қайнотасининг ҳурматини шунақанги жойига қўйсинки, маҳалла келинлари ҳайрон қолишсин. Уйқудан уйғонган қайнилари, овсинлари чинидек супурилган ҳовлига назар ташлаб “Келинимиз қачон улгурдийкин?” дея ёқа ушлашсин. Хўжайини – Шомирзани оҳори тўкилмаган либосларда ишга кузатиб, кечқурунлари лаззатли таомлар билан сийлаши... Эҳ-хе...

Шом пайти негадир бесаронжом кириб келган совчи ҳар галгидек ҳазил-хузулга ўтмасдан, безовталаниб Момохолни сўради.

– Вой-бў, бир қизим бўлса олиб кетасилар-да, – дея хуррамона кайфиятда ичкаридан шошиб чиққан каштачи совчининг ўнғайсиз ҳолатини кўриб “Тинчликмикан ишқилиб” дея тўхтаб қолди.

Совчи чеккароққа ўтди.

– Момохол опа, ўзингизга айтадиган гап чиқиб қолди.

Момохол каштачи ҳангу манг. Совчи атрофга олазарак боқди. Ҳамма ўз юмуши билан бандлигига ишонч ҳосил қилгач, ерга боққанича бўғиқ овозда гап бошлади:

– Элчига ўлим йўқ, дейдилар. Қайданам бошим айланиб совчиликка рози бўлибман-а, опажон. Ҳозир ўзимдан ўтгани ўзим биламан!

– Ётиғи билан тушунтиринг, нима гап ўзи?

– Ҳар гап бўлсаям чидаш мумкин, бунисига чидаб бўлмайди. Шомирза кўрнамак, бир оғайнисидан “Манга уйдагилар топган қиз керакмас, шаҳарда хотиним бор.

Тўй-пўйга бормайман”, дебди. Пирмат амакининг уйда тўй эмас, аза бошланди.

Момохол каштачининг кўзлари хиралашиб, қулоқлари том битди. Қўл-оёқларида мадор қолмади.

Қишлоқда гап ётмайди. Миш-миш болалайди. Миш-мишларнинг тагига етганлар ёқа ушлашди. Иним дегани қуюнди, ғаним дегани суюнди. Нима бўлса бўлди, Гуласал тириклигини ўлди.

Оқ ювиб, оқ таралган, из тушмаган қор каби бокира қизга оғиз очиб, элга овоза айлаб лафзидан қайтиш, нози бор бўстон ичра ғунчани топташ азалдан марднинг юзи ҳам, сўзи ҳам эмас. Бети билан кети бирдан ҳеч бир ов ёлчимаган...

Тўй қайтди. Беғубор туйғулар чилпарчин бўлди. Бахтга чанг солинди. Қувончлар юлинди.

Жабборнинг ичига гўё чўғ тушгандек. Бу чўғ унинг кўнглини заррача ёритмас, аксинча азобларди.

“Наҳотки, Гуласални бадном қилишган?!”

Юрагини илк бор “жиз” эткизган бетакрор манзара хаёлида айлангани айланган...

Бодом момо шу кунларда негадир ўйчан, гап-сўзларга заррача хуши йўқ, одамови бўлиб қолган неварасидан хавотирда. “Нима бало, болагинамга кўз тегдимиз? Ёмон кўзлардан Худонинг ўзи асрасин-да ишқилиб...” деган сўзни пичирлаб такрорлагани-такрорлаган.

“Момохол опа бунчалар содда, гўл бўлмас-я?! Йўқ, аслида ўзим ҳам пеш эмас. Хайрли ишга шошилиш керак дейишади, мен эса бўшанглик қилдим! Кўнглимдаги гапни Гуласалга очиқ айтишга журъатим етмади ўшанда, демак, ҳаммасига ўзим, ўзимнинг ландовурлигим сабаб!..”

Шундай алғов-далғов хаёллар қуршовида Жаббор узоқ-узоқ туриб қоларди. Ўйлай-ўйлай бир кўнгли Гуласалнинг ўзига учраб уни севишини, бир умр бахтли қила олиши учун курашини дангал айтмоқчи ҳам бўлди... Минг бир савол, уларга жавобан фикрлар хаёлида ғужғон ўйнайди.

Жаббор сиқилиб кетди. У ҳовурини бироз бўлса-да тушириш ва хаёлларини чалғитиш илинжида муздек оқар сувда чўмилишни тусаб қолди. Шу баҳонада кўнглини овутиб, вужудини овутиб олади... У сойнинг қишлоқ чеккасидаги шаршарадан пастроқда сокин оқар жойини мўлжаллаб йўлга тушди.

Баданлари саратон офтобида қорайган шўх-шаддод болалар қийқиришиб сувга сакрашади. Бир-бирларини бўктиришиб яйрашади. Қай бирлари эса қирғоқдаги қумларга беланишган... Беғубор ёшларнинг хатти-ҳаракатлари Жабборнинг завқини кўзғади. Уларга ҳаваси келди. Шу болалардек пайтларида тенгқурлари билан ёзда роса мириқиб чўмилишгани ёдига тушди... Эҳ-хе! Кечаги дамлар бугун эртатка ўхшайди. Жаббор беихтиёр чўмилиш ниятидан қайтди. Унинг кўнгли бироз тин олди. Сайхонликдаги тепаликка қараб юрди. Болалигидан билган қадим тут соясида мук тушиб атрофга назар ташлади. Чор-атроф нақадар гўзал! Оқсоч тоғлар қўл етар ерда савлат тўкиб тургандек. Тарқоқ боғлар ва далалар олисдан гўё бир жойда жамлангандек кўринади. Паст-баланд иморатларнинг томлари туташиб кетганлигидан қишлоқларни бир-бирдан ажратиш қийин... Табиат гўзаллигини ўзлгича тасвирлаб бера оладиган мусаввир бормикин?!

Юзларини сийпалаб ўтган майин шабада Жабборнинг хаёлини бузди. У соатига қаради. Ўрнидан қўзғалиб шимларини қоқди-да, секин пастга тушиб, сой ёқалаб қадамини тезлатди.

Хув, анови кўриниб турган ёғоч кўприкка чиқиб олса у ёғи дала йўли. Бир пасда уйига етиб олади.

– Вой, вой, шунча ўт туриб, ниҳолларни чайнашига ўлайми, пўшт!

Таниш овоз Жабборни хушёр торттирди. У шоша-пиша овоз келган томонга юзланди. Бирор кимса кўринмайди. Соё билан тутзорни ажратиб турувчи дўнгликка чиқди. Шундоққина тутзор ёқалаб сигир ва бузоғини ҳайдаб кетаётган қизга кўзи тушди. Гулли чит қўйлаги ўзига ярашиб турган, сочлари белидан ошган хурлиқо кўлидаги хивични ҳавога силкитганча говмиш ва бузоқни олдинга юришга ундарди. Жаббор не кўз билан кўрсинки, бу – Гуласал эди. Жабборнинг вужуди оловланди. У беихтиёр қиз ортидан эргашди. Қанчалик тез одимлашга ҳаракат қилмасин, оёқлари ўзига бўйсунмасди. Бўйнига оғир тош осилгандек зўрға қадам ташларди.

У қизни ўзидан йироқлаштириб қўйишдан чўчирди. Қани эди ҳозироқ узо-о-оқларга, одамларга кўринмайдиган олис манзилларга бирга кетишса... қуёш сира-сира ботмаса. Нур ўрнини соя эгалламаса...

Ортида одам шарпасини пайқаган Гуласал йўловчи тезроқ ўтиб кетсин деган ниятда говмиш ва бузоқни сувлатиш баҳонасида уларни соё томон бурди. Аммо орқадан кимнингдир кузатиб, изма-из келаётганидан ичига ғулғула тушди. Қўрқа-писа ортга қаради.

“Жаббор! У бу ёқларда нима қилиб юрибди экан?!”

– Ассалом, – Гуласал гарди рўмолининг учини лабига қистирганча ерга боқди.

– Салом, Гуласал! – Жабборнинг овози ўзига-да ғалати эшитилди. – Яхшимисиз?

У ботинолмайгина Гуласалга бош-оёқ разм солди. Ўртага ноқулай жимлик инди.

– Бу ёқларга қандай шамол учирди? – деди Гуласал майин бир овозда.

Бу сўзлар Жабборнинг қалбини ёритиб юборди.

– Ўзим. Бир айланиб дегандай. Қишлоғимизни роса соғинган эканман.

– Ўқишлар тугадими?

– Ҳозир таътилдаман...

Гуласал билан бўлган тасодифий учрашув Жабборни эсанкиратиб қўйди. Унинг пайдар-пай сўзлари, Гуласалнинг атрофга олазарак боқишлари, ярим-ёрти саволларию, қисқа жавоблар ёмғирдан олдин яшин чақнагандек бир лаҳзада ўтди.

– Уйимизга яқинлашдик. Боғқўча томондан кетаман.

Гуласалнинг гапи, “Ортимдан эргашманг, нақ балога қоламан-а!” деган маънони англатди. Жабборнинг ичидан нимадир узилгандек бўлди. У дарҳол ўзини қўлга олди.

– Гуласал, бир гап айтсам, майлими?

Гуласал довдираб қадамини тезлатди.

– Гуласал!

– Жаббор ака, илтимос, мени тинч қўйинг.

– Гуласал, эртага ҳам сигирларни ўтлатгани олиб чиқасизми?

Гуласал “ҳа” дегандек бош ирғади.

– Бўлмаса, эртага, худди шу пайтда ёнингизга бо-раман...

Жабборнинг гапи оғзида қолди. Гуласал тез-тез юриб пастқам деворлар ортига ўтиб кетди. Йигит ундан сира кўз узмасди.

Ҳа, эртаси куни учрашдилар. Аста-секин гап-гапга уланиб, улар ўртасида илиқлик пайдо бўлди. Улар тез-тез учрашадиган бўлиб қолишди...

Серсоя гуҷум остидаги сўрида мизғиб олган Жаббор кўзларини ишқалаб атрофга боқди. Қуёш қибла тарафга оққан. У ҳовли ўртасидан ўтган ариқчада жилдираб оқаётган сувга юзларини чайди. Муздек сув қарахтлигини тарқатди. Нимадир эсига тушди. Шоша-пиша оёғига шиппакни илдирди-да, дарвоза томон йўналди.

Онасининг:

– Қаёққа шошилсан? Ҳар куни ҳам шу аҳвол бўларми? – деган саволи жавобсиз қолди.

“Қизиқ, Нега Жабборга ўрганиб қолдим. Қани эди узоқ гаплашиб ўтирсак. Биров халақит бермаса. Сўзлари бирам маънолики... Олдинлари нега билмаган эканман? Ё, асл севги деганлари шумикан? Йўғ-э... Ундай бўлса нега кўргим келаверади?”

– Гуласал, кечикмадимми, ишқилиб.

Бехосдан қулоқлари остида жаранглаган таниш овоз Гуласалнинг хаёлларини тўзатиб юборди. У ёноқларидаги ёш томчиларини кафти билан сидирди. Қаршисида Жаббор табассум билан тикилиб турарди. Жабборнинг қиёфаси жиддий тус олди.

– Ийғладингизми? Нимадан хафасиз? – дея ташвишланиб атрофга назар ташлади Жаббор.

– Шунчаки, ўзим... – деди Гуласал юзини четга буриб.

У кўлидаги хивични серпаб говмиш ва бузоқни йўл томон ҳайдай бошлади.

Ҳамишагидек тутзор ёқалаб оҳиста юра бошлашди. Орада жимлик ҳукмрон.

– Гуласал, ҳадеб сиқилаверманг. Бунақада соғлигингиздан ажралиб қоласиз-ку...

– Э, нима бўлса бўлар. Мен учун... ҳаётнинг қизиғи қолмади ҳисоб.

– Ундай деманг, ҳали ҳаммаси яхши бўлади. Одам орзулар билан яшаши керак, дейишади-ку...

– Қанақа орзу?! Менинг орзуларим сувларга чўкиб кетгандек...

– Гуласал, яхши гаплардан гаплашайлик. Таътилим ҳам тугай деб қолди...

Гуласал бошидан совуқ сув қуйилгандек сесканиб кетди. Ноёб нарсасини йўқотиб қўйишдан ҳадик-сираётгандек беихтиёр Жабборнинг кўлидан тутди.

– Ростданми? Нега бунча тез...

– Олдинлари таътил роса чўзилгандек бўларди.

Энди эса...

– Ўқишга кетсангиз... мен... ёлғиз... қоларканман-да.

– Ёлғиз қолмайсиз.

– Нега, нега бундай деяписиз?

Орада яна жимлик.

– Уйимизга яқинлашдик.

Қиз ҳар галгидек учрашув онлари якунига етганлигини эслатди.

– Гуласал, менга қаранг...

Қаршисидаги нозик вужуднинг лов-лов ёноқларию маъюс кўзларига тикилиб қолган Жаббор туттила-туттила:

– Бир гап айтсам, майлими? – деди ялингансимон оҳангда.

– Майли, Жаббор ака, майли.

– Нима деб ўйласангиз ўйланг. Гапнинг дангали, сизни севаман. Агар...

– Йўқ! – қиз тисарилиб, бошини сарак-сарак қилди.
– Бу гапларни кўйинг, сизга тўғри келмайман.
– Рози бўлсангиз, сизга уйланмоқчиман...
– Нима?! – Гуласал довираб қолди. – Ўйламай гапирманг, илтимос.
– Ўйлаб кўрдим, Гуласал, сиз менинг бахтимсиз! Фақат бирга турмуш қуришимизга кўнсангиз бўлгани...
– Ахир, мен, мен...
– Нима мен?
– Мен, – Гуласал уф тортганча юзини кафтлари орасига олди. – Мен номи булганган, бетига қора чап-ланган бадбахтман...
– Ундай деманг. Исмингизни қаранг: ГУЛАСАЛ.
– Гуласал! – Қиз йиғламоқдан ўзини тийиб, ўпкаси тўлган ҳолда бошини ҳам қилди. – Исминни қўйишганда адашишганми, дейман. Гуласал эмиш. Эрта хазон бўлган гул, оғуға айланган асал кимга ҳам керак?
– Ундай деманг, Сиз гулларнинг сараси, аса-лисиз...
– Кейин-чи?!
– Кейин... Бахтли бўлишга ҳақлисиз.

Ота-онаси гапни бир жойга қўйишган шекилли, эрта-индин шаҳарга жўнашга ҳозирлик кўраётган Жабборни ўртага олишди.
– Ўғлим, кейинги пайтда сани топиб бўлмапти. Бир гаплашиб олишимиз керак.
– Нимани?
– Ана холос, нимани бўларди, биттаси, ўзим айтишга уяламан, отам индамаса дардимни кимга айтай, деган экан. Санам ичимдагини топ деб юраверасанми?
– Тушунтириброқ гапиринг, ота...
– Нимани тушунмайсан, болагинам, – кўрпа қавиб ўтирган онаизор гапга аралашди, – Энди болагининг қолмади. Ҳадемай ўқишни ҳам битирасан. Сан тенгиларнинг кўпчилиги бола-чақали ҳам бўлишди.
– Энди тушунгандирсан, ўғлим. – Жабборга юзланди Раҳматилла мироб – Кучимиз борида бошингни иккита қилиб қўяқолайлик деймиз-да.
Жаббор қизарди.
– Ҳали ёшман, – деди овози чиқар-чиқмас.
– Ёш эмишлар, – кесатди Раҳматилла мироб. – Ўғлимиз хаёл суришларидан шаҳардан бирорта култирнийсини топганга ўхшайдилар...
– Намунча болагинамни эзасизлар. – Бодом момо неварасининг ёнини олишга ўтди. – Насиб қилгани бўлади-да.
Дастурхон атрофида тўпланилди дегунча аҳвол шу. Мавзу битта: Жабборнинг бошини қовуштириш.
Бугун ҳам кечки овқат тановул қилинар-қилинмас отаси гапни айлантириб, тагин Жабборни уйлантириш мавзусига кўчди.
– Энди нозланмай айтурсан. Кўз остингда олиб юрганнинг борми ё ўзимизга маъқулига нон синдириб қўяқолайликми?
Жаббор сўз айтишга ботинолмади. Ер чизганча жим.
– Оғзинга талқон солганмисан. Гапир. Бўлмаса айтганимизга кўнасан! – Гапни кўндаланг қўйди Раҳматилла мироб.
– Майли, айтаман.
Жабборнинг “тили чиққанидан” қувонган ота-она зимдан кўз уриштириб олишди.
– Хўш, ким экан ўша... номзод ?

Ота-онасининг кўзларидан кўзларини олиб қочиб ерга боққанча ўйга ботган Жаббор ноилож ёрилди:
– Гуласал.
– Қайси Гуласал?
– Кимнинг қизи экан?
– Бор-ку, анови, Момохол каштачининг...
Ўртада оғир жимлик чўқди.
– Яна қайтар, қайси Гуласал?! – Раҳматилла мироб кўзлари косасидан чиққудек бўлиб ўғлига тикилди.
– Ё товба! Момохол каштачининг қизи?! – овози қалтираган онаизори ажабланиб бир ўғлига, бир эрига юзланди
– Астафурulloҳ, де болам, – хаста овозда пичирлаган Бодом момо баттар мунғайиб қолди.
Раҳматилла мироб “шап” этказиб хонтахтани урди-да, хотинига юзланди:
– Ана сан тарбия берган арзанда! У қулоғи билан ҳам, бу қулоғи билан ҳам эшитиб қўйсин, биз унақа оти чиққан қизни келин қилолмаймиз.
У ўрнидан даст туриб сўридан тушар экан, мункиб кетди. Жабборнинг онаси йиғига зўр берди:
– Ўйлаб гапирдингни, болам. Бунақада бизларни шармисор қиласан-ку?!

Ҳовлида сукунат чўқди. Кўнгилсизликларни яширмоқчи бўлгандек қалин тун пардаси борлиқни қоплай бошлади.

Ўқишлар бошланди. Ёзда хувиллаб қолган институт ҳудуди таътилдан қайтган талаба йигит-қизларнинг шўшодон кулгилари, ҳазил-мутуйибаларига тўлди.
Жабборга ҳеч нарса татимайди. Гап-сўзларга ҳуши йўқ. Машғулотларга ноилождан, ёқар-ёқмас қатнайди. Унинг паришонхотирлиги, қовоғи солиқлигига илк марта дуч келган курсдошлари таажжубда. Яқин жўралари хавотирда: “Оиласида тинчликмикин?! Бирор қор-қол бўлдими ё тоби қочганми?!“ Саволлар жавоб излайди. Айтарли гап топилмайди...
Хаёллар чўлғонган шу кезде касалхонада амалиёт ўташ муддати етиб келди.
Жаббор олдинлари таътилдагина уйига ошиқарди, энди эса дам олиш кунларини мўлжаллаб қишлоққа отланади. Пайт топди дегунча Гуласал билан учрашишга шошилади...

Гап шамол тезлигида қишлоққа ёйилди: Момохол каштачининг катта қизи қочибди!
– Қаёққа қочибди?! Ким билан қочибди?!
Ҳеч ким аниғини айтолмайди.
– Раҳматилла миробнинг дўхтирликка ўқийдиган ўғли олиб қочган бўлса кераг-ов... – дейди кимдир шивирлаб.
– Нега айнан ўшандан гумон қилишяпти?
– Шамол бўлмаса дарахтнинг учи қимирламайди. Ёзда иккови гаплашиб турганини кўрганлар бор.
Элнинг оғзига элак тутиб бўлмади. Меҳмондорчиликда, сартарошхонада, тегирмонда, чойхонада... Уч-тўрт киши тўпланди дегунча шу гурунг: “Гуласал қочибди!”

Пахта теримидан ҳар куни вақтлироқ уйига қайтишга одатланган Гуласал бугун негадир ҳаяллади. Қоронғу аралаш ҳовлига кирган Роҳила онасининг юзидаги хавотирни сезиб:

– Опам ҳалиям келмадими, ҳаммадан олдин пахтасини топшириб уйга жунаганди-ку, – дея хоналарни, боғ тарафни кўздан кечириб бошлади. – Ҳеч қаерда йўқ.

– Тоби қочмаганмиди, ишқилиб. Сан қиз бундоқ опам бор деб ўйламайсана. Бирга бориб, бирга келсанглар бўлмасмиди, – дея кўйлаги бари билан кўз ёшларини артди Момохол каштачи.

“Ана келар, мана келар” дея она-бола Гуласални кута-кута тонг оттиришди. Роҳила азонда кўни-қўш-ниларниқига, қариндошларниқига чиқиб келди. Ҳеч ерда қораси кўринмайди! Роҳиланинг дарвозадан мунгайиб кўзида ёш билан кириб келиши Момохол каштачининг ичига ғулғула солди. Бир жойда ўтиролмайди. Олов ичида қолгандек жизғанақ бўлади. У кўрпа-тўшак қилиб ётиб қолди.

– Пешонамга бу иснод ҳам ёзилганмиди?! – дея оқ ювиб, оқ тараган қизини, уни йўлдан урганларни қарғагани-қарғаган.

– Ундай деманг, эгачи. Ҳозир севгани билан қочиб айб бўлмай қолди. Ҳали ярашиб ҳам оласизлар. Товба денг-да, қизингизга бахт тиланг, – дея Момохол каштачини юпатишади баъзи бир кўнгилчан аёллар.

Момохол каштачининг Гуласалга тоға бўлмиш ака-укалари ғазабга тўлишди. Наилож! Осмон йироқ, ер қаттиқ. Шайтонга ҳай беришди. Ичдаги гапни тилга чиқаришмади. Жигарларини аяшди.

Ваъдалашиб, гапни бир жойга қўйган Жаббор Гуласални куттириб қўймади. Келишилган вақтда қишлоқ четдаги кексаларнинг айтишича бир пайтлари тегирмон бўлган нурай-нурай деб турган чор девор ёнида учрашди. Режа нақадар қалтис эканлигини ҳис этишса-да, шундан бўлак ўзга чора икки ёшни бирлаштириб олмаслигидан ҳайиқишарди. Бундан бошқа имкон излаш кафтингда қўнай-қўнай деб турган бахт қушини учуриб юбориш ва умрбод унга дуч келмасликдан бошқа нарса эмас...

Жаббор кира қилган енгил машина ўйдим-чуқур йўллардан чиқиб олгач, кенг асфальтда шамолдек елди.

– Келганимизга ҳам бир ҳафтадан ошди. Энди ишга чиқсам...

– Мени ҳеч нарсага ақли етмайди, деб ўйлайсизми? Сизни ўқийди десам ўқишга бормаяпсиз, тагин ишга чиқсам дейсиз, – Жабборнинг гапини бўлди Гуласал.

Жуфтнинг соддалигидан Жабборнинг кулгиси кистади.

– Ҳозир амалиётдамыз. Вилоят касалхонасида тажриба ошираёпмиз. Устоздан бир ҳафтага рухсат олган эдим.

– Шундай демайсизми? Ўқимаган бўлсам, қаёқ-данам тушунаман.

Уйқу аралаш кўзларини аранг очган Жаббор эри-нибгина ўрнидан турди. Ювиниб олгач шоша-пиша нонушта қилишга улгурди-да, ҳовлига чиқиб хонадон бекаси, кўринишидан олтимшлардан ошган, шоҳи рўмоли ўзига ярашиб турган, истараси иссиқ онахонни бошлаб хонасига бошлади.

– Холажон, энди келинингизга кўз-қулоқ бўлиб турсиз. Тагин қочиб кетмасин, – дея гапни ҳазилга бурди Жаббор.

– Майли, ўғлим, ўқишдан қолма. Келиним билан чақчақлашиб ўтирамыз. Қоронғуда қолиб юрма, эртароқ кел, куттириб қўйма.

– Хўп, яхши қолинглар.

Жаббор остона ҳатлади.

Улар ижарада турадиган болахонали ҳовли тор бўлса-да, қандайдир файзли, ҳаммаёқ ораста. Дарвозадан кираверишдаги ўнг томондаги кенг хона уларга берилган.

“Шаҳарликларга маза.. Чироқ ўчмаса, газ балонни ўйлашмаса, ичимлик сувини айтмаса ҳам бўлади” – ўйлади ичида Гуласал.

– Холажон, бирор юмуш бўлса тортинмасдан айтаверинг.

– Вой келинжон-ей, бу ерда нима ҳам иш бўларди. Жабборжон келадиган пайтда овқатга уннамасак бошқа қиладиган юмушимиз йўқ ҳисоби.

Гуласал Жаббор уйда бўлмаган пайтларда хоналарни, ҳовлини тартибга келтиради-да, хола билан суҳбатлашишга ўтиради. Бу фариштадеккина онахоннинг ичи тўла гап.

Кичик чилла ортда қолган бўлса-да, куёв-келин хавотирда.

– Шу ишимиз тўғрими, Жаббор ака.?

– Мени ҳам шу савол қийнайди, – Гуласалнинг сўзини кесди Жаббор, – ўйлаб ўйимга етолмайман. Бундан бошқа чорамиз йўқ эди-да. Энди бу гапларни қўйинг. Ҳаммасини хаёлдан чиқарайлик. Яқинда қишлоққа борамиз. Ота-онамиздан узр сўраймиз. Уларга тушунтирамиз, кўндирамиз.

– Одамларнинг гап-сўзлари-чи?

– Уларга парво қилманг. Буни қисмат дейдилар...

Жабборнинг қоронғу тушмасданоқ ҳовлиққанича дарвозадан кириб келишига ўрганиб қолган Гуласал хавотирда. Бугун негадир Жаббор ҳаяллаб қолди. Кўча эшикка тикилавериш Гуласалнинг кўзлари толиқди. Холанинг қалбини хавотирлик эгаллаган бўлса-да, Гуласални юпатишга уринади.

– Ҳойнаҳой, бирорта касалнинг аперасиясига қатнашаётгандир Жабборжон. Қўли енгил дўхтир-да, болагинам. Ҳали замон келиб қолади. Телевизор кўриб ўтирайлик, келинжон.

Экранда нима кўринаяпти, нима ҳақида сўз бораёпти, сезилмайди. Юрак ғашлигидан кўзлар кўр, қулоқлар кар.

Жабборни кута-кута Гуласалнинг кўзи илинди.

Бу нима, тушми ё...

Уст-боши оппоқ матога ўралган Жаббор ён атрофи шаршара дарё устида замбилга ўхшаш ёғоч кўприк устида турибди. Чехраси шундай ёришиб кетганки...

– Мен уйимга кетама-а-ан! – дея бақиради қулочларини ёйиб...

Кўлларини силқитганча ўзи томон юрган Гуласалга “Яқинлашма” дея имо қилади ва кўллари билан тўғрини кўрсатади. Гуласал Жаббор кўрсатган тарафга боқади. Не кўз билан кўрсинки, шундоққина оёқлари остида қишлоғи ястаниб ётибди. Қишлоқ четдаги бир пайтлари эски тегирмон ўрнатилган, нурай-нурай деб турган чор деворга суянганча онаизори – Момохол каштачи қизини имляпти. Гуласал “Онамнинг олди-га борайми?” – дегандек Жабборга юзланмоқчи бўлиб

ортга ўгирилади. Жаббор жойида йўқ. Гуласал атрофга боқади. Жаббор оппоқ булутлар оғушида самога сузиб борарди...

– А-а-а!! – Гуласал чўчиб уйғонди. Кўрган тушидан кўрқиб қалтирай бошлади.

– Келинжон, алахсираманг, кўркманг.

Хола Гуласални тинчлантира бошлади.

– Жаббор ака!

Гуласал хўнграб юборди. Тонг отиши шунчалар чўзилдики... “Нега бундай туш кўрдим, ё Жаббор акамни ўйлаб ётганим учунми?”

Хола билан Гуласал мижжа қоқишмади. Машиналарнинг чинқириғи шаҳарни уйғотиб юборди. Чошгоҳ бўлди ҳамки Жаббордан дарак йўқ. Гуласалнинг юрагига қил сиғмайди. Ёмон хаёллар уни қайларга олиб бормади...

Кўнғироқ овозини эшитиши билан Гуласал кўча эшикка отилди.

– Эшик бекик қолганмиди?

Холанинг гапи оғзида қолди. Остонада мундирли йигитни кўриб оёғидан дармон кетди. Гуласал ҳам хангманг, тахтадай қотиб қолди.

– Жаббор Раҳматиллаев шу ерда тураркан, тўғрими, холажон. Ўзингиз тушунасиз, тақдирдан қочиб кутулиб бўлмайди. Умри қисқа экан...

Хола шилқ этиб ўтириб қолди. Кўзлари нурсизлана борди. Мундирли ходим узоқлаша борди.

Шумхабар тезда тарқалди. Жабборнинг бевақт ўлимини эшитганлар бир қалқиб тушишди. Ишониш қийин!

– Ахир кечагина биз билан операцияга қатнашганди-я ?!

– Яқиндагина диплом ишимни ўқиб маслаҳатларини берган эди-ку?!

– Кечкурун чўмилишга борган эмиш...

– Ўзини сувга ташлаганмиш...

Жабборни яқиндан билганлар унинг одамийлиги, самимий ва садоқатли дўст эканлигини бир-бирларига сўзлайдилар.

Ниҳоят, марказий газеталардан бирида чоп этилган “Халоскор” сарлавҳали мақола миш-мишларга яқун ясади:

“...Табиатан одамларга эзгулик улашиш ниятида бўлган, шу боис шифокорлик касбини танлаган Жаббор Раҳматиллаев вилоят касалхонасида амалиётни ўтаб, ишдан сўнг анҳор бўйлаб уйига йўл олди. Бехосдан унинг қулоғига аёл кишининг “Болам чўкаятти, ёрдам беринглари!” деган бақирини эшитилди. Жаббор вақтни бой бермасдан ёрдамга югурди. Сув юзида бир кўриниб, бир кўринмай қалқиб бораётган болакайни кўриб ҳеч иккиланмай уст-боши билан ўзини анҳорга ташлади. Сувга шўнғиб эпчиллик билан болакайни елкасига олди. Қийинчилик билан бўлса-да, қирғоққача сузиб келди. Аёл болакайни қўлларидан тортиб қирғоққа олди. Жон ҳолатда Жабборга ёрдам бермоқчи бўлди. Афсуски, бунинг иложи бўлмади. Жаббор сув остида кўринмай қолди. Аниқланишича Жабборнинг тўпиғи сув остида ётган симга илашиб қолган экан. Халоскор инсон Жаббор Раҳматиллаев умрининг сўнги лаҳзасида ҳам одамларга яхшилик қилиш мақсадида жасорат кўрсатди...”

Қийин бўлди, Гуласалга қийин бўлди. Бечоранинг бошига осмон қулади.

Мудҳиш хабарни эшитган Гуласалнинг тоғалари

жиянини қидиришга тушишди. Талабалардан сўраб-суриштириб у яшаб турган уйни топишди.

Шундай ҳам ўлимига рози бўлиб турган холага ҳам, сочлари тўзғиб телбавор бўлиб қолган Гуласалга ҳам лом-мим дейишмади.

Гуласал итоаткорона машинага ўтирди. Қишлоққа қайтишди. Момохол каштачининг ҳовлиси зимистонни эслатарди. Ҳеч кимнинг кайфияти йўқ.

– Кун битгандан кейин бир сабаб бўларкан-да. Жабборнинг ўлимига ҳеч ким айбдор эмас...

– Энди ўзингни қўлга ол, онангни ҳам ўйла. Умридан қанча кун бор-йўқлигини Худо билади.

Хешу ақраболар ўзаро кенгашиб Момохол каштачининг кўзи очиқлигида Гуласални турмушга бериш учун гапни бир жойга қўйишди. Гуласал қаршилик кўрсатмади. Билади. Энди бу дунёда унинг қалб сўзларига қулоқ тутадиган мард қолмади.

Ўн гулидан бир гули очилмаган Гуласалнинг пешонасига ёши ўтинқираган бўлса-да, қишлоқнинг тўй-ҳашамларида ҳаммоллик қилиб юрадиган Мардикул билан турмуш қуриш қисмати ёзилган экан.

Мардикул деганлари амакисининг молларини боқиб вояга етди. Мактабни ёнидан ҳам ўтмаган саводсиз, одамови, меҳнатдан бўйин товламайдиган, беозор киши. Олдинги турмушдан ажралишига фарзандсизлик сабаб бўлган, дейишади.

Гуласал Мардикулнинг ҳурматини жойига қўйди. Уст-боши вақтида ювиб тозаланган, истаган пайтида чой-овқати муҳайё. Мардикул “Борига шукр!” деб кўяди ҳар замонда. Гуласалнинг қистови билан у ҳар кимнинг эшигига югурдаклик қилавермасдан дала қоровуллигига ўтди. Тўриқ кашқани миниб ғаллазорларни айлангани-айланган. Қоровуллик орқасидан рўзғор бирнави ўтиб турибди. Ўроқ хуржундан тушмайди. Молларнинг емиши даладан.

– Мардибой ўғилли бўлибди!

Мардибойнинг оғзи қулоғида. Хуржунни қанд-қурс, мевачевага тўлдириб, қўлтиғига “оби зам-зам” дан қистириб, таниш бригадирлару, миробларга роса ҳақ берди ўзиям.

Фарзандли бўлса-да, Гуласалнинг кўнгли ёришмади. Мардибойнинг ғурурланиб юришини кўриб, унга раҳми келади. “Бечора, қайдан билсин, ҳали ётиғи билан тушунтирарман”, ўз-ўзига пичирлади Гуласал.

Гуласалнинг ўғли Сардор тетапоё бўла бошлагач юз-кўзлари, қошлари Жаббор дўхтирни эслатарди. Унга қараб Гуласал на қувонишни, на ўқинишни биларди. Ич-ичидан эзилади. Уни ким ҳам тушунарди?!

– Ҳе, энағар! Бола мендан деб юрсам...

Шу пайтгача Гуласалга овозини баландлатиб сўз қотмаган Мардикул узангидан оёғини олар-олмас сўкина бошлади. У оёқда зўрға турарди. Гуласал Мардикулнинг аҳволини тушунади. Урсаям, сўксаям Мардикул ҳақ.

Супадаги кўрпачада ухлаб қолган Мардикул хуррак ота бошлади. Гуласал уни секин ёнбошга ағдарди.

– Тура қолинг, шомда ухласа ёмон бўлади дейишади, ҳали замон овқатни сузаман.

Мардикул анчагача туришга эринди. Боши ғувиллайди. Чакагига кафлларини босди.

– Бошим ларсиллаб оғрияпти.

– Ароқ ўлгурни ичгандан кейин шу-да. Кимнинг хоши чиқибди. Шу савилни ичмайман десангиз оғзингиздан қуйишмас.

– Ҳа, энди жўраларни биласан-ку.

– Жўраларингиз жўра эмас, душман. Сизга ароқ ичиришиб калака қиладиган майнавозлар.

Мардикул ўйга толди. Хотини ҳақ. Тўғри-да, қачон қарасам ичириб гапга солишади. “Ўғлинг ўзинга тортгани” дея асабига тегишади.

“Гуласалнинг бир ойга яқин Жаббор билан яшаганини қишлоқда кўпчилик билади-ку. Ўзим ҳам билиб туриб унга уйландим. Сардор туғилгач, кейинроқ Гуласал очиғини айтди-ку?! Фарзандимизни бирга вояга етказамиз. Ким нима деса десин, оғзига кучи етмаганларнинг гапига аччиқланманг. Хоҳламасангиз боламни олиб, бош олиб кетаман, деди-ку?!“

Ўшанда Гуласалнинг йиғламсираб, тўлиб-тошиб айтган сўзлари Мардикулнинг юрак-бағрини эзиб юборганди.

– Майли, хотин, сен айтганча бўла қолсин, фақат кетма. Сардорни ўз боламдек кўраман, ишон.

Улар бу мавзуда бошқа оғиз очмасликка аҳд қилишганди.

Бугун эса...

Кечки овқатдан сўнг Гуласал:

– Дарвозадан сўкиниб кирдингиз, – дея дийдиёга ўтди.

Мардикул сўкинганини эслаб кўзларини олиб қочди.

– Шунга хафа бўласанми, ҳаммаси ароқнинг гарданида.

– Мен боламни ўкситиб қўймайман дегандим-ку.

– Оббо, яна дийдиёми?

– Дийдиёмас, чин сўзим.

Орага жимлик чўқди.

– Сизни ўша жўраларингиздан кучли деб билардим. Аччиғингизни ароқдан олманг-да. Тотув яшайлик десангиз ичкиликни йиғиштиринг. Сардор сизни отам деяпти. Агар отаси йўқлигини билса бола эзилади, билдингизми?! Мен буни асло истамайман. Кези келса эсини танигач, ҳаммасини айтиб берарман...

Мардикул талмовсираб қолди. Ой ёруғида Сардорнинг кўзларига тикилди,

– Барвақт ухлаб қолибди-ку, тузукроқ овқатланганмиди ишқилиб. Ҳали кўрасан, Сардор полвон бўлади.

Сардор полвон туни билан тўлғониб чиқди. Холасининг ўзи истамаган ҳолда Гуласал опасининг аянчли қисматини ўқиб-ўқиб айтган сўзлари кинотасмаларидек хаёлидан такрор ва такрор ўтар экан, чап кўкси санчиларди.

У айқаш-уйқаш ўйлар гирдобиди қолди:

“Наҳотки никоҳсиз туғилган боламан?! Ахир, бу бир умрлик иснод-ку?! Қулоққа ҳақоратдан-да оғир эшитилади... Одамзот кўтара олмайди бу тавқи лаънатни! Эҳ, Сардор, Сардор... Пешонанг бунча шўр бўлмаса?! УЛАРнинг айби бошинга маломатлар ёғдирди-я? Аслида УЛАР ҳам айбдор эмасдек... Ўзлари қил устида турганда никоҳ эсларига тушармиди? НИКОҲ... Бунчалар қадрли, бунчалар покликка даъваткор бўлмаса бу калом...”

Хаёлларини чалғитиб нонушта қилмоқчи бўлди. Кайфияти йўқлигидан томоғидан сув ҳам ўтмади.

Тунов кунги Челақда бўлган тўйдаги кураш, нотиш чол ва Ҳошимнинг ҳақорати Сардор полвонга тинчлик бермасди. Вужуди ғазабга тўлган.

Ҳар куни хўроз қичқирар-қичқирмас кўчага чиқиб, минг бир юмуш билан кунни кеч қилиб уйга қайтадиган Сардор полвон бугун остона ҳатламади. Ҳеч ким билан кўришгиси келмасди. Ўз хаёллари билан банд...

Кун пешиндан оққанда дарвоза устма-уст тақиллади. Ёстикни қучоқлаб бир нуқтага тикилганича ўйга ботган полвон истар-истамас ўрнидан кўзғолди.

– Ҳозир.

Полвон дарвоза зулфини туширди. Остонада ёши элликларни қоралаган, яктаги ўзига ярашган, ироқи дўпписи уриниб қолган киши турарди. Кўзларининг уйқусизликдан чарчаганлиги, чехраси маҳзунлиги шундоққина сезилади.

Салом-алик қисқа бўлди.

– Тинчликми, ака?

Полвоннинг салобати босдими, меҳмон тутила-тутила муддаога ўтди.

– Тинчликка-тинчликку-я. Сизни отам сўраяптилар. Ҳозироқ бормасак бўлмайди, – дея йўл четидаги кўк “Москвич” га ишора қилди.

– Сизни танимайроқ турибман?

– Мен ҳалиги челақлик мулла Абдурозиқнинг ўртанча ўғлиман.

Полвоннинг хаёлидан “Мулла Абдурозиқ ҳақида эшитганман, аммо бирор марта гурунглашмаганман. Менда қандай гапи бўлиши мумкин?!” деган гап ўтди.

– Кечадан бери сўрайдилар, – полвоннинг ичидаги гапни сезгандек сўзида давом этди меҳмон. – Тунда кураш тўйига бориб ҳам суриштирдик. Одамлар бу гал ҳам Сардор полвонлик қилди, деган гапдан нарига ўтишмади. Сизнинг қаердалигингизни аниқ айтишмади. Ҳозир сўраб-суриштириб келаётганим. .

– Боришим зарилми?

– Зарилам гапми? Отам... – меҳмоннинг бўғзига нимадир тикилди. – Отам... ўлим билан олишяптилар. Ҳар замон ўзларига келганда “Жарлик Сардор полвонни топинглар, унга айтадиган гапим бор” деб ёлворганлари-ёлворган.

Сардор полвон “ҳозир” деганича ичкари кирди. Зум ўтмай кийимларини алмаштириб чиқди.

Меҳмон “Москвич”ни ўт олди.

Ўн беш-йигирма дақиқалар чамаси вақт ўтгач машина нақшинкор дарвоза олдида тўхтади. Улар узун-қисқа бўлиб ичкарига йўналишди.

Хона гавжум. Мулла Абдурозиқнинг яқинлари бўлса керак, бемор атрофида жимгина ўтиришибди. Эрақлар юзида хавотир, аёллар эса рўмоллари учи билан кўз ёшларини сидиришган...

– Ота, Сардор полвон келди.

Хонадагилар ўринларидан кўзғала бошлашди. Сардор полвон мулла бобо ётган диванга яқинлашди.

– Ассалом алайкум, мулла бобо, тузукмисиз...

– Сардоржон, келдингми, бўтам.

Бемор овоз келган томонга аранг бурилиб Сардор полвонга тикилди. Беморнинг бош тарафида ердан бошини кўтара олмай бужмайиб турган йигит Сардор полвоннинг диққатини тортди. Яхшилаб тикилди, не кўз билан кўрсинки – бу Ҳошим эди.

– Сардоржон, сени кўрдим, энди беармон кетадиган бўлдим! – Беморнинг ҳазин овози полвонни сергак-

лантирди. – Сен... сен... балки биларсан, балки эшитма-
гандирсан. Сен Жаббор дўхтирнинг ўғлисан...

Мулла Абдурозиқ ғира-шира кўзларини очди. Кўкимтир осмонми? Йўғ-э, шифт-ку. Нега жимлик. Қаерда ётибман?

– Хайрият-э, отажон, тузукмисиз энди?

– Қаердамиз?

– Касалхонада. Ҳаммамизни кўрқитиб юбордингиз-ку. Яхшиям дўхтирлар боракан.

– Барака топишсин.

Мулла Абдурозиқни ўғли ўнг томонга ағдарди. Ла-
бига пиёла тутди. Мулла бобо палатага разм солди. Оқ чойшабли иккита каравот ва тумбочка. Одам бўйи келадиган кийим илгичга ўхшаш қандайдир мосламага шиша идиш уланган. Палата тўридаги кенг деразадан сарғайган барглари сийраклаша бошлаган дарахтлар кўзга ташланади...

– Мумкинми, ассалому алайкум, мулла бобо. Соғ-
лиқлар қалай энди?

Оқ халатли, ориққина ёш дўхтир стулга ўтиргач,
бобо билан қуюқ сўрашди.

– Дўхтир ўзимиздан экан, ота, – таништира бош-
лади ўғли. – Жарлик. Бу укамнинг хизмати катта бўлди. Жаббор дўхтир деса ҳамма таниркан.

Жаббор мулла Абдурозиқнинг кўнглига ўтирди. Навбатчиликда қолган кунлари бобони зериктириб қўймаслик учун у тез-тез палатага кириб ҳол-аҳвол сўрар, шифокорлар ёзиб берган дориларни топиб келарди.

Палатага кириб келган Жабборнинг безовталигини сезган бобо хавотирланиб секин сўради:

– Бир нима бўлдими, Жабборжон?

Жаббор олдиларида ҳеч ким бўлмаса-да, атрофга олазарақ боқди. Мулла бобога энгашиброқ ўтирди.

– Бува, бир илтимос билан келдим. Мен учун йўқ деманг, – дея ялингансимон оҳангда сўз бошлади.

Мулла бобо "Тушунтириброқ гапиринг" демоқчи бўлиб оғиз жуфтлаган эди, Жаббор ҳаяжонланиб гапини давом эттирди.

– Бир қизни олиб қочдим, бува... Бир-биримизни яхши кўрардик. Мен айбдорман. Наилж... Нима бўлса бўлар...

– Қиз олиб қочдим?! Ўйлаб иш қилдингизми?! Би-
ровнинг фарзандини-я?!

– Ҳозир бир бошидан айтиб бераман, – бир муд-
дат хаёлларини жамлаб олган Жаббор ютиниб олди-да,

бошидан ўтказган воқеаларни баён қилди. Жаббор-
нинг хижолатомуз айтаётган гапларини охиригача тинг-
лаган Мулла бобо бармоқлари билан тараган бўлиб соқолларини силади ва салмоқланиб Жаббор кутмаган фикрни айтди:

– Баракалла, яхши иш қилибсиз, бўтам. Мардона, тантиларча иш тутибсиз, бу ҳар кимнинг ҳам кўлидан келавермайди... Энди буёғига маҳкам бўлинг!

– Энди ортга қайтиш йўқ, – дадилланди Жаббор, – Гуласал билан турмуш қурай десам уйимиздагилар кўнмаса. Унинг онаси ҳам барибир рози бўлмайди. Уйлай-уйлай шу қарорга келдик. Сезяпман, шу қиз билан бахтли умр кечирамиз...

– Худо хоҳласа, денг, болам, Худо хоҳласа...

Жаббор дўхтир бош ирғаб кўя қолди.

Пешонасидаги ажинлар тиришиб, ўйчан қиёфа акс этган Мулла бобо:

– Бир-бирингизга кўнги қўйибсизлар, қиз рози экан... Барибир ёшликларингга борибсизлар-да, – дея эшитилар-эшитилмас минғиради.

– Ҳа, худди шундай, қиз рози, фақат шаръий никоҳдан ўтишимиз зарур. Шунинг учун олдингизга келдим, ўтиниб сўрайман, мулла бобо, гапимни ерда қолдирманг. Бу ҳақда зинҳор-базинҳор ҳеч кимга оғиз очмайман. Кийиниб олинг, пастда машина кутиб турибди...

Жабборнинг ҳолатини англаган, бу қалби пок, самимий йигитнинг суханини рад этишни ўзига эп билмаган мулла Абдурозиқ ноилож кўнди.

Мулла бобо нурсиз кўзларини полвонга тикканча бироз сукутга чўмди. Имо-ишора аралаш базўр гапини поёнига етказишга уринди.

– Сардор, Жаббор дўх... тирнинг зур... риёдисан. Адашма... ота-онангнинг никоҳини ўзим ўқиганман.

Беморнинг кўзлари шифтга қадалди.

– Мендан рози бўлинглар!

Хонада пиқ-пиқ йиғи овози эшитила бошлади. Ким-дир Сардор полвонни елкасидан маҳкам кучди. Қараса Ҳошим. У Сардор полвоннинг кўзига тик қарай олмасад, лаби-лабига тегмай бидирларди:

– Мени... мени кечи-иринг. Аҳмоқ эканман. Кеча жаҳл устида... Мен ношуд, бобожоним ўқиган никоҳга лой чаплабман-а!

Сардор полвон Ҳошимни ўзидан нари силтади ва эшикка юзланди. Ўпкаси тўлиб кетди. Шу лаҳзада илк дафъа ота-онасини – Жаббор дўхтир билан онасини кўмсади. Уларни жуда-жуда соғиниб кетди...

Гулноз МҶМИНОВА

Кўзларинга ишонгин мени

СЕВГИ ҶЛИМИ

Сен кечикдинг. Севгимиз ўлди.
Қара, дилда ётибди бежон.
Жуда маъсум эди-да ўзи,
Осонгина таслим этди жон.

Бизлар уни ёмон қийнадик,
Ўртамизда хўп ҳам толди у.
Гарчи эрта кетди ҳаётдан
Бизларга бахт бера олди у.

Гар истасанг, совиб борётган,
Пешонага бос сўнгги бор лаб.
Фақат ёлгон демагин уни,
Марҳумларни бўлмас ёмонлаб.

* * *

Ҳозир бунёд бўлди бу лаҳза,
Шошма. Яшаб қолайлик унда.
Ботаётган қуёш сингари,
Ғаниматлик уфурар ундан.

Шу лаҳзага жодир бариси,
Унда мавжуд шодлик ҳам, бахт ҳам.
Ҳамма соатларни бураб қўй,
Тўхтаб турсин югурик вақт ҳам.

Умримизни шу лаҳзага кўм,
Ғаддор ҳаёт қолсин уятга.

Ахир гоҳи алишмоқ мумкин,
Бир лаҳзани... абадиятга.

МЕХР

Ҳайронман
Шунчалар
Нозик бўлсанг ҳам,
Юракни турасан
Тўлдириб.
Жуда ҳам нафиссан,
Қўлимга олсам,
Қўрқаман қўйишидан
Ўлдириб.

Қўйгил, инжилмагин,
Ранжитма мени,
Лаҳза ўтмай яна
Фикримдан қайтмай.
Сени ўзинг билган
Ўша одамга
Бериб юбораман
Ҳеч кимга айтмай.

ОЛОМОН

Муҳаммад чорласа “қошимга кел” деб,
Бутун оломонни лол этиб, бирдан.
Дарахт қаршисига юриб борганмиш,
Ҳамма илдизларин сугуриб ердан.

Мўъжиза сўрамиш яна оломон –
Асли ер гуноҳга макон бўлган жой.
Расул амр этса, узоқ куттирмай
Иккига ажралиб кетган эмиш ой.

Шубҳада қолармиш ганим барибир
Ва бошлаб келармиш гувоҳларини.
Тилга кирган жасад сўзлаб берармиш
Тирик чоғидаги гуноҳларини...

Асрлар ўтади, бошқа пайгамбар
Энди тугилмагай – ҳақиқат аён.
Буни англаса-да, аммо барибир
Мўъжиза кутади гофил оломон.

МУВОЗАНАТ

Отеллонинг рашкин жазавасига
Ҳануз тушунолмай қийналар дунё.
Гўзал Дездемона қисмати учун
Бир кичик рўмолча айбдор гўё.

Азалдан Қодири Мутлақ бу ҳисни
Яратмаганмикан кўнгил қонидан.
Бемаъни туюлар, рўмолча учун
Бир инсон ажралиб турса жонидан.

Отелло армони чегара билмас,
Унинг умри – мангу ҳижрон кечаси.
Рўмолчалар эса гойиб бўлмоқда,
Йўқолиб-йитади яна қанчаси.

Лаънатга лойиқмас асли Яго ҳам,
Шунчаки синалди бир ошиқ юрак.
Рашкин муҳаббатнинг тимсоли учун
Отелло сингари Яго ҳам керак.

Орадан ўтса-да неча асрлар,
Алам билан эслаб Қоработирни,
“Севги қотили” деб атайверамиз,
Тоҳир- Зухро ёди чулғаб хотирни.

Асли Қоработир бўлмаса, Тоҳир
Ҳижрон дарёсидан гофил ўтарди.
Зухрога этса ҳам, балки бу севги,
Турмуш бўронида тўзғиб кетарди.

Бари ойдинлашар секин, бирма-бир,
Энг буюк файласуф аслида-ку Вақт.

Раиш ва муҳаббатга тимсол бўлишда
Уларга халақит берар эди Бахт...

* * *

Юрагингга ишонма мени,
Шафқатлидир юрагинг мудом.
Ташлаб кетмоқ истасам сени
Мени қўйиб юборар осон.

Нафратингга ишонма мени,
Макрдандир маним бунёдим.
Уни ишққа айлантормоққа
Кифоядир битта фарёдим.

Ҳаётингга ишонма мени,
Мени унга ишонма сира.
Тўзғиб кетар қуриган гулдай
Мендан қолган ҳамма хотира.

Кўзларингга ишонгин фақат,
Нигоҳингга дуч келсам бирдан,
Кишанига кўниккан қулдай
Оёқларим узилмас ердан...

Кўзларингга ишонгин мени...

ТЕМУР

Гарчи ёлгончи деб ёзгирадилар,
Шоир ҳам шеърида ҳақ бўлар экан:
Гоҳи бутун халқдан бир одам чиқмай,
Гоҳ битта одам ҳам халқ бўлар экан.

Эслаганда Широқ ҳикоясини,
Бу қисматдан этинг жунжикар ёмон.
У бўлмаса халққа айланармиди
Сахро кезиб юрган ўша оломон?

Чингиз қаҳ- қаҳ отар, кўриб Хоразм
Элининг дарёда оқиб кетганин.
Қайдан билсин, Жалолиддин бу халқни
От билан дарёдан олиб ўтганин.

Тақдир кўп синамиш Амир Темурни,
Ахир имтиҳондир асли бандалик.
Ором билмас эди саркарда қалби:
“Халқни халқ қиларми парокандалик?”

Ахир токайгача она Ватанни
Душманлар талайди, қилади зорат.

Унинг наърасидан кетди уйғониб,
Миллат қалбидаги қадим жасорат.

Кўп катта синовдир йўлбоиичилик ҳам,
У халққа интилди, халқ у томонга.
Муаззам риштадан яралган шу ҳис,
Уни айлантирди Соҳибқиронга!

То ўша жасорат қонимизда жо,
Шоир ҳақни ёзсин, турсин хақ бўлиб.
Бу миллат то рўзи қиёмат қадар
Халқ бўлиб яшасин, қолсин халқ бўлиб.

НАВОИЙ ҲАЙКАЛИ ПОЙИДА

Сочлари хурпайган йигитни Мажнун
Десалар, юзимда ловуллар уят:
Гоҳо шакл золиб келиб қолганда
Чеккага чиқармиши шўрлик моҳият.

Гозалар керакмас кўнгил қонидан,
Ул ошиқ дилларни бўлдиқ ўлдириб:
Лаблари, ёноғи алвон тусдаги
Лайлолар юришар кўча тўлдириб.

Ишқнинг ул азалий қоидалари
Аллақачон қайта тузилиб бўлган.
Севги билан ҳаё ўртасидаги
Искандар девори бузилиб бўлган.

Кўҳна табиатнинг кўксидан ҳамон,
Олинмай турибди Баҳром отган ўқ.
Энди муҳаббатдан йиғлаган инсон,
Инсонни йиғлатар, муҳаббат ҳам йўқ.

Шаксиз, башоратдир айтганларингиз,
Бизнинг замонларни қайдан биларсиз?
Балки қайтиб келиб, қуш тилин эмас,
Инсонлар лисонин дoston қиларсиз...

Энди ишқ жавҳари тошдек беқадр,
Ҳақиқат равшандир мисоли кундай:

Бугун Фарҳод тоғни йўниб турса ҳам,
Сув эмас, маъданлар излайди ундан.

Беи юзу етмиши йил ўтмиши ордан,
Неча бор эврилиб, тикланмиши мезон.
Сизни ранжитади, аммо айтиши шарт:
Асло дўст бўлолмас шоир ва султон.

Барини бирма-бир айтсам, нуроний
Бошингиз оғритар маним ҳасратим.
Меҳр сўраганлар жуда кўп, бироқ
Меҳр ноёб бўлиб қолди, Ҳазратим.

Ёрқин туслардадир либослар гарчи,
Юраклар қашишоғу, туйғулар – гариб.
Шунинг учун ҳатто ҳайкалингизга,
Қаролмаймиз бошини баланд кўтариб.

* * *

Ҳижронингдан нидо пайдо,
Хаёлингдан сафо пайдо.

Қаҳрингдан юз дард ҳосилу,
Меҳрингдан минг шифо пайдо.

Амрингдан ибтидо зоҳир,
Лутфингдан интиҳо пайдо.

“Шафқатингга насиб ўлсам”,
Дил ичра муддао пайдо.

Жамолинг акси васфидин
Тилимда илтижо пайдо.

Бу хаста дилга бўлсайди,
Раҳматингдин даво пайдо.

Қудратингдан тақдир узра
Ҳам оқу ҳам қаро пайдо.

Ишқинг заҳматидан магар
Ер юзинда қазо пайдо?!

Абдусайд КҮЧИМОВ

САФАР

Эсседан парча

Шундай қилиб филология фанлари доктори, профессор Пирмат Шермухаммедовнинг етмиш йиллик юбилеи муносабати билан улуғвор Қорақалпоғистон диёрига ташриф буюрдик. Юбилей билан боғлиқ барча расмий-норасмий тадбирлар якунлангач, бу муаззам ўлка бўйлаб сафаримиз давом этди. Ҳамроҳларим – Ўзбекистон Халқ ёзувчиси Муҳаммад Али, педагогика фанлари доктори, профессор Қозоқбой Йўлдошев, филология фанлари номзоди Адҳамбек Алимбеков, таниқли ижодкор, “Ишонч” газетаси Бош муҳаррири Абдуҳолиқ Абдураззоқов, Қорақалпоғистон халқ ёзувчиси Ҳазрат Абдураҳмонов. Табиийки, устоз Пирмат Шермухаммедов ҳаммамиз учун ҳам мезбон, ҳам йўлбошчи. Сафаримиз, сайру саёҳатимиз бир-бирдан мароқли кечмоқда эди.

Амударё устидаги “Жумуртов пантон кўприги”дан ўтиб, ўннга қайрилдик. Гуар қалъа харобалари кўринди. Қалъа дарёдан юз қадам берида эди. Учбурчак шаклда, дарё ёқалаб шимолдан жанубга чўзилган қалъа атрофи қадимда икки қатор қалин деворлар билан ўралган. Асрлар бўрони тишлаб-кемириб баъзи жойларини ер баробар қилиб харобага айлантириб ташлаган эса-да, шу қолдиқларнинг ўзиёқ бу деворлар ўз замонида нақадар баланд, маҳобатли ва мустаҳкам бўлганини айтиб тургандек эди. Деворлар сиртидан ҳар 20 қадамда буржлар билан мустаҳкамланган. Девор ва буржлар бўйлаб махсус отиш дарчалари кўзга ташланади. Девор тепасида кўрғон ясовуллари ва аскарлари юрадиган очиқ ер бўлиб, унга деворга ёпиштириб ишланган зинапоялар ёрдамида чиқилган. Қалъа атрофини ўраган ва бутун бир истеҳкомлар комплексини ташкил қилган бу деворлар душманлардан сақланиш учун хизмат қилган...

– Дастлабки текширишларда Гуарнинг қурилган вақти милодий 2 – 4 асрларга тўғри келади дейиларди. Аммо сўнги текширишлар қалъа милоддан аввалги 4 – 3 асрларга тааллуқли эканини исботлади, – деб тушунтириш берди аллақачон норасмий сафарбошига айланиб бўлган Пирмат ака Шермухамедов. – Ил-

гари беҳад катта эди. Деворларининг тупроғи жуда фойдали эканлиги туфайли ўғит ўрнида ташиб кетишди. Ўтган асрнинг 50-йилларида бу ер қамоқхона ва ҳарбий шаҳарча эди. Баланд вишкаларда қуролли соқчилар турарди. Сиёсий маҳбуслар сақланарди. Археологлар ҳарбий гарнизон турган жойнинг бир чеккасида муқаддас олов ёниб турганини тасдиқловчи безакли ўчоқ, аскарлар ҳайкалчаларининг парчалари ва филнинг кичик ҳайкалчаларини топишган. Олимлар шунингдек, қалъа ичида дренаж-канализация ҳам бўлганини аниқлашди. Қаранг, антик даврда ҳам сув қувурларидан фойдаланишга эътибор берилган экан.

Қалъага чиқишимиз билан тасаввурга сиғиши қийин бўлган инжа манзарага юзма-юз бўлдик: бир томон гўзал ва бепоён чўл, бир томонда сокин, осойишта оқиб ётган Жайхун, бир томонда адоқсиз Бодойтўқай чангалзорлари.

– Бу томонларда қайнар булоқлару зумрад сойлар, яшил арчазорлару кўм-кўк ўтлоқлар камчил. Кўриб турибсиз, чўл тараф пасту баланд барханлар, кўса соқолидек диккайган саксовул поялари, чўкиртақлар. Аммо, баҳорда шундай гўзал бўлиб кетадики, қипқизил қизғалдоқзорлар кўзни қамаштиради. Шамолга кўксини тутиб турган тепаликлар ям-яшил майсалар билан қопланади. Ўсимлик дунёси шу қадар бой, тиз-

зага урадиган ўт-ўланлари шу қадар ранг-барангки, соатлаб томоша қилсанг ҳам тўймайсан.

– Замонлар бўронида тоғлар емирилган, кентлар хоки туроб бўлиб кетган, – деди афсус билан Муҳаммад Али ака. – Бу пахса деворлар эса ҳамон тирик, ҳамон чидаб келяпти ҳаммасига.

– Гуар тўғрисида бир қизиқ афсона бор. Бу афсонани Россикова деган олима ёзиб олган. Унда айтиладики, Гуар исмли келишган йигит Шиш пайғамбарнинг аёлига ошиқ бўлиб қолади. Ва дарёнинг ўнг соҳилига, тоққа яқин жойда ажойиб кўрғон ва сарой қуради. Ер тагидан дарёнинг чап соҳилидаги севиклисининг саройига элтувчи йўл қазади. Шиш пайғамбар хиёнаткорлар алоқаси устидан чиқиб қолади ва ўз рақибига ташланади. Шунда аёл ўз эрига ёрдамлашиш ўрнига унинг оёғи остига тарих сочади. Шиш пайғамбар оёғи тойиб тиз чўкади. Шу пайт пайғамбарнинг ити Гуарни оёғидан тишлаб йиқитади. Рақибини ўлдиргач, пайғамбар аёлига: “Хўжангга қандай хизмат қилишни итимдан ўрган”, дейди. Пайғамбар дунёни тарк этиш олдидан Гуарнинг олдидан тиз чўккани учун ўғилларига ўлганимдан кейин оёқларимни кесиб, фақат танамни дафн қилингллар, деб васият қилади ва унинг васияти бажарилади.

– Тайёр кино экан-ку! – деб юборди ривоятдан таъсирланган Алимбеков. – Нега кино қилмаймиз? Хўп, авваллари тилимиз курмовда, онгимиз тушовда эди. Шўроларга ёқмасди боболаримиз руҳий оламини улуғлаш. Энди-чи? – Алимбеков қизишиб кетди. – Нима тўсқинлик қиляпти? Шароитми? Маблағми? Техниками? Ҳаммаси бор-ку! Президентимиз маънавиятни юксалтириш тўғрисида қанчалар куюняпти. Ҳеч нимани аямайпти. Миллион-миллион маблағ эвазига техникалар, асбоб-ускуналар олиб берилляпти. Киночилар-чи? Телевизорда турк билан корейсникидан бўлак одам томоша қиладиган нарса бўлмаса.

– Савол бериш осон, – деди гўё уни юпатмоқ оҳангида Пирмат ака. – Сиз киночини, киночи сизу бизни айблагани билан масала ҳал бўлиб қолмайди. Белни икки-уч жойидан маҳкам боғлаб ҳаммамиз бараварига бир ёқадан бош чиқариб ишлашимиз керак. Хўш, мана Муҳаммад Али ака, тарихни билади, кўлидан ёзиш келади. Нима учун ёзмайди? Мисол учун соҳибқирон Амир Темур ҳақида бир неча серияли фильм ёзиб бериши мумкин-ку?

– Ҳозиргина ўзингиз айтдингиз, савол бериш осон, деб. Мен сизга айтмовдимми Соҳибқирон ҳазратлари ҳақида кўп қисмли киносценарий ёзиб, кинокомпанияга топширганимми? Улар “зўр” деб қабул қилишди-ю, нима учундир ушлаб-ушлаб икки йил ўтгач қўлимга қайтариб беришди.

– Консерватория биноси ёнбошида қуриляётган Медиамарказ битай деб турибди, – деб мулоқотга аралашдим бу соҳадан хиёл хабарим борлиги учун. – Марказ ишлай бошлаганидан кейин кино олиш учун жуда кенг имконият очилади. Киночилар йил давомида сира қийналмай съёмка қиладиган бўладилар. Юқорига пояма-поя чиқилади, учиб эмас.

– Қарангллар, – деди Пирмат ака чўл томонда ерга санчилган найза каби қаққайиб турган қатор симёғочларни кўрсатиб. – Буталар орасида бўзрайиб ётган ёлғизоёқ сўқмоқ, дарёнинг у соҳилида қуш

уяларига ўхшаб мўъжаз кўринган иморатлар, қирмиз рангга бўялган томлар, дарахт учларидаги яккам-дуккам япроқларнинг ажиб жилваланиши... Қани энди бир оператор бўлсаю... Қаерда бор бундай манзара. Эшитишимча, ҳинд киносанъаткорлари мана шундай манзараларни суратга тушириш учун бошқа мамлакатларга бориб, миллионлаб маблағ сарфлар экан. Бизда эса деҳқончилик, фақат қадрига етмаймиз, шекилли.

Охирлаб бораётган куннинг ҳозирги кўриниши ҳақиқатан ҳам бетакрор қиёфада эди. Ботаётган қон-талаш офтоб дарё бетиде аксланади. Енгил шамол, овулда кимдир тандирга ўт ёқаётган бўлса керак, ўша томондан турли гиёҳ хидлари аралаш куюк тезак исини ҳам олиб келмоқда.

Кўкқисдан тик турганча офтоб ёнбошлаётган тепалик томонга кўзларини қисиб қараб турган Абдухолик Абдураззоқовнинг баланд овози жаранглаб кетди:

Бу юртда ҳар тепа – бир шаҳар ўрни...

Не-не боғлар қолган қумлар тагида,

Кукунларда ухлар не-не саройлар...

Асрлар зарбидан ҳали чўкмаган,

Белин букмаган –

Миноралар бошлар ҳу олисларга

Кўнгул, жой бўшатма ғариб ҳисларга.

Сўзларнинг жарангига, тўлқинига завқланиб қулоқ солиб турган Ўразбой суюниб кетди:

– Миртемир домланинг “Қорақалпоқ дафтари” туркумида чиройли туркум жўқ! Бизни юрт тўғрисида ҳеч ким Миртемир домлачалик содда ва қайноқ шеърлар битган эмас. Қаранг, манови гўзал сатрларга қаранг:

– Янгажон! – дедим.

– Қайним-ов! – деди.

– Берроқ кел! – дедим.

– Айнима! – деди.

Давра қувноқ эди, суҳбат шўх эди,

Кўнгулда зарра ҳам ғубор йўқ эди.

Ана табиийлик, ана ҳазил-ҳузул! Ана соддалик, ана даҳолик! Сел бўлиб кетасан, сел!

Энди мана бунисини эшитинг:

Бўйларида суҳсур учар, ғоз учар,

Қирғовул, оққувлар этиб ноз учар,

Қишни қувиб кўклам учар, ёз учар,

Кўкка тўлар савт-садо, яли-яли.

Сира ақл бовар қилмайди-я! Қанча сербўёқлик, халқчиллик, самимият, мазмундорлик, нафосат, нафислик, мусиқийлик!.. Оқин дегани, халқ оқини дегани шундай бўлса-да!

– Шунақа нарсани ёзиб қўйиб, бемалол оёқни узатиб кетворсанг арзийди! – деб қўйди орзумандлик билан Музаффар Аҳмад.

– Шунинг учун ҳам домланинг шеърлари аллақачон кўшиққа айланиб, том маънода халқ мулкига айланиб кетган. Миртемир домланинг шеърлари шундай сеҳрли бир қудратга эгаки, уни айтиб, ёзиб, гапириб бериш қийин.

– Тўғри, Миртемир домла адабиётимиздаги баланд чўққи, жуда баланд!.. Ўқийсан, ўқийсан... ўқиган сайин яна нимадир кашф этгандек бўлаверасан. Аммо Абдулла Қодирийдир, Усмон Носирдир, Ғафур Ғулумдир, Абдулла Қаҳҳор ёки Ойбек дом-

ладир, улар ҳақида озми-кўпми бир нималар қилинган адабиётшуносликда. Миртемир домланинг ижоди эса очилмаган кўриқдай яйдоқ ётибди. Адабиётшуносларнинг катта қарзи бор бу улуг зот руҳияти олдиди.

Алимбеков гапани тугатар-тугатмас дарё тарафдан:

– Ассалом, Аму! Ассалом, Жайхун! – деган ҳайкириқ келди. Ёппа қарадик: Қозоқбой Йўлдош! Жайхун бўйида бизга қараб кўллари силкитяпти: – Бу ёққа тушинглар!

Қалъадан қачон дарёга тушиб кетганини сезмай қолибми. Завқим тошиб кетди қулочларини кериб туришига қараб. Кечки салқинда совқота бошлаган иликларимга олов оқиб киргандек бўлди ва унга қўшилиб ҳайқириб юборишдан ўзимни зўрға тийиб қолдим.

Қалъанинг энг баланд нуқтасидан қачонлардир болакай Пирматни ўз қучоғида кунига ўн марталаб эркалатган меҳрибон дарё бўйига эндик. Тушаётганимизда устознинг энтикиб-энтикиб нафас олаётганини сездим.

Амударё қадрдон дўсти билан саломла-шаётгандек шўх тўлқинларини қирғоққа чалпиди. Пирмат ака:

– Салом, она дарё! – деб кўллари кўксига қўйди, эгилиб дарёга салом берди. Кейин қаддини ростлаб, кўллари кенг ёзиб, ўмганини кериб худди дарёни қучоқламоқчи бўлгандай меҳр ва ички бир нидо билан: – Дунёда Амудан чиройли дарё йўқ! – дея хитоб қилди. Устознинг бу сўзларида ҳеч қандай шиор ё қақириқ тарзидаги чучмал оҳанжамалик йўқ эди. Солиҳ фарзанднинг ота маконга беадоқ муҳаббати гуркираб турарди бу хитобда. Устоз чуқур нафас олдиди, қамишлар, чечаклар ўсиб ётган нариги қирғоққа, тепаликларга, дарё ёқалаб кетган беадоқ тўқайга суқланиб қараб қолди.

Дарё ҳам мунгли-маъюс бўлиб қолгандек эди. Тўлқинлар ўша кунлар қиссасини шивирлаб айтиб бермоқчи бўлаётгандек майин чайқаларди.

– Учта қўйимиз бўларди. Ўтлатиш учун ҳар кун қайиққа миндириб дарёнинг у ёғидан бу ёғига олиб ўтардик. Ўт қалин эди бу қирғоқда. Қўй боқиб юрганимизда қалъа деворлари атрофида Исо пайғамбарга ўхшаган сочлари узун бир чол юрарди Гуар қолдиқларини қовлаб-қазиб. Қадимда бу заминда умргузаронлик қилган маҳаллий аҳоли – сак-массагетлар Амуни “Ўкуз” деганини биринчи марта ўша чолдан эшитган эдик. Она дарёмиз юнон адабиётида ОКС геркча ОКОС шаклида тилга олиниши, Маҳмуд Қошғарий луғатида “Ўкуз” термини дарё сўзини англатиши, “Авесто”да Ардвиги, яна бир манбада Амул ҳам дейилиши, Жайхун номи эса Тавротдаги “Гихон”нинг арабчалашган шакли бўлиб, дарё 17-асргача ўғуз деб келингани, туркий тилларда ҳам ўғиз атамаси дарё маъносида қўлланганини кейин-кейин китобларни ўқиб билдик. Билганларим дарёдан томчи, денгиздан заррадир. Бу заминда не-не сиру синоатлар яшрингани ёлғиз Яратгanning ўзига аён.

– Амул дегани ҳозирги Чоржўй. Амударё атамаси адабиётга анча кеч, IX-X-асрларда кирган. Академиклар Бартольд ва Яҳё Ғулумовнинг аниқлашича, Амул

шаҳри Мавороуннаҳр билан Хоразмни боғловчи йўллар чорраҳасида жойлашган бўлган.

Кўёш тоғлар ортига ботиб борар, рўпарадан эсаётган шамол буталарни чайқатар, Пирмат ака ҳикоя қилаётганда, қуруқ қамиш поялари бир-бирига тегиб шитирлаган овозлар эшитиларди.

– Бу дунё йўриқларини англамоқ қийин, – деди бир дақиқалик жимликдан кейин Муҳаммад Али ака ўйчан оҳангда. – Юсуф Хос Ҳожибнинг “Қутадғу билиг”ида бир манзара бор. Ўзғурмиш Ўғдулмушнинг саволига жавоб бера туриб дейди: “Қора ер қаърига бир назар солгин, унга не-не кишилар кирмаган. Аммо унинг ўпқони сира-сира тўлмайди.

Қора ер қаърини очиб кўриш мумкин бўлганда эди, у ерда не-не сара, асл кишилар азоб чекиб ётганларини кўрган бўлар эдинг.

Не-не беклар қора ер билан тенг бўлиб ётибдилар, не-не билағон, донишмандлар ер остида чириб ётибдилар.

Уларнинг бегини қулидан ажрата олмайман, камбағалларини бойларидан фарқлай олмайман.

Мана шундай сара кишилар ер билан яксон бўлганларида, ё сен, ё мен тирик қолармидик...” Фалсафага қаранг...

– Тарихни қовласанг қизиқ, – деди ҳалидан буён индамай эшитиб турган Қозоқбой ака. – Мана тил, ўзимизнинг туркий тилимизнинг бошидан кечирганлари. Тилшунос олим Баскаков туркий тилларнинг шаклланишини уч даврга: хунлар, қадимги турк, ўрта турк даврларига бўлади. Эрамизнинг V асригача бўлган биринчи даврда аввал жануб ва шимолда, кейин шарқ ва ғарбда йирик уруғ-қабилавий бирликлар пайдо бўлади. 6-9 асрларни ўз ичига олган қадимги турк даврида илгари шакланган қабилалар ва уруғлар энди булғорлар, қипчоқлар, ўғузлар, қорлуқлар, қирғиз-қипчоқлар қабиларга бўлиниб кетади. Олим 9-15 асрларни қамровчи учинчи даврни иккига: 4-12 асрларни қамровчи мўғулларга ва улардан кейинги 13-15 даврларни ўз ичига олган қорахонийлар, хоразмийлар ва улардан кейинги Олтин Ўрда давлати, Салжуқийлар иттифоқининг ташкил топиши билан белгилайди. Баскаковнинг фикрича ўғузлардан: ўғуз-туркманлар, ўғуз-салжуқийлар, ўғуз-булғорлар, қипчоқлардан эса қипчоқ-булғорлар, қипчоқ-половецлар ва ҳоказолар вужудга келади. Аммо унинг тадқиқотида баҳсли ўринлар кўп.

Файзулла Салаев Қозоқбой аканинг мулоҳазаларини давом эттирди:

– Аммо битта ҳақиқат борки, ҳамма даврларда ҳам бу минтақада яшаган аجدодларимизнинг обрў-эътибори жаҳон миқёсида салмоқли бўлган. Александр Македонский бостириб кирганда, Хоразм давлатининг чегараси Итил (Волга) ва Ёйиқ (Урол) бўйларидан тортиб Днепр ва Қора денгиз қирғоқларигача чўзилган эди. Бу ерларда қипчоқлар, можорлар, хазарлар, ўғузлар, печенеглар каби туркий қавмлар яшар эди. Киев Руси даврида ҳам Хоразм давлатининг қудрати баланд эди. Бу вақтларда ҳатто Киев Руси давлатининг князи Владимир Святославич ислом динини қабул қилиш ниятида ўзининг тўрт кишилик вакилини Хоразмга жўнатган. Рус элчиларини ҳурмат билан кутиб олган Хоразмшоҳ, жавоб тариқасида машхур имомлардан

бирини Рус давлатига юборган, шундан сўнг айрим руслар ислом динини қабул қилган.

– Яна бир қизиқ факт, – деди Пирмат ака. – Бундан бир неча минг йиллар олдин Амударё Ўзбой орқали ўтиб Каспий денгизига қуйилган. Кейинчалик табиий кучларнинг қаршилигига учраб дарё ўз йўлини ғарб томонга бурган ва натижада Орол денгизи ҳосил бўлган. Серунум тоғ жинслари-минерал ўғитлар чўкиб-ўрнашиб қолганидан бўлса керак, туманимиз ерлари серҳосил. Лекин... – Пирмат ака бирдан хаёлга чўмди. – Лекин, бу халқнинг чеккан азобларига... Майли, Искандару мўғул истилоларини қўя турайлик. Фақат рус империясининг ўзи уч маротаба уюштирган босқини оқибатида озмунча бегуноҳ инсонлар қурбон бўлдимми? 1717 йилда келиб чиқиши кавказлик бўлган генерал Бекович-Черкасский, 1839–40-йилларда Оренбург ҳокими Петровский, ундан кейин Фон Кауфман бошчилигида амалга оширилган босқинларда шу даражада ваҳшийликлар қилганки, тарихчи Баёнийнинг “Шажараи Хоразмшоҳ” асарида ёзилишича, Манғитни босиб олаётган рус кўшинлари аҳолининг эркагу аёли, ёшу қарисига қарамай бешикдаги бола-сигача аямай қириб ташлаган. Уйларни ёндириб кулини кўкка совурган босқинчилар бозор куни бозорга сотиш учун келтирилган чорва молларини ҳам отиб ташлаган. Рус императори қонхўр хизматчиларини улкан унвонлар, олтин қуроллар билан тақдирлаган.

Унутиб бўларканми бу фожеаларни. Манғитда “Минг ярим шахидлар” қабристони бор. Ўша даҳшатларда қурбон бўлган элдошларимиз тақдирини эслатиб турувчи унсиз хотира бу. Ҳокимият ҳозир у ерда боғ ва музей барпо қиляпти.

Расмий-норасмий учрашувлар адоқлагач, навбат овга келди. Бу жараён ташаббускори Ўразбой Абдурахмонов эди. У бир неча йиллардан бери ичимни қизитиб келарди Қорақалпоқ тўқайзорларию чангалзорлари ҳақида гапиравериш. Гап шундаки, биз етти-саккиз йил битта ташкилотда – Ўзбекистон телерадиокомпаниясида ёнма-ён хизмат қилдик. У “Ўзбектелефильм”нинг Қорақалпоқ бўлимини бошқарди. Қорақалпоғистоннинг табиий бойликлари, қадимий ёдгорликлари, бетакрор табиат оламини тасвирловчи қатор ҳужжатли фильмлар яратди. “Ахборот” теледастурида кўриқхоналардан тайёрлаган қизиқарли лавҳа ва репортажлари берилди. Фақат шу эмас, бу оғам билан жуда узоқ, салкам қирқ йиллик қадрдонлигимиз бор.

Олдинда бизнинг “Газик”, орқада “Нексия” – кетиб боряпмиз чўл оралаб. Манғит орқада қолди. Кегайли каналининг “Кийик кўприк” деган кўпригига яқинлашганда, Ўразбой:

– Манов ёққа бир қаранглар! – деди катта йўлнинг чап томонида катта карвон янглиғ тизилиб турган замонавий иморатлардан иборат кўркам кўрғонни кўрсатиб. – Замонавий усулда қурилган янги посёлка. Янги Халқобод дейилади. Президентимизнинг 2009 йилда қабул қилган “Қишлоқ жойларда уй-жой қурилиши кўламини кенгайтиришга оид кўшимча чоратadbирлар тўғрисида”ги қароридан кейин қурилган. Шаҳардаги уйлардан кам эмас. Ҳамма шароити бор. Бир вақтлар уй қурсак, ҳовлининг ярмини бостирмаю

молхона эгалларди. Бу уйларда буткул бошқача – айвон, даҳлиз, меҳмонхона, ётоқбўлма, бала-чақа хонаси, ванна, гараж – ҳаммаси муҳайё, жой-жойида.

– Шу ерда бир пас тўхтаб, янги посёлкани бир кўрайлик, – деди қизиқиши ортган Абдухолиқ ака. – Президентимизнинг сиз тилга олган қарори мамлакатда замонавий қишлоқ меъморчилигининг шаклланишига асос солди, қишлоқ ободлиги ва тараққиётига замин яратди. Лекин айрим вилоятларда маҳаллий шароит, халқимизнинг табиати, майл-истаги ва азалий анъналарини ҳисобга олишда маълум камчиликларга ҳам йўл қўйилганини Пирезидентимиз Андижон вилоятига борганларида алоҳида таъкидладилар.

– Бизда ҳаммаси одамлар минг йиллардан буён орзу қилиб келганидай! – деди кўзлари ёниб Ўразбой оға. – Ҳар бир ҳудуд алоҳида-алоҳида яратилган намунавий лойиҳалар бўйича қурилган. Мана, ҳозир ўзингиз кўрасиз.

Кўрдик.

Ҳавасимиз келди.

Қани энди, биз шундай бир иморат қурсак, дедик бир-биримизга. Илло, Янги Халқободнинг кўчалари шаҳарнинг равон йўлларидан асло кам эмас, деворлари қизгимтир пишиқ ғиштли, ғоят шинам ва бежирим уйлар, бу уйлардаги қулай шароитлар, чиндан-да ҳавас қилса-қилгулик эди. Ётиш-туришдан ташқари 12 сотихли ҳовлида эчки-қўй, товуқ-жўжа боқиш, дарахтлардан мева-чева, томорқадан сабзи-пиёз етиштириб, бемалол рўзғори дастурхонини обод қилиш мумкин. Шаҳарча тоза ичимлик суви, табиий газ билан таъминланган. Ўзининг боғчаси, мактаби, спорт майдони, супермаркети, маърака-мавридлар ўтказувчи маросимлар уйи бор. Икки чақиримча нарироқда янги коллеж биноси битай-битай деб турибди.

– Янги уй-жойлар одамларнинг ҳаётини, орзу-уйларини ўзгартириб юборяпти, – деб давом этди яна катта йўлга тушганимиздан кейин Ўразбой оға. – Ҳамма ишлайди, тинмай олдинга интилади. Сабаби, бу уйлар кредитдан пайдо бўлган. Кредитлар имтиёзли – 15 йиллик. Қарздан қутулиш учун ҳам астойдил ишламасанг бўлмайди. Уй қуриш азобларини уй қурган билади. Ёғоч топ, тахта топ, цемент қидир, ғишт опке, уста гаплаш, мардикор опке, ҳашарчи изла – жонингни ҳалқумингга келтириб юборади. Қорақалпоғистонда шунинг учун ҳам уй қуриш пашти тўхтаб қолган эди. Ҳозир-чи, меъморларга бориб, кўнглингга ёққан лойиҳани танлаб, буюртма берасан – тамом-вассалом. Ҳаммасини ўзи бажариб, кўлингга калитни туқзади. Мен битта газетанинг закази билан шу соҳада амалга оширилаётган ишларни ўрганиб чиқдим. Бурноғи йили мамлакатда 6800 та, бултур 7400 та мана шундай уй-жойлар қурилган бўлиб, шуларнинг 500 га яқини “Қишлоққурилишинвест” инженеринг компанияси Қорақалпоғистон филиали буюртмасига асосан Қорақалпоғистонда барпо қилинган. Элликқалъадаги “Қилчиноқ”, Кегайлидаги “Қизил уй”, Хўжайлидаги “Ойбек”, Чимбойдаги “Тазқора”, Нукусдаги “Узункўл”, Қўнғиротдаги “Гулистон” кўрғонларида саф-саф турналар каби тизилишиб турган мана шундай биноларни кўрганда одамнинг севинчи ичига сиғмай кетади.

Ўразбой оғанинг ҳикояси тўқайзоргача давом этди. У яна барча турдаги қурилиш материаллари ҳам асосан

Қорақалпоғистоннинг ўзида ишлаб чиқарилаётганини, илгарилари атиги тўртта ғишт заводи бўлган ўлкада ҳозир ўнлаб шундай заводлар кечаю кундуз тинимсиз ишлаб турганини ҳам айтиб берди. Йўлнинг икки бетини қоплаб бораётган чангалзор қалинлашиб-куюқ-лашаверди.

– Ҳозир буриламиз, – деди машинани ҳайдаб бораётган Ўразбойнинг божаси – Абдуқодир Карамиддинов дарахтлар орасидан оқариб кўринган тор кўчага бурилиш учун улловни йўл ўртасига олар экан. – Бу ёғи йўдим-чуқур.

Англадикки, энди эҳтиётроқ бўлиш керак. Асфальт йўлдан чапга бурилиб чангалзорга кирдик. Тупроқ кўча тўқайзор-ўрмон ичидаги тевараги четан девор билан ўралган ҳаят-ҳовлига олиб борди. Исми Манабай экан, ёши 25 ларга кирган совуқда ҳам енгил кийинган йигит бизга пешвоз чиқиб қўлимизга сув қуя бошлади.

– У Абдуқаҳҳор акага айрича кўтаринкилик билан: – Балиқшўрваям, балиқжаркопам тахт. Қайсидан бошлайлик, оға?–деди.

– Ўрдакшўрва-чи? Тайёрми уям? – деб кулди Карамиддинов ака. Кейин бизга бурилиб: – Қорақалпоқ дегани тўғри таёқ – айёрликни билмайди, – деб яна йигитга юзланди: – Аввал уйга кирайлик, овмин-повмин қилайлик.

Жанабай шарақлаб кулди:

– Бўладиган ишни жантаққа судраш нима керак, оға?

Пешонаси ярим айлана айвончада пойабзалларни қолдириб, нимёруғ йўлак билан тўрдаги кўндаланг уйга ўтдик. Кенг ва ёруғ эди бу хона. Ўртада тузалган узун хонтахта. Хонтахта гирдига янги кўрпачалар тўшалган.

Ҳар ким сийини билиб-билиб ўтирди.

Ҳасса таянган эса-да, ҳаракатлари тетик қорақалпоқафт бир чол кирди. Кўринишига қараб етмишларга киргандир десак, саксондан ошганига беш йил бўлган экан. Эсенгелди бобо дуони ҳам баъзи чолларга ўхшаб эзиб ўтирмади:

– Олганларинг олтин бўлсин. Юртимиз ободлигини, тинчлигимизни сақлаб турган давлатбошимизнинг умри узоқ бўлсин. Кўз тегмасин мамлакатимизга. Омин, облоху акбар!

Қорақалпоқ одати бўйича хонадон бекаси чой опкирди.

– Келиним, – деди чол. – Оти Зебогул. Қизим, улўф меҳмонлар билан сўраш.

Зебогул келинчақлар каби эгилиб сўзсиз саломлашди. “Хуш кўрдик, оға”, деб Абдуқодир акага алоҳида илтифот қилди. Уй эгаларининг муомаласидан сездикки, Абдуқодир аканинг обрўйи баланд эди бу ёқларда. Ахир, у кимсан – “Нукус балиқ” очик акциядорлик жамияти раисининг ўринбосари-да.

Бир-икки пиёла чойдан кейин, Эсенгелди бобо “Сизлар ёзилишиб бемалол ўтиринглар”, дея узр сўраб чиқиб кетди. Карамиддинов Жанабойни чақириб бундай деди:

– Мана энди шўрванг борми, қовурмангми – опкелавер. Фақат тез бўл. Қоронғу тушиб қолмасидан кўлга чиқиб... а? Милтиқлар мойланганми? Маладес. Чечамга айт, дажжам-дажжам қимирласин.

Гап ош-овқатда эмас-у, лекин дастурхон ҳурмати,

меҳмондорчилик ҳурмати – айтишим шарт: умримда емагандим бундай мазали балиқшўрвани – ичган сари ичгинг келади.

Балиқшўрликдан кейин, уст-бошимизни алмаштириб, овга жўнадик

Олти кишими, саккиз кишими, ишқилиб, Пирмат ака билан Муҳаммад Али акадан (улар иккови шу ерда қолишди. Муҳаммад Али ака яқинда кўзини даволатган, эҳтиёт қилди. Пирмат ака у кишини ёлғиз қолдириб кетгиси келмади) бўлак ҳаммамиз, ва яна иккита мезбон бола билан машинага жойлашдик. Машина четан девор ёқалаб бироз юргач, чапга – куюқ бутазор ичига шўнғиб кетган илонизи кўчага бурилди. Олдимизда трамвай йўлидай ёнма-ён кетган иккита из кўриниб турарди. Изларда ҳалқобланиб қолган лойқа сув пасайиб-ғинғиллаб бораётган “Газик” ғилдираги остида буталарга сачрайди. Машина музда кетаётгандек гоҳ олди, гоҳ кети тойғониб кетади, аммо ариқчадан четга чиқолмай, яна билтанглаб-билтанглаб кетаверади. Изларнинг орасида қуриб қолган ўт-ўлан чўкиртаклари диккайи кўринади, кўчанинг икки ёни уват – у ёғи бутазор.

Кўп юрмай чангалзор қалинлашди. Олдинда қорайиб турган дарахтлар орасида умрингда кўрмаган қанақадир мубҳам бир нималар бордай туюлади. Ихтиёрингни ўғирлаб қўйган ўша “бир нималар” сари зўр ҳафсала билан интилаверасан, ниҳоят сеҳрли бўлиб кўринган бояги жойга етиб борасан, қарасанг – ўзинг билган дарахтлару буталар, бошқа ҳеч гап йўқ. Надоматли бош чайқаб қўясан. Аммо шу заҳоти олдинда янаям мавхумроқ нарсалар бордек бўладию, тагин шиддат билан йўлингда давом этасан. Бизнинг истқболимизда ҳам қандайдир ўзгача бир нарса кўрингандек бўлаверди. Олисида, қалин чангаллар орасида алланарса ялтираб кўринди. Буталар ортидаги бепоён кўл экан бу. Шу экан Довудкўл деганлари.

Бу ердаги манзара ҳайратли эди: ботаётган қуёш нурлари кўл бетига қип-қизил гиламдай тўшалган – чўғдек товланади, кечки шамолда қамишлар сирлисирли шитирлайди, сув чайқалиб келиб соҳилга урилади. Бир муддат кўлдан кўз узолмай қотиб турдик. Турган жойимиз машина олдинга-орқага юриб амалтақал билан бурилиши мумкин бўлган кичик сайҳонлик эди. Оёқ ости лой, шох-шабба ва қуриган ўт-ўланлар устидан эҳтиёт бўлиб юрмасанг оёгинг лойга кириб кетиши мумкин. Жанабой машинадан тушган заҳоти милтиқни елкасига ташлади-ю, одам бўйи қамишлар орасига кириб кетди. Карамиддинов қуриган қамишларни ёнламасига тепиб-босиб жой тайёрлашга киришди. Ўразбой машина юкхонасидан ул-бул олиб “Газик”нинг тумшугига қўйди:

– Бу жай савуқ, ақсақаллар, баданни қиздириб олмасангиз шамаллаб қолув мумкин.

Тўғри эди унинг гаплари. Биз – шаҳарлик соякилар, кўлдан келаётган муздай шамолнинг совуқ заҳрини аллақачон сезиб бўлган эдик. “Баданди қиздириб” олаётганимизда, Жанабой кириб кетган қамишзор ичидан кетма-кет ўқ товуши эшитилди.

– Иккитаси тегди, биттаси... йўқ, – деди ўша тарафга қулоғини динг қилиб турган Карамиддинов.

– Қаёқдан билдингиз?

– Тегса “пиқ” этади, тегмагани варанглаб кетади.

Абдухолик Абдуразақов:

– Биз фақат варанглатар эканмиз-да, – деб машинага суяб кўйилган милтиқни кўлига олди.

– Овчи ака, милтиқ стволини одатда бировга қаратмайдилар, тепага кўтарволинг! – деб яйрабгина кулди Ўразбой.

– Э, дарвоқе, – деб Абдухолик ака милтиғининг учини осмонга ўнглаб, кўға-қамиш орасида ғойиб бўлди.

Қозоқбой Йўлдош бўлса эски овчи сингари бешотарни обдон текшириб бўлганидан кейин шошилмай, Жанабай кетган томон йўналди. Мен кўлга қараб юрдим. Шох-шаббаларни аста-аста босиб сувга кирдим. Елкамдаги милтиқ совуқ ва оғиргина эди. Эҳтиётлик билан кўнжи бир қулоч резин этикни судраб, тойиб-тойғониб тобора ичкарилаб боряпман. Тиккайиб турган қамишполярнинг бўйи пасайиб, кўл сатҳи кенгайиб бормоқда. Сув тиззамни кўмди.

Узоқдан яна ўқ товуши келди. Қудалар отди-ёв. Нимадир ўлди. Юрагим шувиллаб кетди. Милтиқни авайлаб туширдим. Елкамга осдим. Ва негадир суюниб кетдим. Резин этикни судраганча тез юришга ҳаракат қилиб, қирғоққа чиқдим.

Соҳилдагилар кула-кула қарши олишди:

– Ўҳ-ҳў! Какликлар камарга сиғмай кетибди-ку!

– Э-э! Ҳозларни қаёқдан топдингиз?

– Айтсам, ишонмайсиз, – дедим Адҳамбек Алимбековга қуролни узатиб. – Мен умримда милтиқ отган эмасман.

– Қойилман! – ошқора ҳайқириб юборди у. – Қўрбоши, овчиларнинг кўрбошисиман демайсизми, тақсир! – Кейин машинанинг капотига кўли билан тарсиллатиб бир урди-да: – Олинг мановини, – деб пиёлани кўлимга тутқазди.

Қамишзорни шитирлатиб, қудалар ва Жанабай билан ўзимизнинг овчилар чиқиб келишди. Қудаларнинг кўли белида, аммо Жанабайнинг камарида бештача қирғовул осилиб турарди.

– Отган биз бўламиз, Жанабай кўтариб келяпти! – деб ваҳ-ваҳлаб кулди Қозоқбой ака. – Тўғрими, Жанабай иним?

– Эҳ-ҳе улар отган қушларнинг қанчаси чакалакзорда қопкетди, тополмай қолдик қоронғида, – деб кулгига қўшилди мезбон. – Овчилик ҳавосини олган, пихини ёрган экан Қозоқбой ағамиз.

Тик турганча “пихини ёрган” овчиларни шарафладик, Кейин Карамиддинов тўшаган дастурхон те-варагида давра қурдик. Боягина осмонда эмин-эркин учиб юрган бахтсиз қирғовуллар бир четда – хашақлар устида уюлиб ётарди. Ичим ачишиб кетди:

– Ҳар келган тўда шунчадан отиб ўлдираверса дунёда қуш зоти қолмасак керак. Шундайми?

– Йўқ, гап фақат отишда эмас, – деди Карамиддинов. – Хитойда 1,5 миллиард одам бор. Агар улар биттадан қуш отганда ҳам Хитойда парранда қирилиб кетарди. Қушларни кўпайтиришни ҳам эсдан чиқармаслик керак, ҳамма гап ана шунда..

– Нега олов ёқмай ўтирибмиз? Шундай жой, оқшом, сувуқ...

– Манов башлик не қилмаятир, – Карамиддиновга ишора қилди Ўразбой оға. – Алов тўқайга ўтса, ўрман жанип кетади, дийдимми-е...

– Гулханни эртага, балиқ овида ёқамиз, – деди Карамиддинов юрт эгасига хос салобат билан. – Кечки олов апасний, буталар ҳали қуруқ, тангадай чўғ палакатга айланиб кетиши мумкин. Тўқайда қамиш кўп, юлғун, саксовул кўп, қари толлар кўп. Салга пов этиб кетади.

Карамиддинов энди бизларни чалғитмоқчи бўлиб гап абдавани бу ерларнинг табиатига бурди.

– Қорақалпоғистонда ўрмон-тўқай фонди 1129 минг гектардан зият. Амударё дельтасида етти юз хилга яқин гулли ўсимликлар ўсади. Шуларнинг 364 тури дориворлик хусусиятига эга. Умуртқали ҳайвонларнинг 3500 дан ортиқ тури бор. Чўлда – илон, калтакесак, қумсичқон, қўшоёқ, жайрон, бўри, бургут, тувалоқ; тўқайда – қирғовул, ўрдак, ғоз, лойхўрак, чиябўри, тўқай мушуги, қуён, қабон; кўлда – пилмай, сазан, таран, лаққа...

Ўразбой шу ерда божасининг гапини бўлиб, мавзу жиловини кўлига олди:

– Энг катта кўриқхона “Судочье”. 1991 йилнинг декабр ойида Президентимизнинг ташаббуси билан “Судочье” давлат орнитология буюртма кўриқхонаси ташкил этилди. “Бодайтўқай” билан “Сайғоқ” кўриқхоналариям бепоён. Булардан ташқари, 2000 йилдан буён Орол денгизининг қуриб қолган ўзанида ўрмон барпо этишга оид Ўзбекистон – Германия қўшма лойиҳасини амалга ошириш ишлари давом этмоқда. Ҳар тойча ўзи сув ичган булоқни мақтайди, деган хаёлга борманглар-у, аммо инсон учун туғилган еридан мукаррам манзил бўлмади. Ҳар кўкатнинг ўзи суйган тупроғи бўлади.

Қорақалпоғистон дегани – бир ёни Қизилқумга, бир ёни Қорақумга уланиб кетган беҳудуд чўлу саҳролар орасидаги бир макон аслида. Аммо шу саҳрою чўллар бир кун келиб юртимизни Қувайт, Дубай деган давлатлар каби дунёдаги энг бадавлат давлатларга айлантириб юбориши мумкин.

Ҳалидан бери божасининг гапи тугашини кутиб турган Карамиддинов аллақандай шишиниб, аллақандай бошқача бўлиб, мавзунини илиб кетди:

– Маладес! Дунёдаги энг катта саҳро Саҳрои Кабирдир. Унинг майдони 700 минг квадрат километр. Ундан кейин Марказий Осиёда Гоби, Жунғория, Арабистон ярим оролида Руб ул-Холий, Қизилқум билан Қорақум ана шу саҳролардан кейинги ўринларни эгаллайди. Қорақум 350 минг, Қизилқум 300 минг квадрат километрдан иборат.

Божаси сўзлаётганда чекиб турган Ўразбой яна ундан жиловни тортиб олди:

– Шўролар тузуми ўтган асрда Қорақалпоқ халқини зўрлик билан Оролидан айирди. 5 миллион гектар майдонни ташкил этувчи Оролқум саҳроси пайдо бўлди. Қорақум Устюрт ва Оролқум орқали Қизилқум билан туташиб кетди. Уч саҳро ва бир текисликдан иборат бўлган янги саҳро ер юзининг қанча қисмига эгалик қилаётганини ҳали ҳеч ким ҳисоблаб кўрган эмас. Бу фожеа оқибатида фақат ўсимликлар дунёсининг 220 дан ортиқ тури нобуд бўлди, ҳайвонот олами бошига қирон келди. 1920 йилда Устюртда 1 миллиондан зиёд бўлган сайғоқлар сони 40 баробар камайиб кетди. Ҳали кўп кулфатлар келтириши мумкин инсоният бошига бу даҳшатли фожеа. – Ўразбой оға аланглаб сигарет излади, тўнкарилган пиёлада тутаб

турган қолдиқни олиб, лабига текизган эди, бармоғи куйди, уни оловга отиб, қутини титкилади, қути бўш эди, унияш оловга ташлади. Салаев сигарет тутди. Ҳазбой оға ёнаётган чўпни оловдан суғуриб олиб, тутатди, кўкрагини тўлдириб тутун ютди. – Ҳуравонлар элимизни Оролидан айирса ҳам, Оллоҳхалқимизнинг насибасини бошқа томондан бераётир, – деб бор аламини чиқариб ташлаётгандек ичдаги тутунни қаттиқ пуфлади. – 1995 йилда Ҳўгин газ кони фойдаланишга топширилди. 2005 йилда “Шарқий Бердақ” газ кони очилди. Устюрт билан Орол атрофидаги 6 та кондан саноатбоп газ олиш йўлга кўйилди. “Кўнғирот” компрессор станциясида ҳар куни 35 миллион кубометр газни қуритадиган қурилма битказилди. Шу йилнинг ўзида Мўйнок атрофида “Порлитаў” ва “Соҳил” газ конлари очилди. Қораўзак билан Тахтақўпирда Жанубий Корея ва Эрон мамлакатлари компаниялари томонидан газ конларини тадқиқ қилиш ишлари бошланди. Президентимиз Ислоҳ Абдуғаниевич Каримов Жанубий Кореяга борганларида Сургилкон базасида газ-кимё комплексини қуриш ва конни ўзлаштириш лойиҳасини амалга ошириш бўйича 3 миллиард 100 миллион АҚШ валютаси ҳажмидаги инвестиция шартномасини имзолади. Россиянинг “Газпром”, “Лукойл” компаниялари эса Устюрт текисликларида янги газ конларини қидириб топмоқда. Эҳ-ҳе, яна қайсини айтай, айтиб тамомлаб бўладими? Давайти, шундай улуғ ишлар учун бир кўтарайлик!

Одамнинг кимлигини билмоқчи бўлсанг, сафарда сина, деган гап чин. Ҳалироқ жа-а мақтанувдим: Ҳазбой Абдурахмонов билан фалон йилдан бери дўстмиз, фалонмиз, писмадонмиз, деб. Умуман, олганда, нима деган бўлсам, бариси рости. Лекин унинг руҳониятини билмаслигим ҳам чин ҳақиқат эканки, сафар давомида буни янаям теранроқ сезяпман. У нафақат иқтидорли адиб, мамлакатда содир бўлаётган ҳар битта ўзгаришни чуқур ҳис этадиган, таҳлил қиладиган, ғалабалардан завқу шавққа тўладиган улкан қалб соҳиби экан. Зеҳн солсанг, Ҳазбой оға тилга олган фактлар бор гаплар – бўлиб турган ишлар, ҳамма билиши, ғурурланиши лозим бўлган воқеалар. Лекин бу оғамдек юракдан ҳис қиладими ҳамма, шодлиқларини ичига сиғдирилмай тошадими, кўпирадими? Сигмайлар кетадими замин у фалакка? Замон қанчалик тинч, осойишта, тўқ ва фаровон бўлмасин, барибир нолиб юривчи одамлар бор-ку! Халқимиз ундайларни: “Ношукурда шукур бўлмас, нонкўрда узр” дейди.

Кучоқлаб, маҳкам бағримга босгиларим келиб кетди ватансевар оғамни, ва янаям жўштиргим келиб:
– Кўнғирот сода заводи, “Тошкент – Бейнов” автомагистрალი-чи! – дедим унинг кайфиятига мослаб.

Шашти янада кўпиб, чехраси ёришиб кетди:

– Айтдим-ку, айтиб тамамлалмайсан, деб! – деди кўлларини ҳавода силкитиб. – Марказий Осиеда яккаю ягона завод бу! Каустик, кальцийлаштирилган сода, озиқ-овқат содаси ишлаб чиқариш билан бирга кўп соҳага зарур хомашёлар ҳам тайёрланади бу корхонада. Бу хомашёлар шиша ва шиша идишлар, ювиш ва тозалаш воситалари, қоғоз-картон ишлаб чиқариш, рангли металлургия ва енгил саноатда кенг қўлланади.

Яна битта зўр гап бор. Табиий усулда олинган соданинг баҳоси жаҳон бозорида ҳаддан ташқари баланд. Мана шундай табиий хом ашё захирасига эга давлатлар дунёда санокли. Уларнинг орасида авваллари Канада, Мексика, АҚШ, Бразилия, Боливия, Венесуэла, Боствана, Кения, Чад, Эфиопия, Нигерия, Танзания, Уганда, ЖАР, Хитой, Ҳиндистон, Покистон сингари давлатлар бўлган бўлса, эндиликда бу сафга Ўзбекистон ҳам кўшилди.

Ўзга юртининг гулидан ўз юртининг чўли яхши. Тўққан ерда туғинг тик. Менинг туғим шу чўлда тик – ҳилпирайди. Менинг чўлим, менинг жоним! Чўларинингдан, тўқайларинингдан айланаман, юртим!

На кеккайиш, на гердайиш, на такаббурликни билмайдиган оғамнинг бўйлари чинор бўлиб кетгандек эди. Бу ғурур оғушида олам-олам сурурни кўрдим.

– Азим Суюн бўл-э! – деди унга қараб завқи тошган Қозоқбой ака.

– Вей, у жўрам-ку! Қарақалпоқнинг куёви. Аяли Тўртқўлдан, – деб дарров Азим Суюнни мақтай кетди. Қорақуму Қизилқум тугул Султон Увайс тоғларида ҳам Азим Суюннинг қадами тегмаган жой йўқ эмиш. Балиқ бўлиб сузган эмиш Амударёда. Бадайтўқайда ёввойи ҳиндулар сингари чайлаларда яшаган эмиш ҳафталаб. Кечалари гулхан ёқиб то тонгга қадар “Якқу” айтиб чиққан эмиш...

Унинг сўзларига диққат билан қулоқ солиб турган Қозоқбой ака, шу ерда жойидан ирғиб турди-ю:

– Бўталарим! – деди бир ҳукмдор алпозда. – Бизни Азим Суюндан кам жойимиз борми? Олов ёқиш унга мумкин экан-у, бизга йўқми! Ёқамиз, гулхан ёқамиз. Эрталабгача уйқу йўқ. Қўшиқ айтмиш, шеър айтмиш. Ҳой, Абдуқодир, сен кўпам чимирилаверма, ўрмонингга мен кафил, битта бутанг ёнгудек бўлса, ялонғоч кўкрагим билан босиб ўзим ўчираман. Қани, ҳамма ўтинга!

Ўрмонда ўтин қаҳатми?

Зумда гулхан гуриллади.

– “Якқу” фақат Азим Суюнларники эмас, биз ҳам қадим-қадимдан айтиб келамиз, – деб Қозоқбой Йўлдош бошлади:

*Ўчоқда ўт беомон,
Қандай замон бу замон.
Мансаб, пулинг бўлса бас,
Қибла эрур тўрт томон.
Якқу-якқу, якқу-якқу-яқ!
Якқу-якқу, якқу-якқу-яқ!*

Абдуҳолик ака давом этди:
*Этик ечма – отим йўқ деб,
Томдан кечма – шотим йўқ деб,
Омон бўлса халқинг агар
Йиғламагин зотим йўқ деб.
Якқу-якқу, якқу-якқу-яқ!*

Мен ургутча “Бешқарсақ”дан олдим:
*Нозикдир қор оқ билагинг,
Оғир нарса ушлама!
Ёлғиз сени мен суйган сўнга
Сен ўзинени хушлама.
Ва-ху, ва-ха-ха!*

Оловни айланиб ўйинга тушдик. Узун-калта кўланкалар чангалзор устида лопиллаб турди.

Айтимларимиз ўрмонлардан ошди, чўллардан ошди, осмонга туташди, олис қорақум барханлари ортида ухлаб ётган туркман қардошларимизни уйғотиб юборди... Оёқ тагидаги қамишпопар, буталарнинг чўкиртаклари тупроққа ботди, зах ер билчиллаб кетди. Аммо, мазанинг энг зўри Жанабойнинг эркаси Жанатойда кетди – қуёнчадай сакраб-сапчиб тоза бити тўкилди. Аммо, бир ёғи олтмишдан ошган, бир ёғи унга етай деб турган одамларнинг диконглаши қаёққа ҳам борарди: ҳарсилладик-ҳалпилладик – бирин-сирин тинчидик.

– Зардуштий боболаримиз руҳи шод бўлди. Улар уч минг йиллар бурун худди шундай қилишган – олов теварагида давра қуриб, ўйин тушган, – деди нафас ростлаб, Файзулла Салаев. Айтмоқчи, бу одамни таништирмабман-ку! У Қорақалпоғистонда катта нуфузга эга адабиётшунос олим, Қорақалпоғистон Давлат Университетининг профессори, адабиётшуносликка доир бир нечта китоблари, шевага доир луғатлари бор. Камгап бўлгани, оғир карвон кўрингани учунми, негадир таништирмабман шу пайтгача. Салаев ичимдан топ қабилдаги писмиқ йигитлардан эмас, кўнгли очиқ экан. Олов атрофида оловга айланиб кетди: бир ўйнади, бир кўшиқлар айтди, ўланлар, термалар айтди. – Қадимда жамоат бўлиб яшаган боболаримизнинг доимо олов ёниб турувчи муқаддас хоналари бўлган, – деб тик турганча тушунтиришлар берди. – “Оловхона” дейилган бу жойлар, “Эркаклар уйи” деб ҳам юритилган. Эркаклар оловхоналарда дам олган, халфаналар қилган, йиғинлар ўтказган, узоқдан келган сайёҳлар шу ерда тунаб қолишган.

– “Авесто”да, Абу Райҳон Берунийда бор сиз айтганлар, – деб унинг фикрини қувватлади Адҳамбек Алимбеков. – Зардуштийлар Ер ва олов худоси ҳисобланган Митрага сиғинган.

Алимбеков шу тарзда фикрини яқунлагач, Салаев яна шошилмай ҳикоя қила бошлади:

– “Авесто” битиклари аждодларимиз ҳаёти, урф-одатлари, диний эътиқоди ва ақидалари билан бир қаторда тарих, фалсафа, география, манбашунослик, этнография, тиббиёт соҳаларини ўрганишда муҳим маънавий-маърифий қимматга эга. Бу муқаддас китоб жуда аччиқ азобларни бошидан кечирган. Манбаларга кўра, китобнинг учта нусхаси бўлган. Александр Македонский шуларнинг икитасини оловда ёқиб йўқ қилган. Ўн икки минг буқа терисига олтин суви берилган сиёҳ билан ёзилган биринчи нусхани Эронни босиб олганида зардуштийлар ибодатхонасига қўшиб ёқиб юборган. Милoddан аввалги 329 йилда Ўқуздан кечиб ўтиб, Хоразм ерларини истило қилаётганда, китобнинг иккинчи нусхасини ҳам минг-минг оломон кўзи олдига оловга ташлаган. Бир афсонада айтилишича, бу мудҳиш воқеанинг тафсилоти бундай: Ортиқча қон тўкилишини истамаган Хоразмшоҳ Македонский билан битим тузмоқ ниятида унинг ҳузурига боради. Искандар уни катта тайёргарлик билан кутиб олади.

Улкан майдонга минглаб одамларни ва лашкарини тўплаб, катта гулхан ёқади. «Эй, Бақтриёна халқи! – дейди Искандар халойиққа қараб. – Мен сизни тўғри йўлга бошлаш учун дунёга келганман. Сиз эса тўғри йўл фақат “Авесто”да дейсиз. Ахир, ким кўрибди юртнинг ҳукмдори бошқа динга, фуқаролари эса бошқа динга эътиқод қўйганини. Ҳозир сиз муқаддас деб ҳисоблаган китобни оловга ташлаймиз, агар ёнмаса, мен ҳам сизнинг динингизни қабул қиламан, ёнса, сиз менга бўйсунасиз!»

Муқаддас китобнинг иккинчи нусхаси шу тариқа ёқиб юборилади. Энди китобнинг сўнги – учинчи нусхаси қолган эди. Китоб Зардушт туғилган ва Ахура Маздадан илк марта ваҳий қабул қилиб олган жой Ходаркатда сақланаётган бўлади. Ходаркат дегани ҳозирги Тўрткўл шаҳридан 19-20 километрлар шимоли-шарқда, қум барханлари орасида қолиб кетган “Кўй қирилган қалъа” харобаларига тўғри келади. Искандар Хоразмшоҳдан шу охириги нусхани талаб қилади.

Хоразмшоҳ нима қиларини билолмай боши қотади. Мудҳиш хабарни хуфёна йўл билан оташпарастрларнинг фидойи кишиларига етказди.

Фидойи оташпарастрлар китобни олиб кетаётган карвонга ҳужум қилиб, 21 жилдди китобнинг 14 тасини қўлга тушириб Эрон тоғ йўллари орқали Ҳиндистонга ўтиб кетишга муваффақ бўладилар. Искандар исёнчилар изидан Ҳиндистонгача боради. Аммо, лашкариям, ўзиям безгакка чалинади ва кўп яшамай вафот этади. Бу хабардан шодланган зардуштийлар “Ахура Мазда ғазабини келтирган ҳар қандай нокасининг жазоси мана шундай бўлади” дея Искандарнинг ўлимини бир ой тантана билан нишонлайди. “Авесто”нинг учинчи нусхаси ана шу тариқа омон қолади. Китоб кейинчалик Франция орқали Европага ўтиб, бутун дунёга тарқалиб кетади. 1771 йилда Парижда Анкетил Дюперрон деган олим китобни инглиз тилига таржима қилганидан кейин буюк Зардушт таълимотига, “Авесто”га қизиқиш Оврүпода айниқса кучайиб кетади.

Қозоқбой ака Гёте ва зардуштлар ҳақида гап бошлади:

– Гёте айтадики, Зардушт шахсининг кашф этилиши европаликларда Шарқ донишмандлигининг қиёфасини янада жозибалироқ, янада қудратлироқ, янада ҳайратомуз қиёфада тасаввур этишга олиб келди. Гёте ижодида, хусусан, “Ғарбу Шарқ девони”, “Фауст” драмаси ва кўплаб бошқа асарларида ҳам Зардушт руҳи, Зардушт таълимотининг кучли тасири яққол сезилиб туради.

– Зардушт таъсири Гегелда ҳам, Ницшеда ҳам бор, – деди Абдухолиқ ака. – Фридрих Ницше “Зардушт ўгитлари” деган китоб ёзган.

Аждодларимиздан қолган улғу мерос, бебаҳо бойлик – муқаддас “Авесто” китоби шу тариқа ўз-ўзидан гулхан теварагидаги тунги гуруннинг асосий мавзуга айланиб кетди.

Оловни ўчириб, нам кул исини қолдириб, кўноқ-жойга қайтдик.

ОЙДИННИСО

Сиптқор тўйғунингга,
мен бир нафасман

* * *

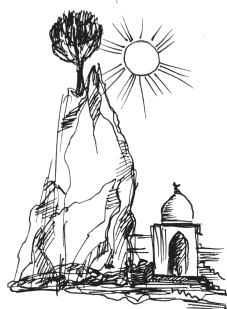
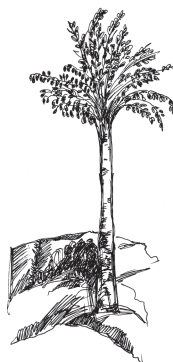
Бу кечмиш
кечмоқда менинг ичимда.
Бир ўзим бебахтман,
бир мен бахтиёр.
Мени тушун десам,
Асло тушунма.
Кел десам, келма, ёр.

Туман – ҳарир ридом,
болишим – суҳо.
Шафақ изларингга
кўзларим хумор.
Майлига бил бунни,
майлига билма,
Сен фақат, келма, ёр.

Бир гулу... бир қўрқув...
титроқларини
кўтаролмас дилим,
кўтарган бир бор.
Йўқотмаслик учун
топмайин сени,
Кел десам, келма, ёр.

* * *

Келди эртак! Келди эртак!
Сибизгангни чал шаббода,
Ногорангни ҳам чал так-так,
Кўкдан ёғилмоқда бода:
Чак-чак-чак.

Бу борлиқ маст.
Йўқлик ҳам маст.

Гандираклар юрар йўллар,
Бир-бирига борар улар.
Чирмовуқдай чирмашмоқда
Чип ёпишиб бирлашмоқда
Ўнгу сўллар,
Йўллар, излар...

Қандай айриламиз бизлар?
Қандай айриламиз бизлар?!

* * *

Мени куйла, олам,
мен бир қўшиқман –
Ҳар сатридан
юз юрак унган.
Чалгин мени,
мен бир мусиқа –
Томирларга
жон бўлиб инган.

Яша мени, олам,
яша, ҳаётман –
жувонмарглар
кўзида қотган.
Сипқор тўйғунингча
мен бир нафасман –
ошиқларнинг
жонини ёққан.

Олам, ҳайқир мени,
мен ҳайқириқман –
Ҳақпарастлар
кўзида балққан.
Йиғла мени,
шаффоф кўзёшман –
Мағрурларнинг
бўғзига оққан.

Манглайларга битилган
сирли
тақдирдирман,
кўн менга, олам.
Мени тингла,
мен бир одамман,
Ҳалиям дунёга келмаган
Одам...

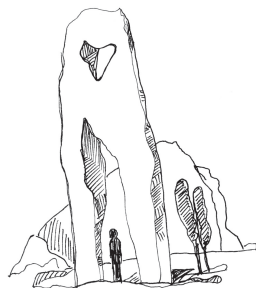
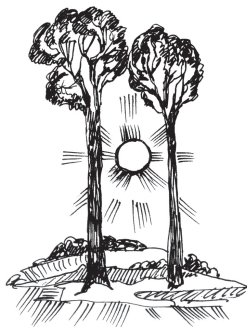
СОЯ

Биз яшаган умр
сенинг умрингдир,
Ҳали яшалмаган
умр меники.
Биз юз бурган йўллар
сенинг йўлингдир,
Излаб топилмаган
йўлдир меники.

Сеники пушаймон
ҳамда тантана.
Шунингдек, табассум ва
йиғи саси.
Сенинг гуссанг эрур,
сенинг қувончинг,
Чеккан, тўйганимиз
ҳамма-ҳаммаси.

Бари берганимиз
сенинг дилингдир.
Ҳали сарфланмаган
кўнги меники.
Биз яшаган умр
сенинг умрингдир.
Яшаб улгурмаган
умр меники.

Бир сўз топ.
Майли, қалқимасин
замину осмон,
Оёққа турмасин халқ.

Тошюрак кўзига
тепчимасин ёш,
Бир сўз топ ҳақ!

Ҳақ сўз топ
Ва шивирлаб айтгин.
Йўқ, айтмагин,
бўғзингда қотсин.
Бўғзингга сигмаса,
сигмаса,
Майли,
майли ичингда ётсин.

Фақат топ,
Ҳақ сўз топ!

Сенинг бошинг тошдан, одамзод,
Сен чидайсан,
кўрқмай қарайвер.
Қара, осмон қандай ложувард,
Тонг қанчалар мусаффо!
Қара, ичиб қўйсин кўзларинг,
Қандай гўзал рақс тушар сабо!
Кўрқма, қара,
етар бардошинг.
Ахир, тошдан-ку сенинг бошинг.

Фақат...
кўнглинг недан, билмайман...

Чиқиб кетаяпман ўзимдан, мана.
Ҳамма эшикларни беркитиб қўйдим.
Айниқса,
маҳкамроқ қулфладим кўнгилини.
Калитини топширдим сенга,
Очмагин уни!

Айтарли ҳеч нима йўқ унда.
На Мажнун саҳроси,
на Тоҳир дарёси.
Бир четида жимгина яшайди
Севиб-севилмаган аёлнинг
умидли дунёси.
Кўй, бу йўлга юзингни бурма...

Мен келдим!
Узиб оёғимга чирмашган йўлни,
Ўз-ўзимга йўлдай тўшалиб.
Хазондай илиниб, майсадай кўклаб,
Тоглардай юксалиб, ушалиб...

Дунё бўлиб келдим, дунёдан кечиб,
Сўзга айланганман ютиб сўзимни.
Нима бўлсам бўлдим,
мен келдим, ахир,
Тотиб бер ўзингни!
Тотиб бер ўзингни!

* * *

Булоқ ўз дардида қайнаётганди,
Бинойидай сайраб турувди қушлар.
Уларни тинчгина тинглаётгандим,
Сиз деб зойиб бўлди товушлар.

Нега гаптирмайсиз? Аччиқланмайсиз?
Кулинг! Ажабланиб қаранг камида.
Индамай тинчимни бузаяпсиз ахир,
Шовқин кўтараяпсиз ими-жимида.

* * *

Ўшал тонг ҳар бир сас мусиқа эди,
Рақс эди ҳар бир ҳаракат.

Хўроз қичқирмади, қўшиқ куйлади,
Жўр бўлишиди ёмғирлар, йўллар.
Тўпланишиб роса ўйнади
Шамоллар, хазонлар, гуллар...

Кўкрак қафасидан мўралаб туриб
Чапак чалиб юборди юрак.
Ва ҳаммани оғзига қаратиб,
Бошлади биз ҳақда муродбахш эртак:

“Ўшал тун ҳар бир сас мусиқа эди,
Рақс эди ҳар бир ҳаракат...”

* * *

Мен – эркин қуш,
сен – чексиз осмон,
Қанот қоқсам,
ҳар тараф Сенсан!
Айт,
Жонимиз қолгайми омон,
Кенг бағрингда бир яйраб учсам?

Ёмғир, дўллар,
бўронлар асов,
қизганиб
иш тиндирмайдими?
Мени сенга элтувчи
манов
қанотларим синдирмайдими?

Ё қалбингни
қиздирган қуёш
Мен ўртансам,
куйиб кетмасми?
Танга сизмай
чирпирак учсам,
Жонгинангга зиён етмасми?

Қанот қоқсам,
ҳар тараф Сенсан!
Ерга қўнсам,
қолгаймиз омон.
Лек учмайин
қандай яшайман?
Ахир қушман, Сен эса осмон...

* * *

Юрагимни юлқиб олиб,
Ўйна, шамол,
ўйна, шамол!
Чертиб кўргин,
отиб кўргин,
Уйғот! Уйғотиб юбор!

Кўксим узра пуфла, шамол.
Пуфла,
ёнсин учқуни.
Тортқилагин,
юлқилагин,
Тарқаб кетсин туғуни.

Кетма, шамол,
жоним шамол.
Тутиб бергин бугунни.
Бас қилайин ахир энди
ўттиз йиллик тушимни.

Муҳаммад ҒАФҒОР

ШАРҶУ ҒАРБНИ “МУҶАММАНУРЪАЖ” ШОИР

Бугунги кунда халқаро миқёсда танилган ўзбек шоирлари орасида шубҳасиз шоир Баҳром Рўзимухаммад ҳам бор. Хумбольд университети профессори Ингборг Балдауф (ГФР) унинг шеърларини аслиятдан олмон тилига ўғирди. Бу тўплам “Давсаман” номи билан 2000 йилда “Ўқитувчи” нашриётида чоп қилиниб, жаҳоннинг кўпгина мамлакатларига тарқатилди.

Б.Рўзимухаммад 2004 йилда Шермурод Субҳон билан ҳамкорликда “Ўзбек модерн шеърляти” антологиясини тузиб эълон қилдирди. Антологияни жаҳон туркологлари зўр иштиёқ билан кутиб олдилар. Бу ҳақда Мичиган университетининг Славян тиллари ва адабиётлари кафедраси ўқитувчиси Рэйчел Харел (АҚШ) шундай ёзади: “Ўзбек модерн шеърляти америкалик ўқувчилар учун ҳам қизиқш тўғдириши табиий. Барча “модернизмлар” ва уларнинг давомчилари бўлган олимлар (шу жумладан, Америка постмодернизм ҳам) баъзи умумий импульслардан озиқланади”.

Баҳром оддий бир математик. Математиклар оиласида туғилиб ўсган, вояга етган. У – бир дарвеш. Дарвешлигини шеър ёзиб бекитади. Унинг юраги очиқ; очиқчасига кулади, очиқчасига йиғлайди, очиқчасига мақтанади, очиқчасига ҳасад қилади. Давраларда “Мен буюкман!” дея мақтаниши бежизга эмас. Зотан, айрим шоирлар буюкликка интилишининг ўзини буюклик дея тушуниши маълум ҳол.

Б.Рўзимухаммаднинг инглизча “Давсаман” китобида “Қарғалган” деб номланган бир шеъри бор. Бу ҳақда кўпчилик, хусусан, Рэйчел Харел хоним ҳам ҳаяжонланиб ёзган. “Қарғалган” шеъри кўп минг йиллик ўзбек шеърляти учун ноанъанавий. Сиртдан қараганда насрни эслатади. Лекин ичкаридаги мусиқавий куч идрокингизни сира қўйиб юбормайди. Дастлабки мисраларни ўқибоқ сеҳрланасиз.

*Эй булут кемтигини топиб
ой нури ила ишлов берувчи пардоз қилувчи
шамолга бундай эсма деб қуёшга ва ойга дахли
бўлмаган нурларга бундай тушма деб танбеҳ берувчи
эй майсалар ҳидини гуллар тилидан ажратиб
тафовутини имо-ишора ила тўғри кўрсатувчи
сойлар шилдирашида булбулнинг саҳарги нолишига
ўхшайдиган ушоққина нолани топиб берувчи*

Йигирма етти мсралик шеърни бир нафасда ўқиб қўйганингизни сезмай ҳам қоласиз. Ҳар ифода ўзаро оҳанрабодек тортишиб боғланади. Ғадир-будир сўз йўқ. Қисқаси, шеърда маъно, ифода, мусиқа математик

шаклда ўзаро уйғунлаштирилганки, буни тилни яхши билмаса-да, дилни чуқур билувчи Рэйчелхоним англаган ва эътироф этган.

Баҳромнинг шу кунгача ўзбек тилида еттита, рус, олмон, инглиз, турк тилларида биттадан шеърлий тўплами эълон қилинди. Туркум шеърлари Россия, Туркия, Ҳиндистон, Франция, Колумбия, Молдова, Озарбойжон каби мамлакатларда чоп этилган нуфузли антологияларга киритилди. Менимча, унинг энг яхши ишларидан бири “Илонбалиқ” лойиҳасини ўйлаб топгани бўлди. Аъзам Обидов билан ҳамкорликда нашрга тайёрланган, ўзбек ва инглиз тилларида чоп этилган “Илонбалиқ” антологияси тўғрисида АҚШ веб-сайтларида ҳам фикр билдирилган. Бу антологияга Мисрдан Янги Зеландиягача, Гонг-конгдан Америка Қўшма Штатларигача, Польшадан Камерунгача... хуллас, йигирмага яқин давлатларда истиқомат қилувчи шоирларнинг шеърлари киритилгани, энг асосийси, Тошкентда нашр этилган китобнинг дунёнинг тўрт бурчагига тарқалиб кетгани ғаройиб ҳодисадир.

Устоз Матназар Абдулҳаким Баҳромнинг “Икки нур” тўпламига битган сўзбошисида қуйидаги таърифни келтиради: “Биз ворислик ҳақида гапирганимизда ҳам анъанавийликнинг ботиний сифатларига асосий эътиборни қаратмоғимиз керак. Афсуски, ижодий таъсирни фақат шаклий эргашувдангина иборат, деб тушунадиганлар ҳам оз эмас. Падар ҳамда фарзанднинг ўхшашлигини улар кийган либос эмас, балки либос ичидаги вужуд ҳамда бу вужуддаги руҳ белгилагани каби, шеърлятда устоз ва шоғирдлик даражасини маънавий муштаракликлар ифода этади. Баҳром Рўзимухаммад мумтоз шеърлятимизнинг ана шундай ботиний давомчисидир”.

Баҳром Европа замонавий шеърлятини ўрганибгина қолмасдан тилбилгичлар билан ҳамкорликда аслиятдан ўзбекчага ўғирган. Жумладан, у Робия Абдуллаева билан ҳамкорликда ўн беш нафар олмон шоирлари шеърлярини таржима қилиб, алоҳида тўплам шаклида чоп эттирди. Хорват шоираси Марица Боарожич шеърлярини Мирзаали Акбаров билан ҳаммуаллифликда таржима қилди. Таржима асарлари “Жаҳон адабиёти”, “Гулистон” журналларида, “Хуррият” газетасида чоп этилди.

Бир сўз билан айтганда Баҳром Шарқ ва Ғарбни ўзаро “туташтирган” ижодкорлардан бирига айланди. Икки кутб орасига қурилган кўприкнинг янада мустаҳкамланишига ўз ҳиссасини қўшди. Истагимиз шуки, бу кўприк тобора мустаҳкамланиб бораверсин.

Асад АСИЛ

ЁЛҒИЗ УЧАЁТГАН КАБУТАР

Ҳикоя

Лайлакқор эринибгина ёғар, Ортиғали иккимиз катта-катта одим ташлаб, бир маромда кетиб борардик. Баланд бўйли, чайир ва кўркам гавдали бу йигитнинг ота-бобоси мерган ўтган, ўзи ҳам табиатнинг танги ўғли эди. Милтиқ кўтариб далагами ё тоққа чиқса, унинг

ови ўнгидан келмаган кун йўқ. Ҳатто кекса овчилар ҳам Ортиғалини омади юришган йигит, деб мақташади. У кўпдан бери мени овга чорлар, бирга чиқсак, қуруқ қайтмаймиз, деб ишонтирар эди.

Кузнинг оёғи, қишнинг боши. Биз ов қилишни мўлжаллаб жўнаган тоғлар сафида энг баланд ва салобатли бўлмиш Қорақия чўққиларини одатдагидек қалин туман ўраб олган. Шипшийдам далалардан, ташландиқ боғлардан ўтиб бормоқдамиз. Яланғоч дарахтларда ҳаёт нишонаси қолмаган, бошларини эгиб, тумтайиб туришибди.

Ортиғали: «Енгил, қуруқ қор ёққандан кейин ов яхши бўлади», дер эди. Кеча шундай қор ёғди, мен катта овдан умид қилиб, дўстимга эргашгандим.

Қор ҳамон учқунлаб турибди, ҳаво анча совуқ. Шунга қарамай, бирпасда қора терга тушиб кетдим. Ҳар қандай кибр-андишани йиғиштириб қўйдим-да, Ортиғалининг изидан одимлай бошладим. Энди оёқ босишларим бир оз енгиллашгандек бўлди-ю, бари бир ўқтин-ўқтин гандираклаб кетаман. Бир баҳона топиб, ортимга жўнаб қолмоқчиман, бироқ орият йўл бермайди.

Буни сезган Ортиғали ўтмиш воқеалари, ота-бобосидан эшитган ов хотираларидан гап бошлади. Аввал лоқайдлик билан эшитдим, бора-бора қизиқиб кетибман. Баданимдаги тер қотиб, юрак уришим ҳам бир текис изга тушди. Шундай қилиб, тоғ этагига етиб келганимизни билмай қолдик.

Ортиғали тўхтади, милтиқни елкасидан олиб, камаридаги ўқлардан икитасини жойлади. Сунг бақувват кафтини елкамга кўйиб, менга бошдан-оёқ разм солгач, салмоқлаб деди:

– Мана, совитилган одек бўлибсан, дўстим. Буёғига чарчамайсан. Овимизнинг барори ўзимизга боғлиқ...

Шундан кейин Ортиғали бугун бўладиган ов режаларини эринмай тушунтирди. Унинг уқтиришича, мен Қоратошнинг чап биқини буйлаб ов қилиб, Қатортошга ўтар эканман, Ортиғалининг ўзи эса Қоратошнинг ўнг ёнбағридан бориб, Тешиктошга кўтариларкан.

– Шундагина бирор ўлжадан умид қилишимиз мумкин. Чунки мендан учган ёки қочган ов сенга, сендан қайтганлари менга тўқнаш келади, – деди овчи дўстим жўнаш учун чоғланиб.

Ортиғалининг ўзича «фол очиши» кулгимни қисатди. Илжайганимни сезиб қолиб, ўртоғимнинг жаҳли чиқмасин, деб тескари қараб олдим. Иккимиз икки тарафга қараб кетдик.

Мен катта-кичик тошлар орасидан эҳтиёткорлик билан ўта бошладим. Сал юрмай, какликларга йўлиқдим. Чўчиб тушиб, тепкини беихтиёр босиб юборибман. Какликлар осмонда-ю, ўқим беш метрча нарига – қорга санчилди. Эҳ, аттанг, ўқим бекор кетди-ю! Какликларнинг гўзал парвозига маҳлиё бўлиб, уларнинг ортидан узоқ қараб қолдим. Улар Қоратошнинг ўнг томонига учиб ўтишган ҳам эдики, у ёқдан кўштиғ милтиқнинг кетма-кет гумбурлаган овози эшитилди. Юрагим ҳаққириб кетди. Сўнг оёқларимни оҳиста босиб, йўлимда давом этдим. Қийнала-қийнала ниҳоят айтилган маррага яқинлашдим. Шу пайт Тешиктош томонда кўштиғнинг яна гумбурлаган овози тоғларни янградиб юборди. Сал ўтмай, ўша ёқдан бир гала каклик мен томон учиб кела бошлади. Мен уларнинг «ғийт-ғийт» овоз чиқаришларига, қанот қоқмай парвоз қилишларига тикилганча қаққайиб тураверибман. Какликлар мени кўриб қолдилар-да, дарҳол чап бериб, нариги тоққа ўтиб кетдилар. Мундоқ қарасам, кўлимда милтиғим отиш учун шай турибди. «Ношудлигим қурсин, – дедим ўзимга дашном бериб, – менинг ўрнимда Ортиғалидек овчи бўлганда борми, камида учтўрттасини тушириб оларди...»

Ортиғалининг режасига аввал кулган эдим, энди чинакамига тан бердим.

Бу пайтга келиб булутлар тарам-тарам тусга кирди, қуёш ҳам мўралай бошлади. Қатортош шамол тегмайдиган, ҳовончадай дим ва иссиқ жой экан. Шунинг учун бўлса керак, бу тоғнинг қори ҳам доим аввал эриб кетади. Қуёш кўриниши билан димоғимга баҳор иси урилгандек бўлди. Тошлар орасидан қулай жой танладим-да, икки кафтимни бошимга ёстиқ қилиб чалқанча ётганча атрофни кузата бошладим. Нақадар гўзал! Тошлар орасидан турли кўкатлар дадил бош кўтармоқдалар. Қуёш тафтидан эрий бошлаган қор суви тошлардан «чак-чак» томиб, кўкатлар остига сингиб кетмоқда. Аллақердан учиб келиб, бехосдан ёнимга кўниб олай деган тоғ чумчуғи қаттиқ чириллади-да, нарироқдаги тошга тушиб, панароқ жойга беркинди. Кейин бошини секин чиқариб, менга қаради, чўзиб-чўзиб сайради...

Тешиктош томондан ҳар замон-ҳар замонда ўқ отилади: «Гум-ум, гум-ум!» Тоғлар ларзага келиб, акс садо беради. Гумбурлаш овозларини эшитганимда юрагим яна орзиқиб тушади, мендан тузук овчи чиқмас экан, деган нохуш фикр юрагимга соя солиб ўтади.

«Э, ов қилмай, табиатдан роҳатлансанг-чи, нодон!» Шу фикр кўнглимга келиб, юзимни қуёшга тутганча кўзларимни юмиб, ҳузур қилаётган эдим, қандайдир

кушларнинг майингина қанот қоқишлари қулоғимга чалинди. Секин кўзимни очдим. Бироқ ҳеч нарса кўринмасди. Шундан сўнг, ўрнимдан кўзғалиб, тошлар орасидан мўраладим. Ана менга ов! Эллик-олтмиш метр чамаси наридаги катта керага устида бир гала ёввойи каптар ўтирарди. Юрагим қаттиқроқ тепа бошлади. Мен изламасам ҳам ўзлари келиб қолганини қаранг! Ишқилиб, энди булардан қуруқ қолмай...

Ҳаяжонимни боса олмай, кўлларим титраганча милтиқни ердан кўтардим. Кўндоқни ўнг елкамга қўйиб, чап кўзимни юмдим-да, галанинг қоқ ўртасини мўлжалладим. Ўзларига қаратилган ажалдан тамоман беҳабар бу кушлар ороланиб таранишар, бир-бирларини ялаб-юлқашарди. Юрагим «жиз» этгандек бўлди. Сал турсам, ўқ узолмай қоладиганга ўхшайман.

Кўзимни чирт юмдиму тепкини босиб юбордим! Гумбурлаш билан бирга, кучли зарб мени орқага силтаб ташлади. Каптарлар гуриллаб ҳавога кўтарилди. «Наҳотки ўқим яна бекор кетди?!» Шу пайт тошдан-тошга урилиб, пастга қулаб тушаётган каптарни кўриб қолдим! Қувончдан энтикканимча, сакраб туриб, ўлжам томон югурдим. Жон талвасасида типирчилаётган каптар ёнига етиб келиб, кўлимни чўздим-у, бўшашиб туриб қолдим. Менинг айбим билан бир беозор куш жон бераётган эди. Бунинг устига, шу зумда юз берган антиқа синоат мени баттарроқ пол қолдириб, қалбимни зирқиратиб юборди. Не кўз билан кўрайки, узоқлашиб бораётган каптарлар орасидан биттаси ажралди, тўппа-тўғри мен томон шиддат билан учиб кела бошлади. У бор-йўғи ўн метрлар чамаси нарига, бояги каптарлар ўтирган жойга келиб кўнди. Боёқиш бетоқатланар, чиройли бўйнини чўзиб тўрт томонга аланглар, ҳар қандай хавф-хатарни унутиб, йўқотиб қўйган жуфтини ахтарарди.

Кўнглимдаги хурсандчилик ўрнини ўз-ўзимга нафрат ва қандайдир азоб ҳисси қоплади. Бироқ, начора, эндиги афсусдан фойда йўқ. Назаримда ўзим ҳам тош устида мунғайиб ўтирган каптар аҳволига тушиб қолгандим.

Шу пайт тошдан-тошга сакраб Ортиғали етиб келди. У ёнига ўнтача каклик осиб олганди.

– Э, ҳа... овлар чакки эмас-ку, дўстим, – ҳазиллашди у ўлиб ётган каптарга имо қилиб. – Энди қайтаимизми?

Мен маъюс бош ирғадим. Кўнглимга ҳеч нарса сиғмас эди. Катта йўлга тушиб олганимиздан кейингина кўлимда ҳеч нарса йўқлигини Ортиғали пайқаб қолди.

– Ие, ўлжанг қани? – деди у ажабланиб.

– Мендан овчи чиқмас экан, тушириб қўйибман...

– Зарари йўқ, – деди Ортиғали. – Хафа бўлма, бу сафар дуруст ов қилолмаган бўлсанг, мана кўрасан, кейинги гал ишинг албатта юришиб кетади. Томнинг бошига бирдан чиқиб бўлмайдиган-да, ошна! Манави какликларнинг ярми сеники, энди қовоғингни оч, келишдикми?

«Майли», дегандай бўлдим. Негадир бу ҳақда суҳбатлашгим келмасди. Ортиғали бугунги чиройли ови тафсилотларини сўзлар, мен бўлсам, ўқтин-ўқтин қанот қоқиб, олис уфқлар сари учиб кетаётган ёлғиз каптарни ўйлардим.

Муҳаммаджон ХОЛБЕКОВ,
филология фанлари доктори, профессор

БАДИИЙ АДАБИЁТДА МОДЕРНИЗМ ТАВСИФИ

Сўнги йиллар ўзбек адабий танқидчилигида модернизм ва модерн адабиёти ҳақида кўп ёзишлар, баҳс-мунозаралар билдирилмоқда. Аслида, ўтган аср Ғарбий Европа ва Америка адабиёти ва санъатида етакчи оқим саналган модернизм танқидий реализм, хусусан социалистик реализм ақидаларига қарама-қарши позицияда турган адабий оқим бўлиб, асрнинг олтинчи йилларида ўз умрини яшаб бўлди ва ўрнини постмодернизм деб аталувчи янги оқимга бўшатиб берди. XX асрнинг охирига келиб постмодернизм ҳам инқирозга юз тутди. Эндиликда жаҳон адабиётидаги авангард доиралар яна янгича услубларни кашф этишга уринмоқдалар.

Модернизм XX аср ғарб адабиёти ва санъатининг умумий тавсифи тарзида бир неча ўлчовларда мавжуд бўлиб, бизнингча уларни қуйидаги мазмунда хулосалаш мумкин.

Биринчидан, модернизм – бу замонлар оралигидаги тафовутни, «эскилик» ва «янгилик» ўртасидаги ихтилофларни ўз ғоявий қарашлари бош мезони қилиб олган юз йилликнинг маънавий қиёфасидир. Унинг ортида Ф.Ницшеннинг «худолар ўлими» фалсафаси, Европа харитасини қайта тузган сиёсий инқилоблар ва илмий кашфиётлар, тоталитар тузумга асосланган диктатуралар, хунрезлик урушлари, информацион портлашлар, цивилизациянинг коинотга чиқиши каби глобал ўзгаришлар ётибди. Янада аниқроқ қилиб айтадиган бўлсак, унинг ортида «марказиз дунё» (У.Б.Йейтс)нинг юзага келишига сабаб бўлган объектив борлиқ қонуниятларининг инсоният тарихида чуқур илдиз отолмаганлиги, мустақкам ўрнашиб ололмагани, эпистемологик дудмоллиги ҳамда муайян шаклга келти-

рилган утопик (илмга асосланмаган, амалга ошмайдиган, хомхаёл) орзу-умидлар билан шаклсиз, ноаниқ антиутопик воқелик ўртасидаги ҳал қилиб бўлмайдиган зиддиятларнинг мавжуд эканлигида эди.

Даставвал башариятни очарчилик ва қашшоқликни енгишга даъват қилган йигирманчи аср вақт ўтиб ўзининг инсонпарварлик, юксалишга интилиш, жамоатчиликка таяниш, илмий-техника тараққиётининг чексиз ривожланишига хайрихоҳ бўлиш каби тамойилларига қарши турди, амалда «эскирган» бўлиб чиқди. Айти пайтда, умуминсоний тамойилларнинг ғайриинсоний тузум қонунлари олдида эрксизлиги, воқеликнинг ҳардамхаёллиги, сиёсий ёлғон сафсаталар, жамиятнинг ҳаддан ташқари ҳимоясизлиги ва ҳаттоки бёманилиги рўпарасида тизилган одамларнинг фожевий ёлғизлиги замони бўлиб қолди.

XX асрнинг ҳалокатга юз тутиши муаллифнинг «метафизикага иштиёқини» кучайтирган, яқка тартибда ижод қилишга ундаган бўлса, ушбу идеализмнинг дарду ғамини ҳам шу алфозда белгилаб берди. Бундай муҳитда «шеъриятга ўрин йўқлиги» (Г.Адамович)ни жаҳон урушларида ҳалок бўлган, тоталитар тузум тарафидан отиб юборилган ёки сургун этилган, ақлдан озиб ўз ҳаётига суиқасд қилган, аламзада ҳолатда ижоддан воз кечган қатор қаламкашларнинг фожиаги қисматидан, деб тушунмоқ лозим бўлади. Асрнинг шу каби руҳини немис файласуфи Т.Адорно қуйидагича таърифланганди: «Освенцимдан кейин шеър ёзиш – бу бадавийлик (варварлик) ҳисобланади...» (Minima Moralia. Мажруҳ ҳаёт ҳақида ўйлар, 1951).

Иккинчидан, ўтган йигирманчи юз йилликда кечган адабий жараён кўпгина раддияларга қарамасдан

модернизмни инкор этиб, бир четга суриб ташлагани йўқ, аксинча, уни инкор қилиш орқали янада давом этишига ёрдам берди ва ўз доирасига «модернизмдан ташқаридаги модернистлар» дея ҳисоблаган муаллифлар. С.Кьеркегор, Ҳ.Ибсен, Г.Мелвилл, Ш.Бодлер, А.Рембо, С.Малларме, Ф.Ницше, Ф.Достоевский, Г.Жеймс, А.Стриндберг, Ж.Конрад ва бошқаларнинг асарларини оғдириб олди. Аксинча, айрим буюк номлар (В.Скотт, В. Гюго, А.де Виньи, Ч.Диккенс, А.Теннисон, Г.Лонгфелло)нинг бадиий ижоддаги кадр-қиммати пайсатирилди, бошқалари (Г.Флобер, Э.Золя, Ж.Эллиот, У.Уитмен, П.Верлен) эса асос-исботсиз жаҳон адабиёти пешсаҳнасида чиқариб қўйилди. Энг муҳими, модернизм XX асрнинг асосий ижодий кашфиёти – субъективликни тадқиқ қилишда давом этди ва тезис-антитезис, «модернизм»-«контрмодернизм» воситасида индивидуал услубнинг стилистик имкониятларини амалга тадбиқ қилди. Постмодернизм даврига келиб у услубдан кўра кўпроқ сифат кўринишига эга бўлди.

Учинчидан, модернизм – аслида бу бир-бири билан кураш олиб борган, ўзича мустақил ҳаракат қилган алоҳида модернистик уюшмалар, манифестлар, дастурлар (масалан Лотин Америкасида символизм ўзича модернизм номини олганди) мажмуасидир. Модернизмнинг бир жабҳаси авангардизмга, яъни лингвистика нуқтаи назаридан илмий тажрибалар ўтказишга, санъатлар ва дискурслар синтезига, полистилистика (футуризм, дадаизм, сюрреализм, имажинизм, вортицизм, француз «антиромани», Лотин Америкаси «сеҳрли реализм»)га мойиллик билдирган бўлса, бошқа бир кўриниши экспрессионизм тарафдорларини барокко ва романтизм аънаналари билан, англиз-америка модернистлари (Ж. Жойс, В.Вулф, Э.Паунд, Т.С.Эллиот, У.Стивенс) символизм билан, Ж.-П.Сартр ва А.Камю прозасини экзистенциализм фалсафаси билан яқинлаштиришга интилди. Бизнингча, фақат модернизм ва унинг тараққиёти контекстида у инкор этган «реализм», «социалистик реализм» (А.Барбюс, Л.Арагон, И.Р.Бехер, М.Андерсен-Нексьё, А.Зегерс) ва постмодернизм феноменлари адекват баҳоланиши мумкин, халос. Айни пайтда шуни ҳам таъкидлаш жоизки, модернизм адабиёти матни ўзининг стилистикаси жиҳатдан ҳам кўп қиёфалидир. Бир жиҳатдан, у XIX аср адабий оқимлари (романтизм, натурализм, символизм ва ҳоказо) дан узоқлашган бўлса, иккинчидан уларга янги урғу ва оҳанглари (Ж.Ромен, Ж.Дюамель) олиб кирди, натуралистик, яъни воқеликни тасвирлашда маиший тафсилотлар, икир-чикирлар билан чекланиб, умумлашмалардан қочадиган тасвирий услуб (Ж.-П.Сартр)ни сингдирди, зарурат туғилганда эса, бироз тўғрилаб натурализмни (Р.Мартен дю Гар, Ж.Стейнбек) янада сайқаллаштирди. Шу тахлит традиционализм (анъанавийлик)нинг турли кўринишлари модернизм билан олиб борган баҳсида модернизмга зарардан кўра кўпроқ фойда келтирди, шунингдек ундаги структуравий ўлчовлар: «классика» ва «романтика», «реализм» ва «абстракция», «миллий» ва «байналмилал», «шимолӣ» ва «жанубий» каби тамойилларнинг мавжудлигига диққат-эътиборни қаратди.

Тўртинчидан, модернизм – бу Ж.Жойс ва Г.Стайн, Ф.Кафка ва Г.Кайзер, Л.Пиранделло ва Ю.О'Нил, Т.Манн ва У.Фолкнер, А.Дёблин ва Ж.Дос Посос,

Б.Брехт ва Э.Ионеско, Х.Л.Борхес ва Г.Г.Маркес, А.Мёрдок ва Г.Грассларнинг модернизм руҳидаги матнларидан иборатдир. Уларнинг барчаси модернизм нуқтаи назаридан ўзига хос, бошқаларга ўхшамайдиган, уларнинг ҳар бири алоҳида ёндашишни, модернизмнинг бутун типологиясига, терминологик ва стилистик тавсифларига аниқлик киритишни тақозо этади. Ж.Жойс қаламига мансуб «Улисс» романи ҳам символизм, ҳам авангард, ҳам «юксак модерн», ҳам «постмодерн» қолипидаги асардек ўқилиши мумкин. Шунга яраша мазкур романнинг адабий жараёндаги мавқеи ва тутган ўрни унга ҳамоҳанг ўзгариб бориши ҳам муқаррардир.

Алҳосил, бешинчидан, модернизм – бу параллел равишда мавжуд бўлган матнларнинг полифонияси (кўповозлилиги)дир. Ушбу инкор этишлар ва тасдиқларнинг ўта мураккабли майдони ноклассик бўлган масофани ҳосил қилади, ўз маконига оид чеғараларини доим аниқлаб турувчи қандайдир бир ўзига хос адабий жараёнга ўхшайди. Уни шартли равишда субъективликдан узил-кесил озод этувчи, марказдан қочирадиган куч, яъни гирдибод билан қиёслаш мумкин. Жамиятнинг барқарор мувозанатдан чиққанлиги, ундаги субъект ва объектнинг бир-бирига мос келмаслиги, ҳис-туйғулар таъсирида яшаётган шундай рамзий фаолликнинг дастлабки кўтарилиб тушиши француз адабиётининг XIX аср охирига тўғри келади. Аслида миллий адабиётлар наздида мавжуд бўла туриб, маълум маънода уларнинг ҳал қилувчи, муҳим воқеа ва ҳодисаларини ўзаро қориштириб юборадиган ушбу «тўлқин» ўзини гоҳ XX аср бошларидаги немис экспрессионизми, гоҳ 20-йиллар англиз-америка модернистлари, гоҳ 1930-1940-йиллар француз экзистенциализми андозасидаги проза, гоҳ 1950-йиллар «абсурд театри» орқали намойиш қилиб, 1960-йилларда Лотин Америкасигача етиб борди-да, ўша ерда инқирозга юз тутиб, ўз кучини йўқотди. Модернизм йўриқларининг «кўтарилиши» ва «пасайиши» каби ҳолатларни ўзида жамлаган бу каби инқилобий ҳаракатнинг даврларга бўлиниши ўта даражада шартлидир. Қолаверса, модернизм тахминан уч ижодий муҳит билан вобаста кетди. Булар: постсимволизм ва авангардизм (1910-1940 й.); экзистенциализм (1940-1960 й.) ва постмодернизм (1980-2000 й.)дир. Уларнинг ҳар бирида ўз типологик белгиларининг ўзаро уйғун бирикмасини, ўз фаоллари ва мушоҳада қилувчиларини, ошкор ва ноошкор «модернист»ларини, «модернизм» замондошлари ва «контрмодернист»ларини алоҳида ажратиш кўрсатиш мумкин.

XX аср адабиётда модернизмдан устун турувчи яна бирор ижодий оқим мавжудмиди, деган саволнинг бўлиши табиий. Бу саволга ижобий ёки салбий маънода жавоб топиш осондек туюлса-да, фикримизча, модернизм адабиётни ўрганиш доирасидан чиқиб кетди. Аслида модернизмнинг ўзи ва унинг қонунқоидалари аниқ кашф қилинмаган бир ҳолатда XX аср қаламкашларининг қарийб барчаси у ёки бу тақлидда «модерн касали»га мубтало бўлдилар.

Нафсиламр, бадиий адабиёт 1930-йилларда инсон интеллектуал ҳаётидаги бўш вақт устидан юз йиллаб давом қилган ўз ҳукмронлигини кинематографияга бўшатиб бера бошлади. Иккинчи жаҳон урушидан сўнг

китоб эгаллаб келган ижтимоий ўринга техник санъат турлари: телевидение, масс-медияларнинг турли шакллари даъвогар бўлиб чиқди. Аср охирига келиб эса бунга компьютер ҳам қўшилди. Эндиликда гап жиддий мафкуравий давлат танглиги ҳақида эмас, ўз манфаатлари йўлида бадиий қадриятлар билан ҳийла ва найранг қилаётган мафкуралар танглиги ҳақида эмас, борган сари эклектизмга асосланаётган, мутахассисларга, университет профессор-ўқитувчиларига, гуманитар факультет талабаларига мўлжалланган жиддий мазмунли адабиёт ҳақида эмас, балки адресат танглиги, китоб билан шахсий муносабат тажрибасини йўқотаётган китобхон инқирози хусусида бормоқда. Шунингдек, адабий жараёнда чинакам информацион босим, яъни мажбурий плюрализм ва релятивизм (лат. *relativus* - нисбийлик) ўтакетган замонавийлик оқибагида пайдо бўлаётган хирахондон ҳиссиётлар остида қолиб бораётган китобхон танқислиги юзага келмоқда.

Ахборот коммуникацияларининг қудратли кучи хусусида 1960-йиллардаёқ америкалик танқидчилар қайд қилганидек, эндиликда энг топқир ёзувчининг ҳам газетада босилган, телевидениеда берилган, интернет орқали узатилган ахборот билан беллашишга қурби етмайди, бу унинг кўлидан ҳам келмайди. Газета, телевидение ва интернет хабарлари исталган тўқима ва уйдирмадан иборат бўлса-да «шубҳасиз тўғри», «моҳирона ишланган», одамларда «кучли таассурот қолдирадиган» янгилик бўлиб бормоқда.

Дарвоқе, XX аср охирлашиб қолган бир пайтда унинг яна ўз бошига қайтганидан дарак берувчи аломатлар сезила бошлаганди. Яъни юз йил бурун айтилган «Ғарб цивилизациясининг поёнига ет-

ганлиги» мавзусига яна қайтилди. Француз шоири Шарль Бодлернинг «Биз ҳаммамиз гўёки абадий дафн маросимида қатнашаётгандекмиз» мазмунидаги ҳикматли сўзларини англаб олишга, мағзини чақишга қайтганлигимиз билиниб қолди. Айримлари, Ж.Папини қаламига мансуб «Охириги одам», О.Шпенглернинг «Европа заволи», А.Блокнинг «Гуманизм ҳалокати», П.Валерининг «Рух танглиги», Э.Гуссерлнинг «Европа одами ва фалсафасининг танглиги» бошқа номлар, яъни Романо Гвардини қаламига мансуб «Янги замон охири», Даниэл Беллнинг «Мафкура интиҳоси», Ролан Бартнинг «Муаллиф ўлими», Ихаб Хасаннинг «Орфей ҳалокати», Ф.Фуқуяманинг «Тарих хотимаси ва охириги одам», Сэмюел Хантингтоннинг «Цивилизациялар тўқнашуви» билан алмашди. Барибир ҳам, Зигмунд Фрейд айтганидек, шартли равишда «маданият қаноатланганлиги» деб ном олган тамойил ўзгармасдан эскича ҳолида қолаверди. Гап шундаки, илғор ғарб маданияти ўзининг либерализм руҳидаги идеалларига содиқ қолиб, келажак лойиҳаларини тузишни, тарихнинг у ёки бу «хато»ларини тузатишни давом эттиргани билан, айна вақтнинг ўзида, инсон эркинлиги муаммоси билан боғлиқ зиддиятлар ҳал қилинмаганлиги туфайли, барибир орқага қайтишга мажбур бўлди.

Шундай қилиб, XX аср модернизм адабиёти ҳам худди XIX аср романтизм адабиёти сингари маданий маъно доирасига айланди, унинг ичида ғарб дунёси қадриятлари танқидий жиҳатдан текширувдан ўтказилди. Улар жаҳон адабиёти тарихида яшаб қолишга, XX аср адабиётида яловбардор бўлишга лойиқми ёки йўқми – буни келажак кўрсатади.

Ашурали БОЙМУРОД

Меҳристишон

Достондан парча

Бир ўлкаки, тупрогида олтин гуллайди
Ойбек

* * *

*Меҳр оқ рўмолдир қаро тунларга,
Кўкдан ёгилгандек гўё ойдиним.
Тонг – етиб келганим ёруғ кунларга,
Истиқлол меҳридан ёришди дилим.*

*Хаста кўнгилларни ёритди бир нур,
Чақмоққа айланди тоғлар садоси,
Эй бобо қуёшим, мангу ёниб тур,
Сен учун Меҳримнинг бўлмас адоси.*

*Она сути билан сингади Меҳр,
Покиза туйгулар жо бўлур танга,
Шу Замин эркалаб, суйгандир, ахир,
Энг аввал меҳримни бергум Ватанга.*

*Қадр нелигини англади букун,
Дунёга баралла куйлаб юборди.
Рухлар озод бўлди, қолмади тутқун,
Юрак ўз эркини сўйлаб юборди.*

*Она ҳайкалида Меҳр сиймоси,
Унга сажда қилур пари-малаклар.
Кўксимга ёгилди осмон зиёси,
Меҳр элчисидир оппоқ лайлаклар.*

*Ростга айланди-ку азалий ҳикмат –
Оламни муҳаббат безаб турибди.*

*Кўнгилни тарк этди зил-зил бир зулмат,
Илҳақ дил Меҳрни эслаб турибди.*

*Меҳржон, Меҳржон, хуш келдинг яна,
Қайта тилга кирди минг йил, минг аср,
Сенгадир ушбу уй, ушбу кошона –
Сенгадир кўнглимда олий бир қаср.*

* * *

*«Дил ба ёру даст ба кор»ни ёд этсанг,
Толе сенга ёр бўлгуси, илоҳим.
Бир гарибнинг кўнглин агар шод этсанг,
Меҳрин сендан дариг тутмас Аллоҳим.*

*Аллоҳ ўзи меҳрибондир инсонга,
Яратгувчи ёрлақанган ҳар дилни.
Меҳр керак аввал замин-жаҳонга,
Сен беҳуда янчиб ўтма ҳар гулни.*

*Ҳар гиёҳи кўнглимизга азиздир,
Бинафшаси ранг улашган осмонга,
Бу Ватанга жонни бермоқ жоиздир,
Ҳар лаҳзаси тенгдир минг бир достонга.*

*Аввал жонни тикмоқ одат Ватанга,
Меҳрдандир асли ҳаёт қўрғони.
Гўё қайта тугилармиз ҳар тонгда,
Бир жон етмас дилга меҳр қургани.*

*Меҳринг учун мингта жон ҳам кам эрур,
Ўз пардани тортдим ҳусни холингга.*

Ватан, сени асрамоқлик шон, гурур,
Шояд, мен ҳам ярасам бир корингга.

* * *

Истиқлолим, меҳр юзин очдинг сен,
Қайта тилга кирди Наврӯз, Меҳржон.
Қадр деган бир шуълани сочдинг сен,
Эл кўнглида шодлик бўлди бир жаҳон.

Сайқал топар букун қадим шаҳарлар,
Жилва айлар Самарқанду Бухоро.
Ўзгачадир гўё юртда баҳорлар,
Меҳр кезиб юргани рост боғ аро.

Қизгалдоғу бойчечаклар ўлкаси,
Хандон кулар бинафшаю раъногул.
Лола – ҳайрон қолди – тоғлар эркаси,
Меҳр истаб ўсаркан бир дона гул.

Муруватга йўл бошлади Наврӯзим,
Ҳар кунимиз Наврӯз бўлди қадрдан.
Энди қотмас бўғзимдаги дил сўзим,
Яхшиликлар йўлдош – менга қадрдон.

Меҳржонни қутлар ҳар йил олтин куз,
Она замин саховатин куйлагай.
Табиат ҳам гўзалликка тутиб юз,
Бир онадек эртаминизни ўйлагай.

Шунданмикин, сокинликка интилиб
Қўлин очиб дуо қилар фалакка.
Гоҳо бийрон, гоҳо тили тутилиб,
Ўз уйини берар оппоқ малакка.

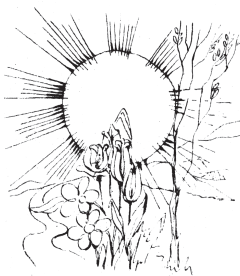
Оқшиомда қотганча ухлайди Замин,
Оқ кўрпа ичинда очилиб кетар.
Кўкламда бир гўзал меҳрини сезиб,
Сатрлар бодроқдек сочилиб кетар.

* * *

Яссавийдан топдик тоғдек ҳикматни,
Нақшбандий тариқати қўллагай.
Бухорийдан олганмиз кўп ибратни,
Мудроқ қалбни эзгуликка йўллагай.

Меҳр кўнган Навоийнинг илкига,
«Яхшилик» деб ўтди Бобур бобомиз.
Жон ҳам баса бўлди Меҳр мулкига,
Яхшиликдан сайқал топди навомиз.

Энди кўнгиш гариб эмас, шод бўлгай,
Сен юракнинг тафтин олган юраксан.
Меҳр деган наво мудом ёд бўлгай,
Ўз юртингга, ватанингга кераксан.

Меҳр деган марваридлар осилди
Дунё билган улуғларим бўйнига.
Меҳмон келса, дастурхонлар ёзилди,
Меҳр сингиб кетди элнинг кўнглига.

Обод этдик азизларнинг қабрини,
Лойқаланган булоқлар ҳам тин олди.
Букун англаб улуг миллат сабрини,
Ислому аҳли азим Шошнни тан олди.

Улуғни асраса асрайди Худо,
Эргашиб юрмагин ёлгон сеҳрга.
Фақат бор маводан этмагин жудо,
Ташина қолдирмагин қалбни меҳрга!

* * *

Хиваю Бухоро – боқий чинорлар,
Аждодлар қолдирган улуг маъводир.
Меҳр ҳайкалдир қадим минорлар,
Меҳр ҳақиндаги гўзал наводир.

Юрак тафти, қалб кўридан яралган,
Қадим шаҳар, кўҳна кентлар барчаси.
Бу ўлкага Аллоҳ нури ёғилган,
Ўзбек ери – Қуёшнинг бир парчаси.

Сойлар жўшиб, дарёлари қалқийди,
Бир ўлкаки, тошлари ҳам тиллашар.
Осмонида мангу бир ой балқийди,
Кўк тоғидан унга меҳр улашар.

Шундай ўлка озод бўлди, ҳур бўлди,
Ҳурлик ичиб ташина дил ҳам тўқ экан.
Дунё – чаман, ўзбек ери гул бўлди,
Халқ меҳридан ортиқ бойлик йўқ экан.

Тоғларга ҳам киритгансан гўё жон,
Тош бағрини ёриб чиқди лолагул.
Садаф ичра топилгандир бир маржон,
Сенинг ишиқинг билан бағрим ёнадур.

Ўз она тилимда айтаман кўшиқ,
Юрак меҳри ила битурман байтлар.
Шул Ватан ҳақида куйлайман жўшиб,
Сени қорачиқда асраган пайтлар.

Ўзингни асрайман мунисим, онам,
Аёзлар ичинда қолмас баҳорим.
Меҳрни кўзда деб билгайдир одам,
Меҳр – қорачигим, меҳр – гавҳарим!

Асрор АЛЛАЁРОВ

УЧ ҲИКОЯ

БИР ЯРИМ ДАҚИҚА

Ғарбдан эсган шамол уйи сари келаётган аёл исини олиб келар, бу ҳид эса пешвоз чиқишга шай эркакка жудаям таниш, шунингдек, уйнинг шундоққина рўпарасида лойдан ясалган ўйинчоғини завқ билан ўйнаётган болакайга ҳам ниманидир эслатади.

“Барибир қайтишингни билардим”, ўйларди эркак.

У аёлнинг бу ерга қачон етиб келишини ўртадаги масофани чамалаб, хаёлидан ўтказди.

“Яна бир ярим дақиқа ичида қаршимда пайдо бўлади. Табиийки, у мендан нафратини яшириб ҳам ўтирмайди. Мен албатта сиполик билан жавоб қайтараман. Ахир, ҳаммасига ўзим айбдорман. Ўтган тўрт йил кимни қандай ўзгартиргани ҳам ана шунда ойдинлашади”.

У бир қадам олдга юрди. Эркак бу ишни беихтиёр амалга оширди, бор-йўқ журъати шунга етди, холос. Дарвоқе, тобора яқинлашиб келаётган аёл анча йиллар илгари унинг хиёнатини кечирган хотини эди.

Эркакнинг танасидан отилиб чиқиши муқаррардай туюлаётган азоблар бундай пайтда ўз-ўзидан яраладиган ниманидир ўзгартира олиш истагини вужудга келтираётганди. Ҳолбуки, у ҳаётида йўл кўйган энг катта хатосидан кўп бор азият чеккан бўлса-да, ҳеч қачон ҳозиргидек қаттиқ ҳаяжонга тушмаганди. Эркак яна бир ярим дақиқадан сўнг бир-бири билан аёвсиз жангга киришадиган кўзлар ҳақида ҳам ўйларди.

Уйига яқинлаша бошлагач, аёл қадамини яна-да тезлатди. У ўзидан анча нарида турган эрининг бутун изтиробларини, гарчи унга бирор марта кўз қирини ташламаган бўлса-да, аёлларга хос сезгирлик билан пайқади. Ҳолбуки, у ўтган тўрт йил ичида бу хислатни мукаммал эгаллаган, тўғрироғи, шунга мажбур бўлганди.

Аёл эри ёнидан тез-тез ўтиб кетди ва ўзига унсиз тикилиб турган ўғлини бағрига босди. Бу ердан кетганидан буён ўтган ҳар бир дақиқада хаёлини буткул банд этган бу болакайнинг усиз улғайгани аёлга алам қилди. Аёл уйига қайтар экан, узоқ вақт ном-нишонсиз ғойиб бўлган кулгунинг илк шуълалари жуда кўп кўргуликлар аломати бўлган ажинлар орқали бу дунёдаги ҳақиқий инсон қиёфасини унинг юзида чизиб кўрсатар эди.

Бола лой кўллари билан аёлни итара бошлади. У хотирасидан бутунлай ўчиб кетган хотиннинг бағридан юлқиниб чиқаркан, отасининг ёнига югурди ва яна бепарво ўз ўйинчоғини ўйнашда давом этди...

ҚИЗИЛ ТОШ

Ширинлик олиб келишга кетаётган ота, қизил тош ва бахтли одамлар. Ўн олти ёшли қизнинг қўлида гир айланаётган думалоқ тош унга узоқ вақтдан буён тикилиб турган кўзлар ана шу азалий маънони қайта-қайта идрок этишига имкон туғдирарди. Нуриянинг маҳзун ва тантанавор кулгуси қизил тошнинг бежирим қирраларига урилганча қотиб қолди. У отаси билан илк бор бу ерга келганини яхши эслайди. Ўшанда тўққиз ёшда эди.

– Сен шу ерда ўтириб тур, мен сенга ширинлик олиб келаман, – деганди отаси.

Шундан сўнг ҳовлидаги болаларни тартибга чақираётган пешонаси бўртиб чиққан аллақандай аёл билан отаси узоқ гаплашганини кузатиб турди. Қизалоқ кун ботгунча кутди. Кейин ҳаммасини тушунди.

Нурия меҳрибонлик уйининг ҳовлисида Стендалнинг қалин жилдли китобларидан бирини ўқиркан, беихтиёр қўлидаги тош унинг ичига юмалаб тушиб

кетди. Қизалоқ ҳозиргина ўзини ҳайратга солган ёрқин бир фикрни таҳлил этиш мақсадида бироз тин олишга қарор қилдию тошни кафтига қўйди. Гир айланаётган тош энг кичик бармоғининг бошланиш ерига келиб тўхтади. У кафтидаги чизиқларни диққат билан кузатар экан, Стендал қаҳрамони томонидан айтилган ғоят қизиқарли фикрни эсдан чиқарди. Ногоҳ тошнинг кафтидаги охириги чизиққа туташган нуқтасида сирли аланга учқунларини кўрди. Қизалоқ умри бино бўлиб бунақа кучли алангага дуч келмаганди. У миясига урилган дастлабки фикрдан сесканиб кетди. Унинг наздида бу чинакамига даҳшат эди.

Нурия дарвозадан ташқарига чиқди ва тўғри кўча бўйлаб кета бошлади. Кўча тугар-тугамасдан у чап томонга кетган бир кичик йўлни кўрди. Кафтига қаради ва худди шундай кичик чизиқни кўрди. У биринчи чизиққа келиб туташганди. Бу йўл бошқа бир кўчага олиб ўтиши лозим эди. Шундай бўлди ҳам. Кейин у тўғрига юрди. Бироқ кўп ўтмай ушбу кўчага туташган бутунлай бошқа бир йирик кўчага дуч келди. У яна кафтига қаради. Ҳаммаси чизилганидек давом этарди. Нурия ўйлаб ўтирмасдан туташ кўча бўйлаб кета бошлади. Унинг кўнглида пайдо бўлган ишонч ҳозир содир бўлиши мумкин бўлган аллақандай буюк ўзгаришни олдиндан башорат қиларди. Бундай башоратлар одатда тўғри чиқади ва инсон ҳаётида кутилмаган янгиликларни вужудга келтиради. Нурия кўчанинг охирига етиб келганида яна икки томонга кетган йўлни кўрди. Шу ерда тўхтади. Унинг қалби фақат тўғрига юришни амр этаётганди.

“Шошилиш керак, – ҳаёлидан ўтказарди у. – Бундай ғаройиб онларни сезмай, ҳис этмай яшаётганлар қанча...” Бу йўлнинг энг сўнги нуқтасида улкан бир бино жойлашган экан. Кўча шу ерда тугарди. Ажабо. Ҳеч нарса ўзгармади. Ҳаммаси хомхаёл экан. Нурия лақмалиги учун ўзидан нафратлана бошлади. Бинобарин бу унинг ҳаётидаги илк янглишиши эмасди. Нурия энди ортига қайтаман деб турганида шундоққина кўчанинг ўнг ёнида суҳбатлашиб турган кишилардан бири унга қаради. У бу одамларга умуман эътибор бермаганди. Қиз ҳаяжонга туша бошлади. Унга тикилиб турган одам отаси эди. Нуриянинг кўзлари алдамаётганди. У бехосдан кўлидаги дастўмолни тушириб юборди. Қизалоқ нима қилишни билмай жойида қотиб турарди. У ўтган сониялар ичида фикрлашга, аниқ бир қарорга келишга улгурди.

«Отам мени таниди. Аммо у мендан воз кечганига етти йилдан ошди».

Қизалоқ ўгай онаси ҳақида ҳам ўйларди. У ўтган йиллар ичида ёлғиз инсон иложсизликдан ўз истакларини ҳаёлан бажариши мумкинлигини ўрганган эди. Ҳозир ҳам шундай қилди. Отасини бағрига босиб, тўйиб-тўйиб ҳидлади. Унга айтмоқчи бўлиб юрган ҳамма гапларини айтди. «Мен сиздан хафа эмасман», – деди охирида. Ҳеч қандай жавоб эшитилмади. Нурия ҳар доимгидек фикрларини бир жойга жамлади. Отаси узоқдан ҳамон унга тикилиб турарди.

«Эҳтимол бу бир умр излаб яшаган, ўзим учун муҳим бўлган ўша лаҳзадир, – ҳаёл сурарди қиз. – Аммо мен кутганимдай бўлиб чиқмади.»

Нурия шиддат билан ортига бурилди. У тезда ўзини қўлга олди ва келган йўли бўйлаб югура бошлади. Айни

пайтда қизнинг калласидаги фикрларнинг ҳеч бири отасининг ёнига боришга ундамаётганди. Аниқроғи, унинг вужудида исён кўтараётган ғазаб ва ҳаяжон бунга имкон бермасди. У қанчалик тез югургани сайин ўзини шунча енгил ҳис қиларди.

Қизнинг оёғи бир тошга урилиб йиқилди. Кимдир қўлидан тортиб ўрнидан турғизди. Бу унинг отаси эди.

ИМКОН

Бир неча дақиқа жимжитлик ҳукмронлик қилган шаҳидлар хиёбонининг катта йўл ёқасидаги пиёдалар йўлакчасида тўсатдан қаттиқ ғичирлаган овознинг пайдо бўлишию, бу ерга энг яқин ўриндиқда ўтирган аёл кишининг сапчиб ўрнидан туриши ва алам билан қичқириб юборишини бундан санокли сониялар олдин ким ҳам ҳаёлига келтирибди дейсиз.

– Вой, тўғноғичим кўлимдан тушиб кетди, – деди аёл ўрнидан туришига ҳамоҳанг янграган овоз билан. – Энди эса у йўқ.

Аёл кейинги гапини пичирлаб айтди. Бироқ унинг қаршисида хижолатомуз турган, кўринишидан қирқ ёшлардаги эркак тўғноғичнинг ҳар томонга сочилиб кетган бўлақларидан бирини ердан олди.

– Минг бор узр, хоним. Мен буни билмасдан босиб юбордим. Ҳатто ўзимни тўхтатиб қололмадим. Илтимос, айтинг, тўғноғичингизнинг нархи қанча?

У чўнтагидан ҳамёнини оларкан, дарҳол етти минг сўм санаб аёлга узатди.

– Бунга янгисини сотиб олинг.

Аёл ҳеч нарса демай, жойига ўтирди. Эркак бу лобар чехрада ҳаддан ортиқ қатъийлик аломатларини кўрди.

– Ўн учинчи ой тунида рўй берадиган бунақа ғалати воқеаларни кўпинча тасодиф дейишга тилинг бормади, – аёл икки дона марварид бўлагидек кўзларини эркакка тикди.

– Сиз япон адабиётини ёқтирасизми?

– Ҳа. Бағоят. Ҳатто севишимни ҳам инкор этмайман. Бамбукнинг ичидан топиб олинган митти қизалоқ мени ҳамон ҳайратга солиб келади. Шундай воқеа бўлганига ишонасизми?

– Кекса Такэтори (бамбуккесар) кейинчалик уни қиз қилиб олганини эшитганман. Қизча жуда гўзал ва кичкина бўлган. У саватчада яшаган экан.

Бобур исмли бу эркак университетда ўн икки йилдан буён фалсафа фанидан дарс беради. Унинг табиатига хос бўлган синчковлик ҳозир ўзи суҳбатлашиб турган аёлнинг бундан уч йил илгари янги уйга кўчиб келганида бир-икки кун жиҳозларни жойлаштиришга ёллаганини илғашга ожизлик қилаётганди. Қариллик аломатларининг илк белгиларини қовоқлари остидан сезиш мумкин бўлган аёлнинг исми эса Садоқат эди. У кичик бир фермада сут соғувчи бўлиб ишлайди. Аёл бугун тонгда уч йилдан буён йиғиб қўйган пулларига қимматбаҳо кийимлар сотиб олди. Атир-упаларини янгисига алмаштирди. Унинг болаларниқига ўхшаш содда юз қиёфаси ва ишонувчанлиги тезда ҳар қандай кишига маъқул тушарди.

Эркак соатига қаради. Яна ўн дақиқа вақти бор. У аёл билан яқиндан танишиш учун стулнинг бир четига ўтирди. Эркак аёл зотидан бениҳоя жирканишига қарамай ҳозир негадир нотаниш ҳамсуҳбатига яқинроқ сурилди. Бунга ўзи ҳам тушунолмади.

“Ахир бунақа зиёли аёллар шаҳарда кўп эмаску!”, ўйларди у.

“Илиқ баҳор ҳавоси танадаги қонга сингиб кетади. Бундай пайтда инсон қалбида ҳали ном топилмаган юзлаб ҳиссиётлар борлигига ҳеч шубҳанг қолмайди”, – ўйларди аёл.

– Мен маърузага кеч қолаяпман, – эркак ўрнидан кўзгаларкан, норози бир оҳангда деди. – Аксига олиб ҳали уйга қайтмайман. Аммо бугун кечки овқатни биргалликда, меникида тановвул қилсак, нима дейсиз? Мана уй адресим. Сизни кутаман.

Аёл хотиржамлик билан қоғозга қўл узатди. У шу қадар чиройли жилмайдики, бу кулгунинг ўзида ҳам хайрлашиш, ҳам юракка узоқ вақт азоб берувчи эркалик аломатлари бор эди.

Аёл соат кечки еттига яқинлашганда эгнидаги эски кийимларини ечиб, шкафдан бугун сотиб олинганларини кийди. Сўнгра ойнага қаради. Оддий ферманинг сут соғувчиси энди бутунлай бошқа аёлга

айланди. У уйдан чиқиб кетаётганида юзлаб жўнатилмаган мактублар солинган қутини оловга ташлашни унутмади.

Кечки овқат алоқаларни янада мустаҳкамлади. Эркак аёлни ўзи тайёрлаган таомлар билан меҳмон қилди.

«Ахир мен бу кунни уч йил кутдим, – ўйларди аёл. – Уйингга фаррошликка келганимда мени нақадар ёмон кўрардинг. Сен бутун аёл зотини ёқтирмасдинг. Мен эса биргина эътиборинг учун ҳамма нарсага тайёр эдим.»

Садоқат уйку аралаш қўйлагини излаб топди. У уйнинг иккинчи қаватидаги ётоқхонада ухлаётган эркак учун ёзилган сўнги мактубни йўқ қилишни унутганди. Бир парча қоғознинг сариқ ҳалқа исканжасида емирилиб боришини кузатиб тураркан, майда-майда бўлақларга бўлиниб ерга сочилиб кетаётган қоп-қора қоғоз парчаларида сўнги бор имкон қидириб ўз уйига отланаётган аёлнинг маънос қиёфасини кўрди. Энди ҳеч бир одам ўқий олмайдиган сатрлар эса унинг миясига муҳрланиб қолган эди: «Бугун шаҳидлар хиёбонида ғоят таҳликали умидсизлик таъсирида жон бераман ёки мени қутқарсан!».

Дилобар САЙДАҲМЕТОВА,
Низомий номидаги ТДПУ аспиранти

Бадиий тафаккурдаги янги ланиш ва эвристиклар

Истиқлол даври қиссачилиги XX аср ўзбек насри эришган ютуқлар таъсирида, айна чоғда замонавий жаҳон адабиётининг энг яхши намуналари билан туташ ҳолда ривожланмоқда. Натижада жаҳон адабиётининг илғор тамойиллари ўзбек адабиётида, хусусан, қиссачилиқда ҳам намоён бўлмоқда. Ўтган асрнинг саксонинчи йилларидаёқ ижтимоий-сиёсий ва маданий ҳаётда юз бера бошлаган демократик янгиланишлар бадиий тафаккурда ҳам ўз акс-садосини бера бошлади. Бу даврда шўро давридан фарқ қилувчи янгича бадиий-эстетик идеални акс эттирувчи асарлар яратила бошланди. “Ойдинда юрган одамлар”, “От кишнаган оқшом”, “Шўродан қолган одамлар”, “Момо ер кўшиғи”, “Қора китоб”, “Эски арава” сингари қатор қиссаларда ана шундай янгиланиш тамойилларини ҳис қиламиз. Айна хусусиятлар XX асрнинг сўнгги чорагидан бошланган миллий тафаккур ривождаги янгиланиш жараёнлари билан чамбарчас боғлиқ ҳолда содир бўлди.

Айтиш жоизки, қиссачилиқда поэтик изланишлар истиқлол даврида янада кенгроқ намоён бўла бошлади. Инсонни ижтимоий ҳаётнинг бир намоёндаси сифатида эмас, балки ўзига хос бўлган маънавий олам эгаси сифатида кашф этишга эътибор кучайди. Бунда реалистик тасвир билан бирга янги-янги тасвир усулларига, жумладан тасвирда шартлиликка, рамзийликка катта эътибор берила бошланди. Истеъдодли ёзувчи Собир Ўнарнинг “Чамбилбелнинг ойдаласи” қиссаси ҳам ана шу жиҳатдан характерлидир.

Қиссада ўз эътиқодида собитлик, ўқтамлик, орият туйғуси билан яшаш умрининг мазмунига айланган Отақул Қирғий образи бош қаҳрамон. Асар воқеалари қишлоқда рўй беради. Ёзувчи Қирғий образига хос етакчи хусусиятларни китобхонга қисса бошиданоқ танитади.

Асарда чўрткесар, Қирғий лақабига монанд тиниб-

тинчимас, от устида қирғиймисол тик ўтириб, елдириб, не-не манзилларни зумда кезиб чиқувчи, ўзига хос феъл-атвор эгаси сифатида тасвирланган бу чолни эл ҳам ўзига яраша суяр эди. Айтганини қилдирадиган, сўзи – сўз, ғирромлиги йўқ, нафс учун бадном бўладиганлардан эмаслигини эл яхши биларди. Яхши билганидан унинг сўзини икки қилмасди. Элга оқсоқол бўлиш ҳазилакам иш эмас. Ана шундай одам бир кечада дом-дараксиз йўқолади. Сирли воқеалар силсиласи илмий тадқиқот институти ходими “мен”нинг аварияга учраб ўлиши, хотиралари, қайта тирилиши билан боғлиқ ходисаларга уланиб кетади. Унинг “дўсти” Адбумалик қиёфаси, институт директори Ваққосовичнинг риёкор чеҳраси ортидаги тубан “олами” “мен”нинг хаёллари орқали очиб берилади. Дўстининг сотқинлиги туфайли бошига тушган мусибатлар Қирғий бованикига шаклан ўхшаш эди. Уни ҳам ишонган ҳамсояси алдаб, тунда қишлоқ четига чорлаб, қул қилиб сотиб юборган. Қирғий тирик мурдага айланган, қафасда қолган. Воқеалар оқимида энди “Гўрўғли” достонида келтирилган воқеалар кириб келади. Айна шу ўриндан бошлаб қиссада реалистик тасвир билан хаёлий, фольклор асарларида учрайдиган, халқ қаҳрамонлари тасвирланган асарларга хос сирли, сеҳрли тасвирлар, саргузашт жанрига хос бўлган воқеа-ходисалар силсиласи уйғунлашиб кетади. Гарчи қиссанинг етакчи мавзуси реал воқелик билан, ҳаёт ҳақиқати билан чамбарчас боғланган бўлса-да, унинг ифодасидаги турли-туман тасвир усулларидан фойдаланиш унинг ўқилишлилигини, поэтик янгилигини таъминлашга хизмат қилган. Гўрўғлининг туғилиши, Равшанбекнинг кўр бўлиб, Шайхлар хонақосида қолиши, Ҳилолой ётган қабрдан чиқиб, эчкини эмиб, яна гўрга кириб ғойиб бўлган болакайни тоғаси Ҳасанбой ушлаб, уйига олиб бориши... Бу воқеаларнинг барчаси бир нуқтада кесишади, яъни бир концепция атрофига йиғилади. Инсон боласи одамлар билан тирик. Унинг ҳаётда

орттирадиган обрўси ҳам одамлар, яъни жамоа ту-
файлидир. Ёлғизликда, тутқунликда Қирғий бовадай
одам қулга айланди, қадди букилди, ҳаётга бўлган
ишончисинди. “Мен” эса ҳаёт синовларидан ўтиб, “қайта
тирилади”, одамларни суйганидан, уларга ёмонлик
қилолмаганидан, ҳатто, “рақиблари” дан ўч олишга қасд
қилолмаганидан, Чамбилбел далаларидан руҳ-куч
олганидан, она заминга, одамларга, яқинларига қаттиқ
боғланганидан, ҳатто “у дунёдан” қайтиб келади.

Асарда ифодаланган синкретик тасвир — реал
ҳаётий воқеалар билан ҳаёлий олам, халқ дostonлари
мотивларининг бу тарзда уйғунлашиб кетиши шунчаки
асар шаклини, ифода усулини янгилаш ниятида қи-
лингн эмас. Ушбу тасвирлар фонид асарнинг маъно-
мазмуни қатида яширинган ғоявий-эстетик мақсад,
ижодкор идеали мужассам. Қиссада инсоннинг боти-
ний олами, унинг нафақат ижтимоий, балки руҳий
олами, тириклик моҳияти ўз ифодасини топган. Асар-
даги поэтик янгилашлар шу жиҳати билан ҳам қим-
матлидир.

Тоғай Муроднинг “Момо ер қўшиғи” қиссасида
эса бунинг акси, қайсики, ўзликдан, ўз она еридан,
қондошларидан руҳан узоқлашиб, бегонага айланган
инсон тақдири-фожеаси тасвирланган.

Ушбу қисса адибнинг бошқа асарларидан бир
мунча фарқ қилади. Унда реал ҳаёт ҳодисалари, Денов
қишлоқларидаги ўзбекона турмуш тарзи, урф-одатлар,
миллий ўзига хослик самимият ила чизиб берилган.
Асарда шўро даври фожеалари ўзига хос характерли
ҳодисалар тасвири орқали фош этилади.

Ёзувчи шўро армиясида хизмат қилиб келган
сержант Орзиқулов образи орқали миллий заминдан,
миллати, ўзлиги, тили, эътиқодидан узоқлашиб, ёт-
лашган инсон қиёфасини гавдалантиради. Ўзиникилар
ичида “бегона-ёт”га айланган, ўз оиласи, яқинлари,
қишлоғи, юртига бегона бўлиб қолган йигит фожеаси
изтиробли тарзда ифода қилинган бўлиб, дардли
куйдай вужудимизни забт этади. Бу фожеа сабаблари
ўтган асрнинг истибдод исканжасидаги муҳитига
бориб тақалганлигини тушуниб етамиз. Миллатларни
тилидан, динидан, ўзликдан айиришга хизмат қилган
сиёсатнинг мудҳиш оқибатлари қандай даҳшатли
кечишини дилдан англаб етамиз. Асарда аскарликдан
“Сержант Орзиқулов” бўлиб қайтган ўғилни ота қандай
қайта тарбиялашига гувоҳ бўламиз.

Асарнинг кейинги қисмларида ана шу сержантнинг
ўғли, яъни авлоди тасвирланади. Турсунқулнинг
шаҳарга ўқишга кетиши, у ердан ажабтовур қиёфада:
ғалати кийимларда, сочини ўстириб, оғзида папирос

тишлаб, паловни қошиқда ейдиган бўлиб қайтиши
тасвирланади. У ўз исми-шарифидан, ўзликдан ор
қилади. Исмини ўзгартириб Паҳлавон Даҳо деб атади.
Барчадан ўзини олиб қочади, ўзини даҳо деб билади.

Қиссада шўро даври фожеалари “Даҳо”нинг
барчадан ўзини катта олиб, бегонасираб, икки фарзанди
билан аёлини, ота-онасини ташлаб қишлоғидан кетиб
қолиши, йиллар давомида ижарада яшаб, гўё “зўр
шеърлар” битиши, истеъдодларга ҳасад кўзи билан
қараб, иғволар тўқиши, ҳатто кўз очиб кўргани, покиза
аёлига ҳам тўхмат қилиши, бора-бора қариндош-
уруғларидан узоқлашиб бегоналашиб бориши зўр
маҳорат билан ифода этилган.

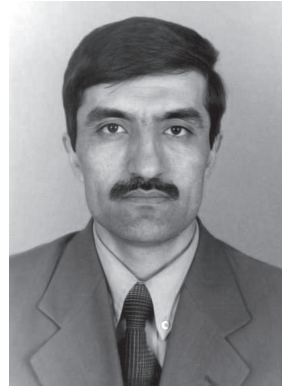
Халқимиз ҳаётининг фожиали манзараларини
миллат фожеаси тарзида бадиий ифодалаш тенден-
цияси 80-90 йиллар ўзбек насрида униб ўсди. Чинакам
истеъдод соҳиблари мафкуравий кишан қобиғини ёриб
чиқишга қодир асарлар яратдиларки, айна тенденция
мустақиллик даври насрида давом этди. Ижодкорлар
қулликка, унинг асоратига қарши исён руҳидаги асар-
лари билан тафаккурга янгилаш руҳини олиб кир-
дилар. Тоғай Мурод асарларини ана шундай намуналар
сараси дейиш мумкин.

Демак, юқоридаги кузатишлардан хулоса қилиш
мумкинки, миллий тафаккурдаги янгилашлар таъ-
сирида ўзбек қиссачилигида ҳаёт ҳодисалари ва
инсон шахсига ёндашув тамойиллари ҳам ўзгар-
ди, янги шаклларда намоён бўла бошлади. Қатор
қиссаларда турли даврлар оша ўзликдан, имон-
эътиқодидан айрилмаган, маслағига содиқ, мард ин-
сонлар образларини учратамиз. Айна чоғда мафкура-
вий тазйиқлар остида “замонасозлик”ка ружу қўйган,
эътиқодидан юз ўгирган, алдамчи ва зўравон мафкура
маддоҳига, хизматкорига айланган кимсаларга дуч
келамиз. Бундай образларга хос риёкорлик бутун
даҳшати билан тасвирланганлигига гувоҳ бўламиз.
Ўзбек қиссаларида миллатнинг ўзига хос табиати,
бетакрор олами, кўнгил кечмишларини туйғуларини
акс эттиришга интилиш муайян эстетик тамойилга
айланганлигини, бундай ижобий изланишлар эса
қиссачиликка ҳам сезиларли ўсиш-ўзгаришлар олиб
кираётганлигига замин бўлиб хизмат қилаётганлигини
кузатиш мумкин. Биз таҳлилга тортган асарлар нафақат
эпик тафаккурни у ёки бу жиҳатдан янгиламоқда,
балки адабий ҳаётда янги тенденциялар, оқимлар ва
йўналишларнинг вужудга келишига ҳам негиз бўлиб
хизмат қилмоқда. Натижада, ижтимоий-маънавий ва
бадиий эстетик тафаккур тараққиётига таъсир кўр-
сатмоқда.

Абдумурод ТИЛАВОВ,
филология фанлари номзоди

ИНСОНИЙЛИК МЕЗОНИ НИМА

Бу саволнинг жавобини бундан салкам олти аср олдин буюк мутафаккир Алишер Навоий ҳазратлари айтиб кетган эдилар:

*Одамий эрсанг демагил одамий,
Оники йўқ халқ ғамидин ғами.*

Инсонийликнинг мезони шу! Ҳар бир киши модомики, инсон деган буюк рутбага муносиб бўлишни истар экан, унда ўзгалар дардига шерик, ҳамдард ва ҳаммаслак бўлишга маҳкумдир.

Инсонийликка хос хусусиятлардан яна бири ақлдир. Инсон бошқа яралмишлардан ақли билангина мукаррам ҳисобланади. Баъзи китобларда инсондаги олий туйғулар: меҳр-муҳаббат, садоқат ва адолат сингари хусусиятлар инсонийликнинг юксак фазилати сифатида тараннум этилади. Ваҳоланки, инсон билан бошқа жонзотларнинг тафовути ақлидадир. Бизнинг наздимиздаги бундай олий туйғулар ўзга жонзотларда ҳам бор. Мисол учун, итдаги садоқат билан отдаги вафони инсонлардан ҳам топиш маҳолдир.

Инсонийликнинг яна бир мезони илмдир. Инсонийлик таълимоти ҳисобланмиш Қуръони каримда “Билувчилар билан билмайдиганлар бир бўлурму?”, “Илм зулматда нур” мазмунида ўнлаб оятлар бор. Бу муборак каломлар илмнинг фазилатини ифодаламақда.

Инсоннинг мақомини белгилаб берувчи хусусиятлардан яна бири унинг қалбидаги дард ва ғамдир. Ҳазрат Навоий айтадилар: “Кўнгилда ғам йўқлиги дағи бир ғамдир”. Бир инсон бўлсаки, унда тириклик ғами, охират қайғуси, эл-юрт дарди бўлмаса, бу энди қандай одам бўлди? Шунинг учун ҳам Ҳазрат бошқа мисрала-рида лутф этадиларки:

*Ҳар кимгаки улум бўлса восил,
Гар дарди-ю ҳоли йўқ – не ҳосил?!*

Инсон бир неча илмларга эга бўлса-ю, унда дард, ҳол бўлмаса бундай илмдан не фойда? Муборак манбаларда илмига ихлос билан амал қилганларгина нажотга эришишлари таъкидланган. Эҳтимол, Навоий назарда тутаётган дард, ҳол шудир?

Инсонийлик мезони ҳақидаги кўнгилга яқин жавобни яна шоирлар султонидан топгандай бўлдим:

*Бўлмаса ишқ икки жаҳон бўлмасин,
Икки жаҳон демаки, жон бўлмасин.
Ишқсиз ул танки, анинг жони йўқ,
Ҳусни нетсун кишиким, они йўқ.*

*Инсонийликнинг мезони – ақл
Инсонийликнинг мезони – илм
Инсонийликнинг мезони – ишқ
Инсонийликнинг мезони – дард*

Демак, ишқ улуғ туйғу, ганжина, ошиқлик улуғ мартаба. Зулайхони Юсуфга, аниқроғи юксак мақомга етказган ишқ эмасми? Онани болага боғлаб турган ишқ – севги туйғуси эмасми? Мумтоз шоирни диёр-диёр кездирган ишқ-муҳаббат эмасми?

*Мен юрарман ёна-ёна,
Ишқ бўяди мени қона.
На оқилам, на девона –
Кел, кўр мени ишқ найлади.*

*Гоҳ эсарман еллар каби,
Гоҳ оқарман селлар каби,
Гоҳ тўзарман йўллар каби –
Кел, кўр мени ишқ найлади.*

Ишқни бир сўз билан таърифлаш мушкул. Яхши таърифни яна Ҳазрат Навоийдан эшитинг: “Ишқ – порлоқ юлдуздир, башарият кўзининг нуру зиёси шундан. Ишқ – товланиб турувчи гавҳардир, инсоният тожининг зийнати ва баҳоси шундан. Ишқ – толеъ қуёшидир, қайғули диллар тиканзори ундан гулшан. Ишқ – балқиб турган тўлин ойидир, қоронғи кўнгиллар кечаси ундан равшан...” (“Маҳбуб-ул қулуб”дан)

Инсон қалбини ойнага менгзатишади. Улуғлар ҳар содир этган қабохати туфайли киши қалбига бир доғ тушишини, бу ҳолат давом этаверса, қалб қорайиб, “қоинот гултожи” дея шарафланган инсоннинг “тубанлик ичра танҳо” яратикқа айланишини айтадилар. Бу ҳалокатдан-да нажот соҳилига чиқишнинг йўли бор. Қалбни ишқ-муҳаббат-ла тўлдирмоқ, бегона туйғуларни бу уйдан чиқармоқ:

*Эй Навоий, бода бирла хуррам эт кўнглунг уйин,
Не учунким бода келган уйга қайғу келмади.*

Ишқ-муҳаббатнинг фақат дунёгагина йўналгани қораланади. Шунинг учун улуғ алломалардан бири

дейди: “Дуёни кўр, сайр қил, ичига кир, аммо эҳтиёт бўл – дунё сенинг ичингга кирмасин”.

Инсон дунё аталмиш денгизда сайру сафар қилишга – Ибтидо бандаргоҳидан Интиҳо бандаргоҳига ўтишга маҳкум. Аммо у сафар давомида қайиқ ичига сув киргизиб қўйса, ҳалокатга юз тутуди – қайиқ чўқади. Сув қайиқ ташида қолса, кеманинг сузишига ёрдам беради.

Хуллас, “менинг жайдари фалсафам” шу – ИНСОН номига лойиқ бўла олмақнинг асосий шarti, инсонийликнинг тамали – ИШҚ. Ҳар кўнгилга ишқ туйғуси ошно бўлсин. Ишқ-муҳаббат нури қалбингизни, йўлингизни, уйингизни ва ўйингизни ёритиб юрсин.

БИРИНЧИ УЧРАШУВ

Ҳасан ШОҲ МАЪСУД

Бизни парк этмасин асло муҳаббат

ҚУЁШ

*Қуёш уйғотади, борлиқни қулиб,
Тонгга салом беринг, азиз одамлар.
Бизни эзгуликка, йўллаб туради,
Манзилга отланган шахдам қадамлар.*

*Қуёш саховатни ўргатар бизга,
Нурлари озорсиз болакай мисол.
Фақат яхшиликка қиёсдир асли,
Фақат муҳаббатга эгизак, тимсол.*

*Ассалом, қуёшжон, сахий беминнат,
Нурларинг сочавер йўлларимизга.
Бизни тарк этмасин асло муҳаббат,
Сен эшик очасан дилларимизга.*

* * *

*Ҳар куни нимадир излайман,
Сарлавҳа мисоли шеъримга.
Наҳотки қаламим сизлайман,
Илҳомни қутгандай ўзимга.*

*Ҳайратим тошади, бепоён,
Самолар тип-тиниқ — оқ қозоқ.*

*Дил хира этмоққа ҳаққим йўқ,
Ҳар битта манзара сарафроз.*

*Гоҳида ўткинчи хотира,
Тортқилаб кетади оромим.
Қўйингиз дейман ўз ҳолимга,
Балки у мен қутган илҳомим.*

БАТАН

*Ўзинг – ўзгачасан, азиз кўргоним,
Гуллаган богимсан, гўзал маконим.
Сендан сал олисда ҳаяллаб қолсам,
Юрагим тафтида Ўзбекистоним.*

*Бог ўзинг, тароват ифорларинг бор,
Куйчи ўғлонингман, куй торларинг бор.
Настарин мавжини суртай кўзимга,
Навоий, Бобурдай аждодларим бор.*

*Сенда орзуларим ушалсин, дейман,
Пойингга лолалар тўшалсин, дейман.
Дунё лол боққанда тошар сурурим,
Сен билан баралла ашъорман, куйман.*

Иброҳим ҒОЙИБНАЗАРОВ

Ой нур билан кенгликни чайди

ИККИ ҚУТБ

Қўл узатсам етади сенга,
Киприк орасидай оралиқ.
Қўл узатсам етмайди сенга,
Олис сарҳад – бахтқоралик.

Азалдан шу биз икки қутб,
Бир-бирига қарама-қарши,
Яшаймиз ёнма-ён, эвоҳ,
Жуда йироқ масофа... гарчи.

ҲОЛАТ

Ой нур билан кенгликни чайди,
Зеболанди қорақош боғлар.
Масъум гуллар атрини ёйди,
Зарҳалланди шабранг дудоқлар.

Тоғлар юздан рўмолин олди,
Келинчакдек нозу ибo-ла.
Бул сувратга термилиб қолди,
Ҳайрат отлиғ уйчан бир бола.

Қандай афиф эрур бу кеча,
Нигоҳларда эрийди қайғу.
Ой ёнида сибизга чалар,
Юрагимга сигмаган туйғу.

* * *

Шафтолининг гунчаси кулди,
Ифор сенди “пуштиранг шаҳар”.
Гул рангида ҳислар ювилди,
Туғ кўтарди ям-яшил зафар.

Тунлар буткул шоҳона ҳисда,
Тонглар эса балқиган талъат.
Сукунатни қитиқлаб аста,
Жаранглайди кумуш салтанат.

Минг хил ранга қоришиб бунда,
Кулиб турар кўзи баҳорнинг.
Боқий умри солланиб турар,
Ўзбекистон – суюкли ёрнинг.

ТОҒ ОВУЛИ

Бунда уйлар туташ қурилган,
Бунда осмон жуда ҳам яқин.
Бунда тупроқ нурга йўғрилган,
Меҳмон бунда доимо чақин.

Бунда кекса ёшга тиргақдир,
Ёшлар эса хизматда холис.
Бундан гийбат жуда йироқдир,
Бевафолик ундан ҳам олис.

ТУН

Тун – қош қорайгандан то саҳар,
Тебратади умр бешигин.
Тун – гийбатнинг ёпиб қопқасин,
Хур севгининг очар эшигин.

Муҳаббатдек қайноқ кечада,
Руҳим гўзалликни ичади.

* * *

Бор дунёмни бердим сенга,
Умрим бўйи куйиб-ёниб.
Кетавердинг ўз йўлингда,
Ўзга шиққа бағринг қониб.

Оптоқ қозғоз бўялди-ку,
Ишқдай тоза қоним билан.
Қалб тубида ҳайкал қўйдим,
Олов рангли жоним билан.

Бир кун дерсан “мен ҳам сизни,
Севган эдим эҳ-ҳе, тенгсиз”.
Ўша пайтда етадирман,
Бир кийимда – ёқа, енгсиз.

МУҲАББАТ

(ҳазил)

Ҳушбўй ҳидлар уфуради –
Муҳаббатнинг эпкени.
Юрак эса гупуради,
Босгим келар тепкени.

Кўкрагингни мўлжал қилиб,
Ўқлар учар сен томон.
Ўтар улар бағринг тилиб,
Қолармикансан омон?

Хато бўлиб нишонга гар,
Тегмаса ҳеч бирор ўқ.
Яшаш бекор бу дунёда –
Унда сен ҳам, мен ҳам йўқ.

Комил АҲМЕДОВ,
ЎзМУ тадқиқотчиси

БАҒИШЛОВ АСАРЛАР МОҲИЯТИ

Бадий ижоднинг гўзал намуналари муайян бир муносабат билан туғилади. Хусусан, шоирлар жўшқин ҳис-туйғуларини тасавурида, бадий тафаккури майдонида, кўзи ўнгида пайдо бўлган шахсларга қарата баён этганда ўзига хос бадий образлар яратадилар. Таниқли шоир Усмон Азим ижоди назардан ўтказилганда унинг ижоди-да турли шахсларга бағишлаб ёзилган шеърлар туркуми кўзга ташланади.

Одатда бағишлов шеърларнинг ўзига хос қирралари сарлавҳадан ёки сарлавҳа билан шеърий матн оралиғида келган аниқловчи тагсарлавҳадан маълум бўлади. Усмон Азим бир шеърига “Бойсун ҳақида ғамгин баллада ёки қайтмайдиган хотиралар ҳақида шеър” деган сарлавҳа кўйгандан сўнг “Шукур акага” аниқловчи ёзувини битган. Шеърнинг умумматнида юрт соғинчи, туғилган гўша билан ғурурланиш ҳислари мужассам. Одатда Бойсун деганда кўпинча улкан адиб Шукур Холмирзаев ва унинг кўплаб асарларида акс этган табиат манзаралари кўз олдимизда намоён бўлади. Қизиқ, нега шоир туғилган юрт тўғрисидаги шеърини “ғамгин баллада” деб атади. Бойсунни эслашининг нимаси ғамгин? Ёхуд “қайтмайдиган хотиралар ҳақида шеър” деган иловани қандай тушуниш мумкин? Демак, бу шеър моҳиятида армон ҳам мужассамдир. Шеърда шоир диалогик-поэтик нутқдан унумли фойдаланган.

Бу мўъжаз асар аввалида ўз дилбандини шаҳарга кузатаётган Она ёки Ватаннинг ўтинчи баён этилади: “Болам, сингиб кетма шаҳарга, Юрак билан кўксинг безадим, Эслаб тургин олис сафарда”. Бунда сен агар чин инсон бўладиган бўлсанг, она Ватанни, Онани унутма, чунки бу юрт сенинг кўксингга Юракни жойлаб қўйди. Энди лирик қаҳрамон ўз юртининг эртақларда бўладиган гўзал, афсонавий ва ажойиб бир юрт эканини “Бор экан-да, йўқ экан” тарзидаги халқ оғзаки ижодига хос бошлама билан хотирлайди. “Бойсундай жой бу оламда йўқ”. Лирик қаҳрамоннинг ўз Бойсуни

хусусидаги болалик хотиралари ана шундай теран ва тенгсиз. Аммо унинг дўсту ёронлари ўз юртини мақтаётган лирик қаҳрамон устидан кулиб, уни дево-нага чиқаради, бундай юрт сенинг тушларингда бўлса керак, деган таъналар қилишади. Лирик қаҳрамон эса, тинимсиз, ҳар қадамда, ҳар онда куйлайди: «Бойсун! Бойсун! Бойсунжон...». Унинг адоқсиз куйи шундай. Бу чексизликни уч нуқталар билан ифодалайди шоир. Дўсту ёронлар ниҳоят ўша Бойсунни бир кўрайлик, деган таклифни айтишади.

– Қани кетдик!

Шаҳри шовқинзор

Бошингизни кўймиш гангиб.

Ҳали кўрасизлар, Бойсун бор!-

Пешвоз чиқар меҳр анқитиб”.

Лирик қаҳрамоннинг тасавуридаги юрт – ниҳоятда гўзал. Бу юрт “шаҳри шовқинзор”дан фарқли. Эътибор берилса, “– зор” кўшимчаси билан, одатда, “гулзор”, “дарахтзор”, “пахтазор” каби бевосита табиат ҳодисалари билан боғлиқ отлар ясалади. “Шовқинзор” – бу янги сўз ясадиши. Шаҳар шовқинли майдон, дегани. Шаҳарнинг шовқин-суронларини ортиқча сифатлашлар қўлламасдан биргина “-зор” сўз ясовчи кўшимча воситасида ифода этади шоир. Демак, тасавурдаги Бойсун шовқинли шаҳардан фарқли жой. Устига устак “Пешвоз чиқар меҳр анқитиб!” Шоирнинг бу мисрасида ҳам ўзига хос жонлантириш мавжуд. “Пешвоз чиқиш” – ажиб бир жонлантириш, “меҳр анқитиш” – бунда ҳам метафорик хусусият сезилиб турибди.

Ниҳоят лирик қаҳрамон ўз дўсту ёронлари билан Бойсунни излаб йўлга чиқади. У ўз туғилган ерига етиб келганидан шодланади. Бу шеър воқеийлик, сюжетлилик асосига қурилган. Шу боис қаҳрамон кечинмаларини баён этиш, унга эргаштиш мумкин. Ўз яқинларини эргаштириб лирик қаҳрамон она юртига етиб келади.

Дўстлари уни табриклай бошлайди. Шунда мутлақо кутилмаган бир ҳол содир бўлади. “Мен турибман беун, бағрим хун” – шоирнинг эътирофи шундай. Чунки, “Оғайнилар, қаерга келдик. Кетиб қопти Бойсундан Бойсун...”. Бойсун аввалги ҳолатида эмас, унинг нималаридир ўзгарган. Шу боис лирик қаҳрамон жим туришга, лабини тишлаб сукут сақлашга мажбур.

*“Мен Бойсунни излайман ҳамон,
Баъзан пинҳон йиғлайман шеърга,
Қаерларга кетдинг, Бойсунжон,
Бизнинг Бойсун қани, қаерда?”*

Шоир шеърини ана шундай улкан бир изтиробли савол билан якунлайди. Шеърнинг умумматнидаги воқеликни шу тарзда таҳлил қилиш ўзини тўла оқлайди. Бунда Ватан хусусида қайғуриш, ўзлик устида бош қотириш ва шунга яқин оҳанглар сезилиб туради. Шоир нега бу шеърни “Шукур акага” бағишлади? Шукур Холмирзаевнинг ушбу ҳодисага ўхшаш бирор гапни Усмон Азимга сўзлаб бергани тўғрисида аниқ маълумот йўқ. Аммо бир нарсани англаш мумкинки, ёзувчи Шукур ака юртпарвар, ватанпарвар ижодкор сифатида Бойсуннинг тоғу тошларини, дараю далаларини ўз ҳикояларида кўп бора реалистик тасвирлайди. Бу ҳол бевосита шоир Усмон Азимнинг ўзи билан юз берган бўлиши ҳам мумкин. Чунки у ҳам Бойсун фарзанди. Кўнгил дардлари бир-бирига яқин икки ижодкор ана шу шеър воситасида пинҳоний бир мулоқотга киришган, дардлашган бўлиши табиийдир.

Одатда бағишлов шеърлар қайсидир қирраси билан асарнинг умумматнига ҳам, бағишланган шахсга ҳам алоқадор бўлади. Юқоридаги шеърда бағишланмиш шахс – “Шукур ака” асар матнидаги воқеий ҳисларга ҳам, шоирнинг ўзига ҳам Бойсун, агар бунинг кўламини кенгайтирсак, Ватан деган улкан бир тушунча воситасида боғланади.

Дарвоқе, Усмон Азимнинг бундай тоифа шеърлари битта эмас. Шоир “Дашт ҳақида баллада” номли яна бир шеърига “Эркин Аъзамовга бағишладим” деб ёзиб қўйган. Ўн уч банддан таркиб топган бу шеърда дашт образи жонлантирилади. Дашт – беғуборлик, кенглик, улуғворлик рамзи. Юртидан чиққан лирик қаҳрамон ортидан Бойсуннинг дашти эргашади. Дашт ва Лирик қаҳрамон руҳан яқин бўлган икки образ. Шоир тасвирича уларни алоҳида-алоҳида тасвирлаб, уларни бир-биридан ажратиш бўлмайди. Дашт ўз фарзандини ардоқлайди, севади. Фарзанд Дашт қучоғида туғилган, тетапоя бўлган, ўсган. Энди эса Уни ташлаб кетмоқчи.

*“Мени ишонмади уфқларга у,
Дош бериб тезликнинг шамолларига
Ортимдан югурди, югурди ёху,
Қоқилиб темир йўл шпалларига”.*

Шоир “шамоллар” билан “шпаллар” никофиялайди. Бир томондан “айбғинаси бор” қофиянинг. Иккинчи томондан бировнинг хаёлига келмайдиган, фақатгина шоир нигоҳи топа оладиган оригинал топилма сифатида изоҳлаш лозим бу поэтик ҳодисани.

Агар Даштнинг Лирик қаҳрамонга эргашув жараёни тафсилотларига берилсак, у анча узун ҳодиса: Вагонга бирга чиқади. Тепа қаватдан “билетсиз йўловчи”га ўхшаб жойлашиб олади. Ниҳоятда ҳаётини, табиий ва кўпчилик йўловчилар ўз ҳаётида бошидан кечирган бир манзара. Шоир ўша манзарани Даштга раво кўради. Шаҳар кўчаларида сарсон кезади, ижарахоналарда бирга юради. Бу Дашт образини Лирик қаҳрамон ичкарасида кезиб юрган психологик ҳолат тарзида баҳолаш ўринли бўлади. Бир мисрасида шоир “жойлаб дилимга уни”, дейди. Бошқа бир сатрида “Даштимни қучоқлаб беун йиғладим”, деб ёзади. Дашт ва Лирик қаҳрамон бир-биридан гоҳ ташқари чиқади, баъзан руҳан бирлашади. Бу икки образ орқали шоир инсон табиатидаги индивидуал бир хусусиятни – кенгликни тасвирламоқчи бўлади.

Шеър ярмидан кейин контраст тасвир бошланади. Дашт ва Лирик қаҳрамон орасида улкан бир “АММО” – жарлик пайдо бўлади. Йиллар уларни ажратган, бегонасиратган. Лирик қаҳрамон ёнига энди Дашт сиғмайди. Лирик қаҳрамон уни Бойсунга ҳайдайди.

*“– Бор, Бойсунга бор!
Шаҳарга ярашмас саҳроий сўхтанг.
Борсанг – шамол тайёр, ёмғир ҳам тайёр,
Тоғлар орасида яшайсан кўркам”.*

Дашт эса ажаралишни истамайди. Шунда Даштга насиҳатлар қилади, ҳатто баҳор чоғларида уни алдаб, Бойсунга ташлаб келишга уринади. Аммо Дашт унинг ортидан “ҳаллослаб, шошиб” югуради. Дашт учун энди уйда жой йўқ. Дашт бегона, дашт энди охир-оқибат “Вокзал майдонида” ёлғиз кезади. Шеър ана шундай этни суяқдан ажаратгандек маҳзун бир кайфият билан якун топади.

Шукур Холмирзаевга бағишланган шеърда ҳам, Эркин Аъзамга бағишланган баллада ҳам Лирик қаҳрамон билан воқелик, тасвирланаётган образ орасида психологик конфликт мавжуд. Зотан инсон ҳаёти зиддиятларга тўла. Қолаверса, ижодкор бу ҳаёт тўқнашувлари, қарама-қаршиликлари устида ўйла-маслиги, мушоҳада юритмаслиги, бу зиддиятларни асарларида тасвирламаслиги мумкин эмас.

Бойсун – Сурхон – Ўзбекистон. Усмон Азимнинг Ватан тасвирига доир шеърларида турли йўсинда қўлланадиган тушунчалардир. Демак, Усмон Азим бағишлов шеърларида ҳам она Ватанга бўлган муҳаббатини, ҳар бир инсонга хос юрт соғинчи туйғуларини, одам фарзанди табиатида учрайдиган ноёб ҳолатларни юксак поэтик образларда ифода этади. Табиийки, бу ҳис-туйғулар ўқувчи қалбига кўчиб ўтади; қалбни, руҳиятни юксалтиради.

Шаҳло ҲОШИМОВА

КУТИШ

Ҳикоя

Ўттиз йиллик қадрдони билан учрашиш мақсадида Комил Н. шаҳрига бир кун олдин учиб келди. Аэропортдан такси тутиб дўсти таъкидлаган меҳмонхона номини айтганида, такси тезгина олиб келиб қўйди.

Меҳмонхона кўп қаватли бўлиб, шаҳарнинг қоқ марказида жойлашган экан. Комил юқори қаватнинг

хоналаридан бирига жойлашиб, чиройли ва кўркам шаҳарни узоқ томоша қилди.

Июн ойи эмасми, ҳаво эрталабдан иссиқ ва дим.

Комил шаҳарни айланиш мақсадида меҳмонхонадан чиқди. Тирбанд тор йўлақлардан ўтиб, кенг, серқатнов йўлда узоқ юрди. Яна қайсидир йўлларга

ўтиб, келган йўлини унутди. Аммо таксига ўтириб меҳмонхонага қайтиш имконияти борлиги уни ҳеч нарсдан чўчитмасди. Бир маҳал худди ўзининг маҳалласига ўхшаган маҳаллага кириб қолди. Тартиб билан қурилган уйлар, кенг, равон, тоза ва озода кўчалар, унинг бу шаҳарда мусофир эканлигини ҳам бироз бўлса-да хотирасидан кўтарди.

“Одамзод ҳамма жойда гарчи тили, ирқи, замони бошқа бўлса-да, бир хил тирикчилик қилади. Қуёш нуридан баҳра олиб, табиат манзараларидан завқланади. Севади, севилади, хиёнат қилади, алданади... кичкинагина юрагига ҳамма ҳис-туйғуни жойлаштириб, қисқагина умрида барчасини бошидан кечиради. Аммо ҳаётни англаган вақтда ўлим унга юзмаюз келган бўлади...” Комил шундай ўйлар гирдобиди борар экан, ортидаги қайсидир темир эшик қаттиқ шарақлаб очилди. Ундан аёл кишининг юракка оғир ботадиган нолага ўхшаш аламли қичқирғи эшитилди. Нима бўлди экан-а, деб Комил ортига қайрилганида, унга томон шу эшикдан чиқиб келаётган баланд бўйли, қора шим, кул ранг кўйлак, кул ранг шляпа кийиб бошини ҳам қилиб келаётган кишини кўриб, йўлини давом эттиришга мажбур бўлди.

“Танимаган, билмаган одамни эшиги олдида тўхтатиш ноқулай... аммо нимадир бўлди шу хонадонда”, дея қошларини чимирганча ўйланиб бораверди Комил.

Ҳали соат эрталабки ўндан ошмаган бўлса-да, кун жуда исиб кетган. Саратон қуёши атроф-муҳитни ўз ҳукмига буйсундириб олганди. Офтоб тигидан ҳеч ким қаршисига тик қарай олмасди. Комил ичкари кўчаларни анча айланиб чиқди. Энди катта кўчага амаллаб чиқиб олса, такси тўхтатиб тўғри меҳмонхонага боради. Шу алфозда уни бир нарса ўйлантириб турарди. Ҳалиги эшикдан чиққан нотаниш кимса унинг ортидан соядек эргашиб келарди. Вазиятни аниқлаш мақсадида Комил меҳмонхонага қайтиш фикрини ўзгартиб, яна ихтиёрини йўлнинг йўналишига топширди. У катта йўлни кесиб ўтиб, икки қаватли иморатлар орасидаги кичкина йўлакчага кириб олди. Ҳалиги нотаниш ҳамроҳ ҳам унинг ҳаракатини тақрорлаб, бошини ҳам қилганча ортидан эргашиб кела бошлади. “Бу ёғи қизиқ бўлди-ю, бегона юртда танимаган одам ҳамроҳ бўлиб олса. Йўқ, буни ҳамроҳ деб ҳам бўлмайди... У мени ортимдан кузатиб келмоқда. Аммо нима учун бу тарзда ошкора... ахир кўр ҳам сезади-ку унинг бу тарздаги эргашишини. Ҳозир тўхтаб, мендан нима исташини сўрайман”, дея Комил турган жойида тўхтаб ортига қайрилди. Кутилмаганда ҳалиги кимса ҳам беорларча тўхтаб ортига қайрилди. Комил унга томон бир-икки қадам ташлаган эди, у ҳам олдинга интилди. Қизиқ, жуда ҳам қизиқ.

Баланд бўйли бу кимса жуда ҳам озгин бўлиб, шляпани бостириб кийганидан унинг юзи кўринмасди. Ҳалиги киши секин олдинга юра бошлади. Комил бироз эргашган киши бўлди-да, “Ортимдан эргашса эргашибди. Нима, мен фавқуллодда бир одамдидимки, юрган йўлимни кимгадир берсам ёки бир миллионердидимки, ўзимнинг соямдан ўзим кўрқиб яшасам”, деб қўйди. Комил ортига қайрилиб йўлида давом этар экан, “аслида ҳеч нарсаси йўқ ва ҳеч нарсага қодир бўлмаган киши жуда кўрқоқ ва ҳаммага ҳисобот бериб яшайди”, дея мийиғида кулиб қўйди.

Комил чамаси бир соатча янги-янги кўчалардан юриб чарчади.

“Сен ҳам чарчадингми?” дея ўзича ичида “ҳамроҳи”дан сўраб қўйди. Нотаниш ҳамроҳ эса ҳамон боши эгилганча унинг ортидан эргашиб келарди. Комил бинолар орасидан юриб болалар майдончасидан чиқиб қолди.

Вақт тушга яқинлашганлиги сабабли майдончада ҳеч ким кўринмайди. Атроф жимжит. Қуёш ерни қиздиргандан қиздирмоқда.

Комил ўзидаги чарчоқни ҳис қилиб, майдонча четида, дарахт соясида жойлашган ўриндиқлардан бирига бориб ўтирди. Нотаниш ҳамроҳ ҳам бошини олдингидан ҳам баттароқ эгиб ўриндиқнинг бир чеккасига омонатгина ўрнашиб олди.

“Қизиқ, ҳеч бўлмаса қилаётган ишидан озгина ноқулайлик ҳам сезмайди-я... Ҳа, бу ҳаётда одамзод онги ҳазм қила олмайдиган жумбоқлар жуда кўп”, дея ўйлади у баланд чинорга тикилганча.

– Чанқадим, эрталаб нонушта қилмаганлигим учун қорним ҳам очиб кетди. Сен ҳам қорнинг очиб, чанқаддингми? – дея яна одатдагидек ичида ҳамроҳидан сўради Комил. – Ёки менинг сабрим қай даражада эканлигини билишни истайсанми... Мен жуда сабрли одамман. Ҳаётда ҳеч нарсани биринчи бўлиб бошламайман. Ҳамиша кутаман. Гоҳида юрагим тўхтаб қолишини ҳам кутаман. Тўғриси айтсам, менда бу ҳолат жуда кўп бўлади. Баъзида ҳамма нарсалардан тўйиб кетаман, одамларни умуман кўргим келмай қолади. Чунки кўпинча уларни кўз қарашларидан нимани ўйлаши, нима ҳақида гапиришларини биламан. Аммо уларни ҳаммиша жимгина эшитишга мажбурман. Айниқса аҳмоқ бошлиқни – сиз ақлсиз, – дея у билан биргаликда ишлаш ёки унинг бир чақага арзимайдиган ҳаёт фалсафасини маъқуллаб ўтириш қанчалик оғирлигини билсайдинг?... Баъзида ҳаммасини башарасига айтиб, савияси паст одам эканлигини исботлаб, креслосидан ирғитиб, ишхонадан чиқиб кетгинг келади. Аммо нима ўзгаради? Аянчлиси, ҳеч ким, ҳатто дўстларинг ҳам сени тушунмайди. Балки тушунар... бунинг қандай аҳамияти бор. Бироқ ёмон томони – тирикчилик учун ундан ҳам баттароқ бошлиқ билан ишлашга мажбур бўласан.

– Бирда, унда ҳали энди олийгоҳни тугаллаб келган эдим. Кутилмаганда яхши иш таклиф қилиб қолишди. Хурсанд бўлиб иш бошладим. Адашмасам бир ойлар ишлаганимдан сўнг бошлиқ хонасига чақириб қўлингдаги ҳужжатларингни шундай қилгинки, тўртни тўртга қўшса беш бўлсин, деб қолди, мен унга ҳайрон бўлиб қараган эдим: «Мен сенга мана шу қалам осмонда учади десам сен ҳам уни учади, деб айтасан, тушунарлими?» деди менга қисқ кўзларини баттароқ қисиб. Олдинига анча вақт ўйланиб юрдим, ҳисоб-китоб аниқлик талаб қилади. Ахир бу сиёсат эмас-ку бир нарсани ўн хил йўл билан ечимини топсанг.

Шу воқеадан бир оз вақт ўтгач бошлиқ ўринбосари билан суҳбатлашиб турганимизда мен унга “мана шу қалам осмонда учади”, дедим. У эса кўзларини катта-катта қилиб “иссиғинг йўқми?” – дея савол берди. Мен ҳам бўш келмасдан буни менга бошлиқ айтди, дедим. У бўлса ҳеч иккиланмасдан бошлиқ айтган бўлса учади, фақат пастроқ учади деди жиддий оҳангда.

Ана шунақа, дўстим. Бу ҳаётда ҳар тоифа бош-лиқларга ҳисобчи бўлиб, кутишни ўргандим. Чунки ўзим учун бундан ўзга чорани қидириб тополмадим.

Бу сафар кутишни истамадим. Дўстим билан учрашишни ўзим таклиф қилдим. Сабаби биринчидан у аёл киши, иккинчидан эса бу аёл мени неча йиллардан бери ўзига оҳанрабодек тортиб келмоқда. Аммо мен бу аёлни аёллиги учун эмас, уни ич-ичимга яширинган, ҳатто ўзимга ҳам сирли равишда кўринадиган номаълум бир қиёфамга ўхшатаман. Эртага учрашганимдан сўнг, балким, унинг ташқи кўриниши шу кунгача бўлган хаёлларимни тарқатиб юборар... Тўғрироғи, ана шундан кўриб шу вақтгача учрашишни ортга ташлаб келдим. Аммо шу вақт давомида унинг ўзи ҳам мен билан учрашига интилгани йўқ.

– Мана энди ёнингда нима учун ўтирганлигимни тушунгандирсан. Сен бўлсанг бемақсад ортимдан эргашиб юрибсан.

Мен оддий бир идора ҳисобчисиман, умрим бировларнинг пулини санаш билан ўтди. Гоҳида ўйла-ниб қоламан, арзимаган мана шу қоғозлар одамзодни турли қиёфага киритиб, ҳаётининг асосий мазмунига айланиб қолади.

– Сенинг касбинг нима? – Комил одатдагидек ҳамроҳига овоз чиқармасдан савол берди-да, уни ошқора кузата бошлади. Озгидан келган бу киши, қирра бурун, киприклари қалин ва қоп-қора бўлиб, қирқ бешларда эди. У бошини бир оз кўтариб, рўпарасида нимагадир бургут қараш қилиб, ниманидир ўйлаб ўтирарди. – Ахир мен бир оддий мусофир бўлсам, бу ерда ҳеч кимни танимасам, ҳатто ҳозир қайси манзилда ўтирганлигимни ҳам билмасам, нега менга бунчалик ёпишиб олдинг? Мендан нима истайсан? Очиқ айтсанг, ўзинг ҳам бироз енгиллашасан... – дея Комил ичида ўзига ўзи гапириб, хўрсиниб қўйди. Атроф жимжит, куёш тикка кўтарилган, кун қизигандан қизиб борарди.

Майдончада ҳеч ким кўринмайди. Ҳамма иссиқдан уйига беркиниб олганди.

Улардан бир оз нарида болалар ўйнаб-ўйнаб ташлаб кетган тешик чарм тўп иссиқнинг зўридан ҳид чиқармоқда эди. Комил ўрнидан туриб тўпни бир тепди. Тўп думалаб сувсиз ариқчага тушиб кетди. Унинг бу ҳаракатини кузатиб ўтирган ҳамроҳининг юзи қилт этмади. Уларнинг нигоҳлари бир-бирига тўқнаш келган бўлса-да, нотаниш киши кўзларини ҳаттоки пир-пиратмасдан ўша-ўша Комилга бургут қараш қилиб ўтираверди.

– Тавба, одам ҳам шунчалик сурбет бўладими? – дея Комил ундан кўзини олиб қочди. – Жуда ғалати одам экан. Агар ҳозир кетсам ортимдан эргашармикин? ... аниқ ортимдан эргашади. Қарашадаги сурбетлигидан мендан айрилгиси йўқ.

Комил жойига ўтирар экан, уни суҳбатга тортмоқчи бўлди. Нима деб гап бошласам экан, дея ўйланиб турганида, нотаниш ҳамроҳи гўё сен билан гаплашадиган гапим йўқ дегандек, юзига шляпасини бостирганча бошини ўриндиқнинг орқа суянчиғига ташлади. Бу ҳолатдан Комилнинг жаҳли чиққан бўлса-да, сўнг ўзини қўлга олиб, меҳмонхонада нима ҳам қиламан, учрашувим эртага бўлса, у ерда ўтирдим нимаю бу ерда ўтирдим нима. Тўғри, у ер салқин, сув ичиш,

бирон нарса еб олиш ҳам мумкин. Умуман олганда бу ер ҳам унчалик ёмон жой эмас. Нима, саҳронинг ўртасимидики, иссиқдан, сувсизликдан нолисам. Қолаверса ёлғиз эмасман. Ҳамроҳим ҳам чанқаган, яна иссиқдан юзини ҳам беркитиб олди.

– Бу ҳаётни сабр билан енгил керак, майлига сабр юракни, умрни эговласин. Барибир нима бўлганда ҳам энг тўғри йўл – кутиш, – дея Комил оғир хўрсинди. Сўнгра ҳамроҳига қараб шу ердан биринчи бўлиб кетишини кутаман, дея пичирлади. Бу вақтда куёш ғарбга олдингидан бироз ёнбошлаган бўлса-да, аммо унинг тафти ҳали қайтмаган, айниқса шаҳарда ҳамма жой бетон эмасми, кун қизигандан қизирди.

Комилни иссиқ илтиб кўзи илинди. Тушида катта бир шаҳарга меҳмонга борган эмиш. У ерда уни бир қадрдони кутиб олибди. Улар узоқ суҳбатлашганларидан сўнг, унинг қандайдир бир бедаво дарди хусусида маслаҳат қила бошлабди. Қадрдони уни шаҳардаги энг зўр руҳий касалларни даволайдиган табибга олиб боришини айтибди. Улар йўлга тушишибди. Йўл балчиқ эмиш. Йўлнинг икки четда ҳар хил машиналар лойга ботиб ётган эмиш. Комил дунёдаги энг катта шаҳарнинг йўллари шунақанги балчиқлигидан ҳайрон бўлиб бораётса: – Нима бўлса ҳам бу ерда адашиб қолма, – дея, ўртоғи унинг қўлидан маҳкам ушлаб олибди. – Агар адашиб қолсам нима бўлади? – деб сўрабди Комил ўртоғидан. Ўртоғи унга шунақанги совуқ нигоҳ ташлабдики, бундан Комилнинг эти увишиб кетибди. – Бу ерда адашсанг тўғри қабристонга кириб қоласан. Сўнгра мен сенга ҳеч қачон ёрдам бера олмайман. Шунинг учун атрофга эътибор бермасдан мени маҳкам ушлаб ол, – дебди. Шу вақт қаттиқ шамол кўтарилиб атрофдаги яланғоч чинорларни илдизи билан кўпориб ташлабди.

Комилнинг кўзига нимадир кирди. Бир қўли билан олиб ташлайман, дея ҳаракатланган вақтда нимагадир бориб урилиб, йиқилиб, ўртоғининг қўли қўлидан чиқиб кетибди. Унинг ортидан қарай деса, кўзларига нимадир кирган, қўллари эса балчиққа ботган ҳолда узоқ ўтирибди.

– Барибир ўлар эдим-ку, нима қилардим ўзимга шунчалик азоб бериб. Ким бу дунё билан хайрлашгиси келарди, қолаверса ҳали ёш бўлсам. Кўзгуга бир кўз ташлагин, ёшлигини биласан. Вақт кушдек учади. Ҳеч нарсага улгура олмай қоласан. Улгурган вақтингда ҳам ҳаммаси тамом бўлгани алам қилади кишига.

Кўнгил эса қаримайди. Ҳаётдан ниманидир излашни бас қилмайди. Тинчингни, ҳаловатингни ўғирлайди. Унга қулоқ солмаслик лозим, аммо ҳидоят йўлини ҳам угина билади, холос, дея ўзига ўзи қарама-қарши фикр билдириб турса, кўзлари ёшланиб, ёшланиб, сўнгра кўра бошлади. Бу ҳам Худонинг қаромати, агар ҳар томонлама Комилга нур етишмаганда у тушкун кайфиятда бўлиши мумкин эди. Мана, унинг кўзлари кўрмоқда, унга яна нима керак? Агар шу вазиятда ҳам пессимист бўлса бу унинг енгилтабиат эканлигини билдиради. Нима бўлганда ҳам яшаш керак... фақатгина олдинга интилиш лозим. Шу сўзларини ўзига-ўзи таъкидлаб Комил ўрнидан даст турдию ёнида, оғзи-қулоқларигача балчиққа ботган, икки-уч ёшлар чамасидаги йиғлаётган болакайни кўриб эти жунжикиб кетди. У болани балчиқдан кўтариб олиб, ифлос

қўллари билан унинг кўзлари атрофини тозалади. Болачанинг катта-катта, қоп-қора кўзларидан тинимсиз ёш оқарди.

Комил уни бағрига маҳкам босганча онасини ахтара бошлади.

Шовқин-сурон авжида, атрофда ташландиқ болалар жуда кўп бўлиб, баъзилар оғзига балчиқ қопланиб қачонлардир жон таслим қилган, қолганлари эса жон талвасасида эди. Катталар эса бир-бирларини турткилаб болаларни босиб-янчиб олдинга қараб югуришарди. Болаларнинг аянчли, қўрқувдан йиғлаётган овози, эркаларнинг сўкиниши, аёлларнинг шанғиллаши, атрофнинг балчиқлиги, яна қаердадир сувнинг шилдираши, бағридаги боланинг йиғлаб ундан нон сўраши Комилнинг юрагини ич-ичидан эзиб юборди. У болачани яна ҳам маҳкамроқ бағрига босиб балчиққа буланиб олдинга интилар экан, Комил бу шаҳарга нимага келганини ҳам унутиб, атрофидаги гўдакларнинг бирини елкасига, бирини бўйнига, бирини бағрига босганича бир жойда чўккалаганча, қоп-қора балчиққа буланиб, овози борича уларга қўшилиб йиғлади. Бу унинг эркак бўлиб биринчи уввос тортиб йиғлаши эди.

* * *

Комил ўзига келганида, қуёш тафти олдингидан анча қайтган, майдончада болалар шовқин солиб ўйнашмоқда эди. Уларнинг ёнидаги ўриндиқларда эса, шу атрофдаги кўп қаватли уйларда яшовчи аёллар ўрнашиб олиб кимнидир ғийбат қилишмоқда. Қаердадир унга номаълум бўлган бир куш чўзиб-чўзиб сайраб, қотиб қолган бўғиқ ҳавони тўзғитмоқда эди.

Комил кўзини очиши билан рўпарасида сочи узун елим қўғирчоқни ўйнаб ўтирган чамаси уч ёшлар болага кўзи тушди. У шундай ҳайрат билан Комилга термулиб ўтирардики, бундан у тушида йиғлаганлигини бола ҳам сезганлигини билди. Бола бироз Комилга қараб ўйланиб тургач, кўлидаги қўғирчоқни унинг олдига келиб, қовоғини уйганча Комилга узатди. У ҳайрон бўлиб, қўғирчоқни кўлига олди. Бола эса шундай қилиши керакдек аёллар олдига югуриб кетди. Комил нима қиларини билмасдан малла соч елим қўғирчоққа термулиб ўтириб, сўнг ҳамроҳига қаради. У ҳам одатдагидек киприги пир-пирамасдан сурбетларча қараб турарди.

– Бу нима қилиқ, нега у менга бунчалик ёпишиб олди. Тавба, одам ҳам одамга шунақанги ёмон қарайдими? – кўрган тушидан юраги эзилиб ўтирган Комил ҳамроҳининг совуқ нигоҳидан фиғони фалакка чиқиб кетди. – Мендан нима истайсан, гапир?

Нотаниш киши эса ҳеч нарсани эшитмагандек юзини Комилга тескари қилди. Комил шарт ўрнидан турди. Ҳамроҳи ҳам ўрнидан туриб Комилга гўё нима қилай дегандек, бақрайиб тикилиб турди. Комил ниманидир ўйлаб яна жойига ўтирди. Нотаниш киши ҳам индамасдан ўриндиққа чўқди. У рўпарасидаги майдончада икки жамоа бўлиб олишиб тўп сураётган турли ёшдаги болаларнинг ўйинини томоша қила бошлади.

Болалар турли ёшда бўлиб, гавдалари ҳам турлича: бири озгин, бири новча, яна бирлари бақалоқ эди. Икки жамоа дарвозасини ҳам кўринишдан нимжон, ёши ҳам жамоадошларига нисбатан анча кичикроқ болалар кўриқлаб туришарди. Тўп дарвозадан ўтиб кетса жа-

моадаги болалар уларга овозлари борича бақаришар, сўкишар, баъзида тепкилаб ҳам олишарди. Дарвозабон эса бу сафар сезгирроқ бўлишга ҳаракат қилар, аммо фойдасиз эди. Ажабланарлиси шундаки, дарвозабонлар шунча ҳақоратга ҳам индамасдан бардош бериб, ўйинни давом эттирар, уларга фақат футболдан чиқариб юборишмасалар бас эди.

Комил болаларнинг ўйинини кузатиб ўтириб, ўзининг ҳам болалиги ёдига тушди. Бир вақтлар ўзи ҳам катта болалар билан футбол ўйнашни ёқтирарди. Аммо улар Комилни фақат дарвозага қўйишарди. Комил ҳам худди шу болалар сингари қанчалик хушёр бўлса-да, тўпни дарвозадан ўтказиб юборар, жамоадошларидан сўкиш эшитар, баъзида ўйиндан чиқариб ҳам юборишарди. Шуларни ўйлаб мийиғида кулиб қўйди.

Нотаниш ҳамроҳ юзига шляпасини бостириб, бошини ўриндиқ суянчиғига ташлаганча ухламоқда эди. Комил ёнидаги одам ухлаётганини сезиб, ўрнидан туриб кетиб қолгиси келди, аммо, нимагадир ҳамроҳининг ухлаб ётганидан фойдаланиб қочиб кетгиси келмади. – Бирон-бир мақсади бордирки, эрталабдан буён ортимдан эргашиб юрибди. Агар ҳозир кетиб қолсам унинг ҳаракати жумбоқлиғича қолиб кетади, – дея Комил сабр қилиб ўтирди.

Ҳаво жуда ёқимли, майин шабада эсмоқда. Кимлардир шошилиб ишдан қайтмоқда, яна кимлардир пардоз-андоз қилиб, қаергадир кетмоқда. Майдонча эса болалар билан банд. Атрофдаги ўриндиқларга эркалар-аёллар ўрнашиб олиб, кимдир баҳслашмоқда, кимдир шахмат ўйнамоқда, яна кимлардир ҳаммани кузатиб хаёл суриб ўтирибди. Комил одамларнинг кўплигидан вақт алламаҳал бўлиб қолганлигини ҳам сезмай қолди. Ёнидаги ҳамроҳи эса юзига шляпасини ташлаганча ҳамон ухламоқда эди. «Ҳой дўстим, кечаси ким ухлайди? Кўзингни оч, одамларга эътибор бер, ҳамма ўз ташвиши билан банд. Фақат сен нима қилаётганингни билмасдан, бемақсад, ўзингни ҳам, мени ҳам қийнамоқдасан. Кел, ундан кўра мана шу ҳузурбахш ҳавода самимий суҳбатлашайлик, бир-биримизни яқиндан билиб оламиз. Сен ҳам ўзингни қийнаб юрган дардларингни айт, мен ҳам ўйланиб ўтирган жавобсиз саволларимни айтай...» Шу вақтгача ҳамроҳининг ёнига калта бўйли, тўлачадан келган кўзлари бесаранжом киши келиб жойни торлигига қарамасдан тикилиб ўтирди. Комил у кишининг бу ҳаракатидан бир оз таажжубланди. Чунки бу пайтда одамлар уй-уйларига тарқаган, ўриндиқлар эса бўшаб қолганди.

Комил билан ҳамроҳининг орасида яна бир киши ўтирса бўладиган жой бор эди. У бу кишининг мақсади ёмонлигини сезгач, ҳеч нарсдан беҳабар ҳамроҳига яқинроқ сурилиб, уни уйғотмоқчи бўлди-ю, нимагадир бу иши ўзига маъқул келмади. Авваламбор, Комил ҳамроҳининг ҳатто исмини ҳам билмайди, қолаверса, улар орасидаги жой уларнинг бир-бирига мутлақо бегона эканлигини яққол кўрсатиб турарди. Нотаниш киши Комилга шундай ерқараш қилиб тикилардики, у бошини кўтариб ҳамроҳига қарай олмасди. Комил ўзини бу шаҳарда мутлақо мусофир эканлигини, мусофирлик эса қанчалар ночорлик эканлигини ич-ичидан ҳис қилиб турарди. Бегона киши ҳеч нарсдан чўчимасдан, хотиржам ҳамроҳининг чўнтақларини кавлаштириб ни-

маларнидир олди. Сўнгра унга ошкора менсимасдан тикилиб, ўрнидан туриб майдончани кесиб ўтганча кўпқаватли уйлар орасига кириб кўздан йўқолди.

Комил қисқа вақт оралиғида бўлиб ўтган воқеадан карахт бўлиб бир муддат ўтириб, ўзига келиб олгач ҳамроҳига назар ташлади. У эса дунё беҳабар юзига шляпасини ёпиб, бошини ўриндиқ орқа суянчиғига ташлаганча ухлаб ётарди. Тавба, шунақанги ҳам ғалати одам бўладими, бор будини кимдир шилиб кетса-ю, ҳеч нарса сезмас. Ёки сезиб турса-да индамадимикан? Йўқ, сезиб индамаслиги мумкин эмас. Аммо киссавурнинг ҳаракатини ҳам билмаслиги мумкин эмас.

Вақт алламаҳал бўлиб одамлар уй-уйларига тарқалишган, ҳаммаёқ жим-жит, улардан озроқ наридаги ўриндиқда икки ёш бир-бирларига чирмашиб ўтириб олган. Комил кутишни бас қилиб ўрнидан турди. Уни уйига кузатиб қўяман-да, ўзим меҳмонхонага қайтаман. Йўлда бир-биримиз билан танишиб олармиз, ўшанда, киссавур ҳақида айтарман.

Комил ҳамроҳини ташлаб кета олмаслигини сезиб: – Ҳой ўртоқ, тур ўрнингдан, уйингга кузатиб қўймоқчиман, кўзингни оч, вақт ҳам анча кеч бўлиб қолди. Атрофингга бир қара, ҳеч ким қолмади. Ҳамма уйкуга кирди. Уйингдагилар ҳам кутиб қолгандир, – деди. Комил ҳамроҳининг қимирламасдан ўтиришини кўриб: – Ўзи ҳам ўликка ўхшаб ухлайди шекилли, – дея, унинг ёнига ўтириб секин билагидан турткиламоқчи бўлганида, билагининг муздеклигидан сакраб ўрнидан турди. Турган жойида юзини беркитиб турган шляпасига қараб бироз ўйланиб тургач, шляпасини кўтарди. Нотаниш ҳамроҳининг кўзлари юмуқ, оғзи эса қийшайиб очилиб қолганди. Кундузи эътибор берганида ҳамроҳининг қош-кўзлари тим қора эди, ҳозир эса сарғайган, ҳатто териси ҳам сарғайиб кетгандек эди.

Комил нима қиларини билмасдан қўлида шляпа билан бироз унга термулиб турди. Сўнгра унинг юзини қайтадан ёпиб, “қачон улгура қолдинг?” – дея секингина пичирлади ўзига-ўзи.

Бир оз паришонликдан сўнг нарида бир-бирига чирмашиб ётган ёшлар олдига бориб томоқ қириб йўталди. Йигит бошини кўтариб “нима истайсан” дегандек бақрайди. Йигит негадир унга ачиниш билан қаради:

– Ҳой бобой, ўзинг бир келгинди бўлсанг, қолаверса уни мутлақо танимасанг, нима қиласан бошингни ачитиб? Ҳозир милицияга бориб бўлган воқеани айтиб берсанг, улар сенга раҳмат айтишмайди. Биринчи бўлиб ўзингни тергов қила бошлайди. Нима, сенга шу керакми? Қолаверса, ҳозир замон ўзгармоқда, ҳамма сенга ўхшаб кўчадаги ўликларга ҳайратланиб ўтирса дунёда ривожланиш бўладими? Нима қилибди, ўлса ўлибди... Ҳов ана нариги ўриндиқда ҳам биттаси ўлиб ётибди, билмадим, балки мастдир. Аммо бу ер сенга катта шаҳар. Улар билан шуғулланадиган махсус одамлар бор. Қўй, бошингни ачитма, бор, йўлингдан қолма.

Йигит юзини терс буриб сочи тўзиб ётган “қўғирчоғ”ини қучоқлаб ҳиринглай бошлади.

Комил нима қиларини билмасдан негадир яна ҳамроҳи ёнига бориб узоқ ўтирди. Сўнгра юрагида нимадир илдиз-пилдизи билан гурсиллаб қулаганини сезиб ўрнидан турди. Мана, бемақсад кутиш ниҳоят, тугади, дея секин ўзига-ўзи пичирлади. Вақт эса алламаҳал бўлса-да, кўп қаватли уйларнинг ортидаги катта йўлдан битта-битта машина қатнамоқда. Комил ўша томонга қараб борар экан, йўлида учраган ҳайвон, қуш, одам мурдаларига қараб, булар билан шуғулланадиган махсус одамлар бор, дунё ривожланмоқда, дея ўйлади.

Аркадий АВЕРЧЕНКО

СОХИБЖАМОЛ АЁЛ

Ҳажвия

Ўрмонда сайр қилиб юрган амалдор Плюмажёв дарё бўйига чиқиб келди ва тўхтаб, ойнадек тиниқ сув бетига бемақсад тикилиб қолди.

Узоқни яхши кўролмайдиган амалдор нариги қирғоқни кўздан кечириб бошлади. Ихчам сариқ чўмилиш кийимидаги қандайдир бир гавда сувга келди ва тизза бўйи жойда тўхтаб, бошидаги яшил чепчик устидан ҳовучлаб сув қуя бошлади.

“Аёл! – ўйлади Плюмажёв. Кўзларини қисиброқ қараган эди, у иккита ингичка чизиқчага ўхшаб кўринди. – Худо ҳаққи, аёл! Ёшгина шекилли!”

Унинг кексаларга хос озғин тиззалари титраб, баданини совуқ қалтироқ босди.

– Аҳ, – инграб кўйди Плюмажёв. – Лаънати кўролмаслик... Қандай аҳмоқона одат-а бу дурбин олиб юрмаслик.

У хўрсиниб кўйди ва кўзларини ишқади:

– Оқ ва йўл-йўл нималарнидир кўряпман. Ўлдирсанг ҳам шундай зўр томошадан воз кечмайман. А-ҳа! Ана у ерда кимдир сув ўртасидан чиқиб келяпти. Панароқда ўтириб кутиб турай-чи, балки яқинроққа сузиб келар. Аттанг!

У қуюқ бутазордаги яққолроқ кўринадиган тепаликка қалтироқ қўллари билан бир амаллаб тиришиб-тармашиб эндигина чиқиб олганда қоқилиб кетди. Яшил бутуқлар орасида гимназиячилар фуражкиси, қайсидир хизмат пайтида кийиладиган мошранг блуза ва кулранг шим кийган йигитча ҳаракатсиз қадалиб ётарди. Йигитча унинг йиқилганини кўриб нима деб ўйладийкин.

– Оббо олғир-э... Жойлашиб олганини-чи! – ҳасад билан уф тортди Плюмажёв.

У ётиб олган гимназиячининг қўлида нариги қирғоққа қаратилган қора дурбинни кўриб қолди.

Гимназиячи ўғирилди ва Плюмажёвга илжайганча дўстона кўз қисиб деди:

– Э, сиз ҳамми?

“Ярамас! Яна бетакаллуфлигини-чи”, – ўйлади Плюмажёв, гимназиячини юлиб ташлагиси келди, бироқ дурбин эсига тушиб, ўтлар устига – унинг ёнига чўқди ва тилёғламалик билан ҳингиллади:

– Ҳи-ҳи! Ажойиб-а?

– Чиройликкина! – деди йигитча.

Плюмажёв тилининг учини қуруқшаган лаби устидан юргизиб, сабрсизларча деди:

– Бир дақиқага... бериб туролмайсизми... дурбинни!

Гимназиячи бош чайқади:

– Э, йўқ, амакижон! Бунақаси кетмайди! Акангизнинг ўзига керак.

Плюмажёв қалтироқ қўлларини чўзди:

– Бериб туринг! Бир дақиқага.

– Ҳечам-да! Текингами, мен уни холамнинг кийим жавонидан сўрамай олиб келганман! Агар сизда дурбин бўлганида менга ўзингизникини бермаган бўлардингиз, албатта!

– Берсангиз-чи!

– Халақит берманг! Оҳо-ҳо.

Йигитча ўрнидан туриб, дурбинни кўзига босиброқ олдинга шунақанги қарай бошладики, оқибатда миясига каттагина хатар таҳдид солаётганидан беҳабар қолди.

– Оҳо-ҳо-ҳо! Орқасини ўғирди... Аммо мен унинг энсасини шунақа гўзал деб ўйламагандим.

Ёнида ётган Плюмажёв эса ясама бепарволик билан тесқари ўғирилиб олди, бироқ унинг лаблари дилсиёҳликдан ва қаттиқ ғазабдан титрар эди.

– Тўғриси айтганда, – аламини ола бошлади у қақраган овозда, – чўмилаётган аёлни яширинча кузатишга ҳақингиз йўқ. Ахлоқсизлик бу.

– Сиз мендан дурбинни сўрадингиз! Ўзингиз ҳам!.. Ўзларига бемалол-у, менга мумкин эмас экан-да.

Плюмажёв индамади.

– Хоҳласам, дурбинни тортиб олардим. Мушт ҳам туширардим. Кучлиман-ку ахир...

– Ҷх-хў! Тортиб олиб кўринг-чи... Шундай қичкираманки, бутун чорбоғдагилар югуриб келишади. Менга-ку фарқи йўқ, ёш боламан, аммо сизнинг жуда бўлмаганда қулоғингизни чўзиб, таъзирингизни беришса, бу шармандалиқдан ёз бўйи уялиб юрасиз. Сиз ёши улғу кекса киши бўла туриб шунақа аҳмоқона ишлар билан шуғулланиб ўтирибсиз. Энди у яна олдинга ўгирилди. Хоҳлайсизми, мен сизга нима кўринса, барини айтиб тураман?

– Йўқолиб кет!

– Ўзинг йўқол! – совуққонлик билан гап қайтарди йигитча.

– Қўпол...

– Шунақадан эшитдим.

Плюмажёв тишларини ғижирлатганча болакайнинг гарданига мушт тушириб, ҳозироқ уйга кетишни мўлжаллади, бироқ бунинг ўрнига тупугини ичига ютиб, ясама мулойим оҳангда йигитчага мурожаат қилди:

– Тили ўткир экансиз, йигитча... Гап бундай, дўстим, агар вақтинча бериб туришни хоҳламсангиз, унда... сотинг!

– Нима... сотинг... Кейин холам менга бировнинг дурбинини сотиш қанақа бўлишини кўрсатиб қўяди!

– Ишонаманки, яхши йигит, – хушомад қиларди Плюмажёв, – холангиз сиздалигини сезмайдиам. Ундан кейин хизматкор ўғри хотин ўтиб кетди... Мен сизга тўлиқ ҳақини ҳозироқ бераверайми?

Гимназиячининг юзида қарама-қарши икки ҳиссиёт акс этар, у ўйлаётганди.

– Ҳм... Менга қанча бермоқчисиз ўзи?

– Уч сўм.

– Уч сўм? Сиз менга ярмини таклиф қиляпсизми? У магазинда саккиз сўм туради.

Йигитча нописандлик билан елка қисиб қўйди ва яна нариги қирғоққа қарай бошлади.

– Хўп, бўлмаса, беш сўмга розимисиз?

– Ўн сўм беринг!

– Буниси энди разиллик. Ўзингиз, янгиси саккиз сўм туради, дедингиз, тагин ўн сўм ундирмоқчисиз. Юлғич.

– Камми дейман! Керак бўлса баъзан йигирмани ҳам бағишлаб юборишга тўғри келади... Мана... Саёз жойга чиқди, оёқлариям кўринди. Болдирлари, тўпиклари жуда ажойиб, сизга айтсам!

Аввалига гимназиячи шунчаки завқ олаётганди. Энди бўлса у олди-сотди ҳам қила бошлагач, завқ-шавқи икки ҳисса ошиб кетди.

– Ие! Буниси нима экан? Елкасидаги чуқурчалар... Чиндан ҳам! Қўллари эса оппоқ... Тирсаклариям нафис!! Белидаги чуқурчалар...

– Яхши йигит, – хириллаб унинг гапини бўлди Плюмажёв, – хоҳласангиз... мен сизга саккиз сўм бераман...

– Ўн!

– Бошқа йўқ... менда... мана ҳамёним... ўн тийинлик билан саккиз сўм. Ҳамёнини ҳам қўшиб олинг, майли. Ҳамён янги, уч сўм туради.

– Шу янгими! Эски-ку, ярим баҳосига арзиса ҳам катта гап.

Плюмажёв йигитчанинг эски дурбин учун осмондан келиб ҳақ сўраётганига эътироз билдирмоқчи эди, бироқ ич-ичидан чўчиб турарди: қандай бўлмасин, болакай аразлаб қолмаслиги керак.

– Ҷх-хў! Орқасига эгилди! Бу нимаси! Ҳа, албатта! Чўмилиш кийимининг боғичини ечди ва...

– Қулоқ солинг! – қаттиқ хаяжондан овози бўғриқиб хитоб қилди Плюмажёв. – Мен сизга саккиз сўмдан ташқари ҳамёнимни, яна пишиққина пичоқчам ва ана-винақа суратларни ҳам бераман!

– Ўткирми?

– Ўткир, ўткир! Кечагина сотиб олдим.

– Тамакингиз ҳам борми?

– Бор, бор. Маъқул бўлса, тақдим этаман.

– Йўқ, сиз менга ҳаммасини беринг. О-о! Чарм тамакидон... Майли, агар тамакиларни тамакидони билан, пичоқча ва суратларни пулга қўшиб берсангиз, дурбинни сизга сотаман!

Плюмажёв бу очқўз болакайни яхшилаб сўкиб бермоқчи бўлди-ю, аммо бунинг ўрнига шундай деди:

– Хўп, майли... Фақат менга бир жуфт тамаки қолдириг... йўлда...

– Ажабо, ана янгилик! Бор-йўғи олти дона экан ўзи. Алмашишни истамасангиз, майли, керак эмас.

– Хўп, хўп... олинг, олаверинг... Мана сизга, ҳисоблаб кўришингиз мумкин: саккиз сўму ўн тийин! Мана пичоқча. Шошмай туринг... У кетиб қолмадимиз ўзи?

– Бутун гўзаллиги билан намоён бўлиб турибди. Энди ён томони. Манг, қаранг.

Йигитча севиниб хуштак чалганча Плюмажёвнинг оёғини шўхчан чимчиб олди-да, ўзининг қимматбаҳо нарсаларини ола солиб ўрмон ичига ғойиб бўлди.

Плюмажёв ҳирс билан илжайганча дурбинни кўзига тўғрилаб қарай бошлади: чўмиладиган жой ёнидаги қумлоқ саёзликда йўл-йўл чўмилиш кийимида хотини Плюмажёва Марья Павловна тик турганча қўлини бошига кўтариб, чепчигини тартибга солмоқда эди.

Плюмажёвнинг кўзлари косасидан чиқиб кетаёзди... У нималардир деб тўнғиллаб-тўнғиллаб, ғазаб ичида қўлидаги кераксиз дурбинни зарб билан тўппа-тўғри сувга улоқтирди.

Ана шу қирғоқдан нариги томонга ўтиш мумкин бўлган кўприккача ва у ердан унинг дала ҳовлисиғача уч чақирим йўл юриш лозим эди...

Оёқлари зирқираб оғриганидан букилиб-букилиб бораётган Плюмажёвнинг, ўлғудай тамаки чеккиси келаётганди, аммо афсус, тамаки йўқ эди...

Рус тилидан Шаҳзода ҲАКИМОВА таржимаси

Jamoatchilik kengashi raisi:
Abdulla ORIPOV

Jamoatchilik kengashi:
Akramjon ADIZOV
Feruz MUHAMMADJONOVA
Abulqosim MAMARASULOV
Ahmad OTABOYEV
Minhojiddin MIRZO
Shuhrat SIROJIDDINOV
Ahmad USMONOV

Bosh muharrir:
Sobir O'NAR

Bosh muharrir o'rinbosari:
Luqmon BO'RIXON

Mas'ul kotib:
Akbarali MAMASOLIYEV

Tahrir hay'ati:
Bobur ALIMOV
Iqbol MIRZO
Abduqayum YO'LDOSHEV
Abdusaid KO'CHIMOV
Sirojiddin SAYYID
Alisher NAZAR
O'rozboy ABDURAHMONOV

Sahifalovchi: Saodat RUSTAMOVA
Rassom: Dadaxon BAHODIROV

Ushbu son "Yoshlik" jurnali tahririyatining kompyuter markazida sahifalandi.

Manzilimiz:
Toshkent. sh.
O'zbekiston shohko'chasi, 16-«a» uy.
E-mail: yoshlik-xatlar@rambler.ru
Tel/faks: (8371) 227-0-227,
245-5-793, 245-0-552

© "Yoshlik" № 4 (245) 2011 y.

O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi,
«Kamolot» yoshlar ijtimoiy harakati muassisligidagi
yoshlarning adabiy-ijtimoiy jurnali
1982 yildan chiqqan boshlagan.

MUNDARIJA

MULOQOT

Abdulla ORIPOV. Yoshlar bayroqdor bo'lsin! 1

ADIB XONADONIDA

Tursun ALI. Adabiyot – inson qalbiga yo'l. 8

NAZM

Gulnoz MO'MINOVA. Ko'zlaringga ishingin meni. 25
OYDINNISO. Sipqor to'yguningcha, men bir nafasman. 37
Ashurali BOYMUROD. Mehriston. Dostondan parcha. 45
Ibrohim G'OYIBNAZAROV. Oy nur bilan kenglikni chaydi. 54

NASR

Abdulla AYIZOV. Polvon yig'lagan tun. Qissa. 13
Abdusaid KO'CHINOV. Safar. Essedan parcha 28
Asad ASIL. Yolg'iz uchayotgan kabutar. Hikoya. 40
Shahlo HOSHIMOVA. Kutish. Hikoya. 57

MUTOLAA

Dilobar SAYDAHMETOVA.
Badiiy tafakkurdagi yangilanish va evrilishlar. 50

NIGOH

Komil AHMEDOV. Bag'ishlov asarlar mohiyati. 55

BIR SAVOLGA BIR JAVOB

Abdumurod TILOVOV. Insoniylik mezoni nima? 52

TADQIQOT

Muhammadjon XOLBEKOV.
Badiiy adabiyotda modernizm tavsifi. 42

BIRINCHI UCHRASHUV

Asror Allayorov. Uch hikoya. 47
Hasan SHOH MA'SUD. Bizni tark etmasin aslo muhabbat. ... 53

E'TIROF

Muhammad G'AFFOR. Sharqu g'arbni «tutashtirgan» shoir. ... 50

YELPUG'UCH

Arkadiy AVERCHENKO. Sohijjamol ayol. 62

Bosishga 20. 04. 2011 yilda ruxsat berildi. Qog'oz formati 60x84 1/8. Nashriyot hisob tobog'i 8,7. Indeks 822.
ISSN 0207-9137. Jurnal 2007 yil 4 mayda Matbuot va Axborot agentligi tomonidan № 0253 raqami bilan ro'yxatga olingan.
Jurnaldan ko'chirib bosilganda «Yoshlik» dan olindi» deb izohlanishi shart.
G'afur G'ulom nomidagi NMIU bosmaxonasida chop etildi. Buyurtma № 154. Adadi 6518 dona.
100128, Toshkent sh., Shayxontohur ko'chasi, 86-uy.